

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Fulya Marmara

1986 yılında Antalya’da doğdu. 2001-2004 yılları arasında, o zamanki adıyla Antalya Belediye Tiyatrosu’nda drama eğitimi aldı. Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda gerçekleştirdi. Aynı anabilim dalında yüksek lisansına devam ederken Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2017-2018 yılları arasında Fransa’da bulunan EHESS’de tez araştırmalarına devam etti. 2020 yılında Antroposen Çağı’nda Çevirinin Rolü: Antitürcü Yaklaşım ve Müdahil Çeviri başlıklı doktora tezini savunarak Yıldız Teknik Üniversitesi, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı’ndan mezun oldu. İnsan olmayan hayvanlar konusunda üretilen cehalet ve buna karşı çevirinin muhtemel rolleri üzerine araştırmalarına devam etmektedir.

Cehaletin Kültürel Üretimi ve Hayvanlar

**Cehalet ve Tahakküm Süreçlerini
Nasıl Geri Çevirebiliriz?**

Fulya Marmara

Yeni İnsan Yayınevi- 423
Ekoloji Serisi- 78
Cehaletin Kültürel Üretimi ve Hayvanlar
I. Baskı, İstanbul, Aralık 2022

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Arif Kabakçı
Son Okuma: Şükran Akan
Kapak Tasarımı: Carmen Schrettl
Dizgi: Emin Petek

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
İçerenköy Mah. Değirmenyolu Caddesi Kutay İş Merkezi B Blok
No:18/6 Ataşehir/İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayinevi

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli-Bağcılar-İSTANBUL

Cehaletin Kültürel Üretimi ve Hayvanlar

Cehalet ve Tahakküm Süreçlerini
Nasıl Geri Çevirebiliriz?

Fulya Marmara

YENİİNSAN

BİRKAÇ SÖZ

Toplumsal hareketlilikleri önemseyen, önceleyen ve başından sonuna her türlü aşamasına dâhil olduğum bu yayına ilişkin birkaç söz söyleyebilmek beni mutlu etti.

Sevgili Fulya Marmara'nın doktora anlatısı tam bir yolculuk... Adım adım, diyalektik bir sürecin nasıl yapılandığına ve kendisini nasıl yapılandığına tanık oluyoruz. Tez sorunsalını insan olma ve insan olunma üzerine kurgulayan yazarımız, daha sonra, okumasını önerdiğim Fransız sosyolog Edgar Morin'in *Connaissance, ignorance, mystère* deneme kitabıyla konusunu oluşturmaya ve olgulaştırmaya başladı.

Yıldız Teknik Üniversitesi Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim programında sosyoloji odaklı derslerle çeviri nesnesine yaklaşmayı deneyimleyen Marmara, toplumsal alanda kendisini rahat hissetmiş ve sosyal olaylara/olgulara odaklanarak, yaptığı araştırma ve okumalarla, gittikçe toplumu sarıp sarmalayan bir tür cehalet/cahillik olgusunu kendi merkezine almayı ve çeviri eylemi çerçevesinde okumayı yeğlemiştir.

Yazarın diyalektik yolculuğu, iç ve dış sosyolojiler kapsamında hayvanların dünyasına girerek kendisine özgün, bir o kadar da özgür uygulama alanı yaratmış ve önce kendi dünyasına tek tek dâhil olan Minik (*Skopsko*), Böcek, Seyfi isimli kedileriyle, veganlıkla ilgili kararıyla yavaş yavaş yapılanmış, daha sonra da etrafını yapılandırmaya başlamıştır. Bu arada, kendi pratik alanından çıkarak Fransız çağdaş sosyolog Pierre Bourdieu'nün de vurguladığı gibi tezindeki pratik eylem alanını yaratmıştır.

Edgar Morin'in "çeviri her yerde" tanımıyla hayvanların dünyasını aralayarak çeviri eylemiyle buluşturan yazarımız, dillere-rası, diliçi, türlerarası çeviri örnekleriyle alana yeni yaklaşımlar

odağında farklı bakış açıları kazandırmıştır. Bu da tabii ki farkındalık yaratarak, disiplinlerarası/-ötesi araştırmalara ve çalışmalara zemin oluşturmaktadır. Yeni yaklaşımlarla çeviri alanı artık hayvanlar dünyasında hareketlilik kazanarak, bu farkındalıkla farklı alanları da harekete geçirmektedir. Böylece, çevirinin bir tür işaret fişeği işlevinden söz edebiliriz.

Ayrıca yazar, cehaleti aralarken farklı kavramların da kapılarını açmaktadır. Antroposen Çağ'ın artık cehaletin kültürel üretimini beslediği ve ortak bir kontrol alanı oluşturduğu yadsınmaz gerçek hâline gelmiştir. Bu çalışma ile hayvanları merkeze oturtarak, türcülük karşıtlığı, biyodemokrasi, etik-empatik gibi kavramsallaştırmaların olumsuz hareketleri ters yüz ettiğine ve tartışma ortamları yarattığına tanık oluyoruz. Bu hareketlerde çeviri eyleminin ne denli güçlü ve etkin rol oynadığını da deneyimliyoruz. Yazar, çevirinin farklı boyutları odağında işlediği örneklerle, insan merkezci ve insan biçimci bakıştan özgürleşmenin ve insanın yaşama dair anlatısının yeniden yazılmasının olabilirliğini vurgulamaktadır.

Çeviri, burada hem her yerde hem de medyatör/arabulucu konumundadır. Yazarın, hayvan meselesine yönelik çeviri pratikleriyle, Antroposen Çağ'ında cehaletin kültürel üretim ve ortak tahakküm alanında, özellikle de çeviri/ekoloji ekseninde başlattığı iyileştirme hareketi, müdahil çevirinin ve müdahil çevirmenin rolünü görünür kılmıştır. Bireysel bir hareket, böylece, toplumsal dönüşümü tetikleyerek demokratikleşme kapsamında çok yönlü aktif bir duruşa dönüşmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere, açığa çıkan farklı eşitsizlik alanlarıyla baş etmenin yolu, dışavurum aracı olarak dil, sanat ve performans pratiklerinin yaratıcı/inovatif/iyileştirici rolünden, örgütlü iyilikten ve iyiliğin toplum-sallaşmasından geçmektedir.

Bu çalışmanın, çeviri aracılığıyla hayvansever, türcülük karşıtı ve hak odaklı düşünceleri, yöntemsel yaklaşımları siz okurlarla buluşturması ve çoğulcu hümanist çevirilere/çevirmenlere, çok yönlü yapılandırmalarla çoklu sorumluluklara ve çoklu ortamlara taşınması dileğimle...

*Z. Emine Bogenç Demirel
Ankara, 16 Mayıs 2022*

YAZARIN NOTU

Bu kitap, gezegenimiz üzerindeki yaşamı iflas noktasına getiren cehalet ve tahakkümün özdeş bir mekanizma üzerine inşa edilmiş oldukları düşüncesi ve çeviri eyleminin bu mekanizmayı işleten hangi çarkları -biz istemezsek- döndürmeyeceği sorusu üzerine yazıldı.

Ekolojik bir felaketle karşı karşıya olduğumuz tarihsel dönemde, bizi çevreleyen yaşama bakışımızda yaşanacak devrimsel bir dönüşüm ve yaşamlarımızı yeni bir paradigmaya göre düzenleme fikri hayatta kalmak için elimizdeki tek seçenek gibi duruyor. Bu nedenle sizleri hem mağduru hem de sorumlusu olduğumuz tahakkümlerin ve cahilliklerimizin bizi bekleyen ekolojik felaketteki rollerini sorgulamaya ve bunların birey olarak insanlığımızı gerçekleştirmekten bizleri nasıl alıkoyduğunu düşünmeye davet ediyorum.

Diyebilirim ki sadece çeviriyi düşünmemi değil, çeviriyle düşünmemi sağlayan akademik talihim ve hayvanların maruz kaldıkları acılara dair artan farkındalığım kimi soruları sormayı akıl edebilmeme olanak sağladı. Bunlardan ilki "Çeviriyi -tıpkı matematiği fizik kurallarını anlamak üzere kullandığımız gibi- bir yöntem olarak kullanmak gündelik hayatlarımızda ne gibi değişiklikler yaratabilir?" sorusuydu. Bu soru üzerine düşündükçe elimdeki aracın tarih boyunca iki önemli konuda insanlığa hizmet ettiğini fark ettim. Çeviri, orijinal bilgiye ulaşmanın ve iki benzemez (sanılan) arasında iletişimi sağlamanın yegâne aracı olmuştu. İşte bu nedenle çeviri eyleminin bizi kapsayan canlı yaşama dair bilmediklerimizi ya da yanlış bildiklerimizi fark etmemizi ve onu anlamamızı sağlayarak, gerçekleşmesi

zorunlu olan dönüşüme devrimsel bir katkıda bulunabileceğini düşünüyorum. Dahası her birimizin çevirinin sunduğu olanaklara günlük hayatımızda başvurarak bu dönüşümü mümkün kılanlardan biri olabileceğini biliyorum.

Bu yolculukta cehaletin, yani bilmediklerimiz ile bildiğimizi sandıklarımızı ve tahakkümü ortaya çıkaran mekanizmaların peşine düşüyor, onlara temas etmeye, onları kavramaya ve onların karanlık katmanlarına ulaşmaya çalışıyoruz. Çevirinin dönüştürücü gücünü anlamanın topyekûn bir yıkımı işaret eden ekolojik süreci nasıl geri çevirebileceği üzerine bir düşünce egzersizi yapıyoruz. Normalimizin tuhaflığını dehşetle fark edebiliriz. Koku midemizi kaldırabilir. Gözlerimizi kaçırmak isteyebilir ve acıya duyulan tepkiye geri dönebiliriz. Hepsi iyileşmenin işaretleridir.

Bilimsel bir sürecin ürünü olan bu çalışma sadece akademi ya da hayvanlarla ilgili hassasiyet sahibi olan kişiler için değil, içi boşaltılan kavramlara göre yaşamaktan bunalmış, tutarsız normlardan yılmış, özü yakalamaya değil ıskalamaya yarayan bilgiden başı dönen ve aramızdaki bağlantılılığı sezen herkes için yazılmıştır. Samimiyetle çıkılması gereken bu yolculukta dönüşüm kaçınılmazdır.

Fulya Marmara
İstanbul, Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	15
1. GİRİŞ: Gerçeğe Dayalı Bir Hakikat	19
1.1. Çeviri Etik-Empatik Bakışa Katkı Sağlayabilir mi?	30
2. CEHALET VE YANKILARI	33
2.1. Bilmek Mümkün müdür?	33
2.2. Cahilim, Cahilsin, Cahiliz	36
2.3. Cehaletin Tanımı	40
2.4. Bir Cehalet Sınıflandırması Denemesi	48
2.5. Cahillikten Cehaletbilim'e: Cehaletin Kültürel Üretimi	52
2.6. Cehaletin Kültürel Üretiminin Mekanizması	55
3. CEHALETİN KÜLTÜREL ÜRETİMİ VE ORTAK TAHAKKÜM	63
3.1. Hayvana Yönelik Etik Bakış	63
3.2. Türcülük Karşıtlığı	70
3.3. Nesneleştirme ve Kayıp Göndergenin İnşası	73
3.4. Hayvanın Değişen Roller ve Sonuçları Üzerine	89
3.4.1. Tarihsel Bakışa Dair	90
3.4.2. Bilimsel Bakışa Dair	97
3.4.3. Hukuki Bakışa Dair	104
3.4.4. Hayvan Hakları Örgütleri Açısından Hayvan	107
3.4.5. Kobay Doğulmaz Kobay Olunur	112
4. ANTROPOSEN ÇAĞINDA MÜDAHİL ÇEVİRİ	117
4.1. Çeviri ve Hayvanlar	117
4.1.1. Dillerarası Çeviri: Uzlaşan Bir Dil Oluşturma	118
4.1.2. Diliçi Çeviri: Çevirinin Yeniden Söyleme Gücü	127

4.1.3. Türlerarası Çeviri: Bütün Bildiklerinizi Hatırlayın!	139
4.2. Ortak Tahakkümün Yeniden Yazımı	145
4.3. Yeni Bir Toplum Sözleşmesi Arayışı	150
5. YENİ BİR PARADİGMAYA DOĞRU	163
SON SÖZ	167
KAYNAKÇA	171

TABLolar VE ŐEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Cehalet Sınıflandırması Denemesi	49
Tablo 2: Kirpi Sözlük -Türcü Deyimler ile Atasözleri ve Diliçi Çeviri Örnekleri	127
Tablo 3: Türcü Sözlük	130
Tablo 4: Kirpi Sözlük – Hakaret ve Argo İçerikli Türcü Dil ve Diliçi Çeviri Örnekleri	130
Tablo 5: Türcü Sözlük –Hakaret ve Argo İçerikli Türcü Dil ve Diliçi Çeviri Örnekleri	131
Şekil 1: Antroposen Çağı İlişkisellik Haritası	28
Şekil 2: Bilimin ve Medyanın Araçsallaştırılması	60
Şekil 3: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Cehalet Nesnesinin Etrafında Oluşturduğu Anlatı Örnekleri ile Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması	83
Şekil 4: Zulmün Dört Aşaması	98
Şekil 5: Kölelik ve Hayvan Sömürüsü	149

KISALTMALAR

ANU: The Australia National University (Avustralya Ulusal Üniversitesi)

CIRET: Le Centre International de Recherches et études Transdisciplinaires (Uluslararası Araştırma ve Disiplinlerarası Çalışmalar Merkezi)

CNRS: Centre national de recherche scientifique (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi)

IPBES: The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (Biyçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Hükümetlerarası Bilim Politika Platformu)

La SfZ: La Société française de Zoosémiotique (Fransız Hayvan Göstergebilimi Topluluğu)

LFDA: La Fondation Droit Animal, Éthique et Sciences (Hayvan Hukuku, Etik ve Bilim Vakfı)

INRAE: L'institut national de recherche pour l'agriculture, l'alimentation et l'environnement (Ulusal Tarım, Gıda ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü)

TDK: Türk Dil Kurumu

TEŞEKKÜR

Keşfettiğim her yeni bilgiyi benimle aynı heyecanla karşılayan, bu bilgilerin peşine düşme konusunda bana hep cesaret veren ve yol gösteren Değerli Hocam Prof. Dr. Emine Bogenç Demirel'e çok teşekkür ederim. Kendisi cehalet üzerine çalışmayı önerdiğinde merak ve heyecanla çıkılan bu yolun hayatımı şekillendirecek kesişmelerle dolu olacağını tahmin etmemiştim. Bu süreci anlaşıldığımı hissederek özgür bir zihinle deneyimlemek benim için çok değerli ve öğreticiydi.

Gerçekleştirdiğim saha çalışmasında bana oldukça zengin bir kaynak sunan tüm katılımcı sözlüklerin yazarlarına, hayvan hakları konusunda çalışan ve doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu kitabın ortaya çıkmasına vesile olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

*“Skopsko’ya ve onunla tanıştıktan sonra
hayatıma giren Böcek’e ve Seyfi’ye... Açtıkları
kapının ardında hem saf bir sevgi hem de hazine
değerinde bilgiler buldum. En güzel hikâye
onlarla başladı.*

1. GİRİŞ: GERÇEĞE DAYALI BİR HAKİKAT

*Öğrenmenin Kadını, kal yanımda
Bilgiye aç zihnimi her şekliyle
Rehberlik et kalemime, döktüğümde adını kâğıda
Yol göster bilginin ardına düşmüş aklıma
Bütün sorgulamalarımda elimden tut, sevgili Tanrıça*

Antik Mısır'da değerli bilgilerin kaynağı ve koruyucusu
olarak görülen Tanrıça Seshat'a atfen okunan bir dua

Fransız ressam ve heykeltıraş Jean-Léon Gérôme, Anne-de-Beaujeu Müzesinin koleksiyonunda yer alan ve 1896'da resmettiği İnsanlığı Cezalandırmak Üzere Kuyudan Çıkan Hakikat¹ isimli tablosunda, elinde çalıdan sopası, dehşetle bakan karanlık gözleriyle tabloyu inceleyene doğru yönelmiş bir kadını resmeder. Kadının yüzündeki korku ve kızgınlıkla açılmış kapkara ağzı, onun çıkmakta olduğu kuyuya biz düşüverecekmişiz gibi ürpermemize neden olur. Ressamın, Yunan filozof Demokritos'un "Aslında hiçbir şey bilmiyoruz çünkü hakikat, kuyunun dibinde yatıyor."² sözlerinden esinlendiği düşünülmektedir. Tabloda anlatılmak istenen de bu sözlerle bağlantılı bir efsaneye dayandırılır. Efsaneye göre günlerden bir gün Hakikat ve Yalan'ın yolları kesişir. "Güzel bir gün." der yüzünü gülümseyerek Hakikat'e dönen Yalan. Hakikat inanmayan gözlerle çevresine bakınır ve Yalan'ın

1 Aksi belirtilmediği sürece tüm çeviriler bana aittir.

2 "The Truth Coming Out of Her Well to Shame Mankind", The art story, <https://www.theartstory.org/artist/gerome-jean-leon/artworks/> [21.07.2020].

sözlerinin gerçeği yansıttığını anlar. Bu, sahiden de güneşin altın ışıklarıyla doğayı süslediği bir gündür. Yalan "Göl daha da güzel." diyerek devam eder. Hakikat ona yine inanmaz. Göle döner yüzünü ve gölün zümrüt gibi parlamakta olduğunu görür. Bunun üstüne Yalan koşar ve kendisini suya bırakır: "Bak, su daha da güzel, hem de ılık. Hadi, birlikte yüzelim!" der. Hakikat parmaklarının ucunu suya değdirir ve şaşkınlıkla Yalan'ın yine doğruyu söylemekte olduğunu anlar. En sonunda Hakikat Yalan'a güvenir, kıyafetlerini çıkarır ve suyun dinginliğine kendini usulca bırakır. Kısa bir süre sonra Yalan sudan çıkar, Hakikat'ın kıyafetlerini üstüne geçirdiği gibi ortadan kaybolur. İşte o günden bu yana, Yalan'ın giysilerini giyemeyen Hakikat, bir kuyunun dibinde saklanmaktadır. Ne zaman kuyudan çıkmaya niyetlense insanlar Hakikat'i ayıplar, ona sırtını döner, ondan kaçar ve kimse onun yüzüne bile bakmak istemez.

Ekolojik felaketle somutlaşan, gerçeklerin üstüne inşa edilmeyen hakikat algımızın iflas ettiği tarihsel bir dönemeç ya da daha da kötüsü bir çıkmazdayız. Diğer deyişle dünyayı anlamlandırma modelimizin işlemez hâle geldiğini görüyoruz. Bu anlam krizinin nedenini teknolojik gelişmişliğimizin oldukça gerisinde kalan sosyo-kültürel inşalarımızda aramak gerekebilir. Bu yapılar adalet anlayışımız, ekonomik işleyişler, bilimsel çalışmalarımız, eğitim kurumlarımız, savunma sistemlerimiz, sanatsal etkinliklerimiz ve kullandığımız dil gibi toplumsal uzlaşım alanlarını ve organizasyonları kapsar. Bu noktada insanın dünyayla devinmekte olan bir varlık olmadığını fark etmemiz gerekir. İnsan, dünyanın dışında ve gözlemci konumundadır. İnşa ettiği hayat, ondan ne anladığına bağlı olarak şekillenir. Gerçekliğine doğrudan erişim sağlayamadığı bu varlığı kendisi için anlaşılır kılmaya çalışmak, insan için hayati bir ihtiyaç hem toplumsal hem de bireysel boyutta gerçekleşen bir çeviri etkinliğidir. Çünkü *biz olmayanı* her anlama çabası aynı zamanda bir çeviri eylemidir. Bu çabamız doğrultusunda çeşitli disiplinler yoluyla sınıflandırmalar yapar, adlandırır, tanımlar, bölümlere ayırır, etiketlendirir ve kendimiz açısından anlaşılır kılmaya çalışırız. Bu sürecin sonucunda da bizi çevreleyen yaşamdan anladığımız her neyse buna göre bir dünya yaratmış oluruz. Hayatın onu anlama

çabamız sonucunda gerçekleşen inşasını ünlü Fransız sosyolog, antropolog ve filozof Edgar Morin şu sözlerle açıklar:

“(…) dış dünyanın gerçekliği insanileştirilmiş bir gerçekliktir; onu doğrudan değil insana özgü zihnimiz aracılığıyla biliriz. Bu gerçeklik sadece algılarımızla ve algılarımızda değil, dilimiz aracılığıyla ve dilimizde, kuramlarımız aracılığıyla ve kuramlarımızda, felsefelerimiz aracılığıyla ve felsefelerimizde, kültürlerimiz aracılığıyla ve kültürlerimizde, toplumlarımız aracılığıyla ve toplumlarımızda çevrilir ve yeniden inşa edilir. (...) bizim dışımızda olan bir gerçekliğin çevirisini fiziksel, toplumsal, tarihsel olarak inşa ederiz.”³

İnsanlık olarak vardığımız noktada, bu hayat inşasının pek çok açıdan iflas ettiğini görüyoruz. Bunun nedenlerinden en önemlisi insanın hayatı yorumlama sürecini kendine mal etmesidir. Diğer bir deyişle, hikâyenin kendi bakış açısından gerçekleşen anlatımını, tek gerçekmiş gibi kabul etmesi ve hatta giderek buna inanması, gerçekliğin farklı görünümelerini böylelikle gasp etmesidir. Tüm anlama, anlamlandırma ve yaratım süreçlerimiz insan merkezlidir ve her şeyin ölçütü insani bakıştır. Bu bir mozaığı aynı renkten taşlarla oluşturmaya, desene sadece kendi rengini dayatmaya benzer. En sonunda desen kaybolur ve hayat solar, gezegende olan da budur. Bu tür bir anlama çabası anlama dair tüm ihtimalleri ve zenginliği ortadan kaldırır. O hâlde denilebilir ki varoluşumuzun tam ortasındaki anlama ihtiyacımızı hem bize hem öteki olarak gördüklerimize hizmet eder şekilde karşılamak için kapıyı bize açma olasılığı olan tek anahtar, dünyayı nasıl yorumladığımıza / çevirdiğimize dair yeni bir bakış olabilir. *Yeni bir anlama çabası ve onun yansıması olan kurumlar ve pratiklerimiz; yaşam olarak adlandırdığımız deneyimin gelişmişliğini, hayatın inceliklerine dair kavrayışımızın keskinliğini, anlama dair ihtimallerin çeşitliliğini ve bir aradalığın estetiğini belirleyecektir. Dahası gezegendeki geleceğimiz de buna bağlıdır. Diğerlerini duyabilmek için sesimizi biraz alçaltmamız gerekir.*

3 Edgar Morin, *Connaissance, ignorance, mystère* (Paris: Fayard, 2017), 30.

Anlama ve anlamlandırma modelimizin takır tukur seslerle ve sağından solundan vidalar attırarak can çekişmesi sadece hakikatimizi boş anlatılar üzerine inşa etmekten kaynaklanmıyor. İnsan olarak her ihtiyaç duyduğumuz konuda nesnel verilere sahip olmadığımızdan gerek iç dünyamıza gerek kolektif izlenimlerimize bakarak icat etmek zorunda kaldığımız hakikatin, hayata çelişkilerle dolu olarak uygulanmasından da kaynaklanıyor. Böylelikle hayata söylemde atfettiğimiz anlamın temelleri çürümeye terk edilmiş oluyor. Üstelik varsaydığımız anlam üzerine temellenen değerlerimizin hayata tutarlılıkla uygulanmamasını tamamen yok sayma kapasitesine sahibiz. Anlam krizimizi doğuran; ilkelere dayanan ve yaşam algımızda bir anlam bütünlüğü görünümü yaratan –belki de böyle bir bütünlük yoktur ama bizim kesin olarak bir anlam bütünlüğü algısına ihtiyacımız vardır- bir etik değerler sistemine henüz sahip olmayışımızdır. Bundan evrensel olduğunu söylediğimiz bazı ilkelerimizin farklı topluluklar söz konusu olduğunda ardına “ama” eklenerek uygulanmalarını kastediyorum. Tüm dezavantajlı grupları -hayvanlar⁴ da dâhil olmak üzere- tutarlı olarak kapsayacak şekilde ayrımcılıkların üstesinden gelememiş olmamız, hatta bu yönde bir niyet belirtmeye gerek duymuyor olmamız bu çatlaklarla dolu bütünsellik anlayışımızın göstergelerinden biridir. Ne var ki görmezden gelmeyi seçtiğimiz gerçeklerin, diğer bir deyişle farkına varmadığımız çifte standartlarımızın ölçülebilir sonuçları vardır.

Dünya küresel ölçekte ve toplumsal, ekonomik, politik dinamiklerin etkileşiminde şekilleniyor. Dolayısıyla bu ayrımcı bakışın sonuçları ne sadece tek bir toplumsal grubu ne de sadece toplumsal, ekonomik ya da politik alanlardan birini etkilemektedir. Çok boyutlu çıkmazlarımızın en güncel ve en acil çözüm bekleyeniyse hiç kuşkusuz ekoloji temellidir. Bugün dünyanın en büyük sorunu bizi kapsayan yaşam ağına dair farkındalığımızın ve ona yönelik demokratik bakış açımızın yokluğunda ortaya çıkan bir anlam krizi ve bu anlam krizinin somutlaşmış sonucu olduğu anlaşılan ekolojik yıkımdır.

4 “Hayvan” sözcüğü “insan olmayan hayvanlar” anlamında kullanılmıştır.

Bilim insanları içinde yaşamakta olduğumuz ve insanın tür olarak gezegeni şekillendirecek ölçekte bir güç haline geldiği zaman aralığını Antroposen Çağı olarak adlandırmaktalar. Gezenin yapısının insan kaynaklı nedenlerle değişikliğe uğradığı ve geri dönülemez şekilde tahrip edildiği yeni bir jeolojik çağı temsil eden Antroposen Çağı, aslında teknolojik gelişmişliğini yansıtması bakımından insanın gücünü, bu gelişmişliği kontrol edemeyecek noktaya gelmesi açısından da bu gücün kırılganlığını ortaya koyuyor.

Antroposen kavramı ilk olarak 1934-2012 yılları arasında yaşamış, biyoloji alanında çalışmış, çevreci bir araştırmacı olan Eugene F. Stoermer tarafından ortaya atılmış; 2000 yılının Şubat ayında, Kimya alanında Nobel Ödülü'ne layık görülen Paul Crutzen tarafından Meksika'da gerçekleşen uluslararası bir konferansta yeniden dolaşıma sokulmuştur. Crutzen gezegendeki insan etkileri hakkında yapılan bir tartışmada, ozon tabakası ile ilgili çalışmalarından yola çıkarak artık Holosen'de değil Antroposen'de olduğumuzu ilan etmiştir.⁵ İki yıl sonra *Nature* dergisinde yayımladığı makalesinde de bu teorisini ayrıntılandırmış ve kavram uluslararası düzeyde kabul görmüştür.⁶ Crutzen'a göre James Watt'ın buhar motorunun patentini aldığı ve Sanayi Devrimi'nin sembolik olarak başlangıcı sayılan 1784 yılı Antroposen Çağı'nın da başlangıcı olarak kabul edilebilir.⁷ Bu sürecin en ölümcül etkileri küresel ısınma, biyoçeşitliliğin ciddi şekilde azalması, bitki örtüsünün kaybı, ormansızlaşma, atmosferin, okyanusların ve toprağın yapısında yaşanacak kimyasal değişiklikler olarak sıralanıyor. Yaşanan iklim değişikliğinin hemen akla gelebilecek toplumsal sonuçlarıysa salgınlar, su baskınları, söndürülemeyen yangınlar, zorlaşan yaşam şartları, kaynak rekabetinin artması ve bu nedenlerle ortaya çıkabilecek toplumsal gerilimler ile göç dalgaları olarak sayılabilir. Görüldüğü gibi, bu sonuçlarla hem ekosistemin hem de toplumsal işleyişin dengesi

5 Christophe Bonneuil, Jean-Baptiste Fressoz, *L'Événement Anthropocène: La Terre, l'histoire et nous*, (Paris: Éditions du Seuil, 2013) 17.

6 Claude Lorius, Laurent Carpentier, *Voyage dans l'Anthropocène*, (Paris: Actes Sud, 2010) 41.

7 age, 60.

tamamen bozulmaktadır. Yıkımın ekosistem üzerindeki etkilerini sayısal veriler aracılığıyla düşünmek durumun ciddiyetini daha iyi anlamamıza yardım edebilir. Antroposen Çağı'nda biyoçeşitliliğin normal şartlara oranla 1.000 katı fazla hızla azaldığı tahmin edilmektedir. Dünyada var olan 100.000 koruma alanıysa en iyi tahminle yok olmakta olan türlerin sadece %5'ini kurtarabilecek kapasitededir. Bu hızla devam ederse türlerin %20'sinin 2030'a kadar yok olacağı öngörülebilir.⁸ Kitlesel bir yok oluş tehdidiyle karşı karşıyayız. Sorun sadece kendi açımızdan deneyimleyeceğimiz bir hayatta kalma mücadelesi olsa belki insanın gidişyle acısı son bulacak milyarlarca canlının kurtuluşu teselli kaynağımız olabilirdi fakat sorun, önce aidiyet hissettiğimiz alanları/ anları daha sonra da sevdiklerimizi birer birer kaybedeceğimiz uzun ve ıstıraplı yıllardan oluşan hayatların bizi ve çocuklarımızı bekliyor olması.

Ne var ki Slavoj Žižek'in belirttiği gibi bir felaketin mümkün olduğunu biliyoruz fakat buna inanmıyoruz. Gerçeği görmezden gelmeyi ya da onun yalan olduğunu iddia etmeyi seçiyor, hakikatimizi buna göre inşa ediyoruz. Zihinlerimizde süreci normalleştirmeye çalışmamızı insani ve doğal bir savunma şekli olarak kısmen açıklayabilirsek de tepkisizliğimizin kendiliğinden ortaya çıkmayan başka nedenleri de olabilir. Bunlar bilgi paylaşımının kesintiye uğratılması, kasıtlı yaratılan bir bilgi kirliliği, olayın gerçekliğine dair sürekli gündemde tutulan şüphe, dikkatin başka yöne çekilmesi gibi bilinçli stratejilerdir. Ekolojik yıkıma olan tepkisizliğimiz ve bu uyurgezer hâlin asıl nedenlerine yönelik bilgisizliğimiz birbirlerini besleyerek büyür. Tepkisizliğimiz ve cehaletimiz gezegende kendimize ve diğer canlılara biçtiğimiz rolle perçinlenir. Ne yazık ki canlı yaşamın en önemli oluşturunucularından biri olan hayvanlar, bu bakışın en önemli mağdurdur. İnsanın, üstünlüğü ona bahşedilen bir özellik olarak kabulü ve bunu diğer canlılara dayatan yorumu; hayvanı, insanın gözünde nesneleştirir ve kullanılır kılar. Bu nedenle hem sahte zaferlerimizin hem de büyük trajedilerimizin değişmez en büyük kurbanı hayvanlardır. Oysaki gezegeni paylaştığımız canlılara biçtiğimiz rol kendi kaderimi-

⁸ Bonneuil, Fressoz, age, 21.

zi belirlemektedir, onları tüketirken tükenen ve tüketilen bizizdir.

Birleşmiş Milletlere bağlı IPBES'in (The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services) 2019'da yayımladığı raporu incelediğimizde hayvanlarla ilgili çifte standartlarımızın somut sonuçlarına dair birkaç örnekle karşılaşıyoruz.⁹ Bu rapor 145 uzman tarafından kaleme alınan 15.000 yayından elde edilen verileri derlemektedir. Hayvancılık ve biyoçeşitlilikte yaşanan erozyon arasındaki bağlantıyı ortaya koyan rapor, yeryüzündeki karaların %75'inin insan aktiviteleri için kullanıldığını ve bunun büyük kısmını da hayvancılığa ayrılan alanların kapladığını ortaya koyuyor. Diğer yandan doğal yaşamla ilgili çalışan tarafsız kuruluşların hazırladığı raporlarda, mera haline getirilen verimli alanlarda yaşanan ormansızlaşma, hayati öneme sahip su kaynaklarının et üretimi için yarardan çok uzak şekilde kullanımı ve hayvancılık etkinlikleri sonucu atmosfere salınan metan gazının sera gazı salınımını artırması ile ilgili sonuçlar paylaşılmaktadır. Örneğin fosil yakıtlarla çalışan özel arabalarımızın, kamyonların, uçakların ve tüm diğer taşıtların neden olduğu karbondioksit üretimi sera gazı salınımının %13'ünü ortaya çıkarırken hayvancılığın toplam sera gazı salınımının %18'ine sebep olduğu söylenebilir.¹⁰ Peki, bunca veriye rağmen nasıl oluyor da küresel ısınma söz konusu olunca akla sadece fosil yakıtlar ve plastik kullanımı geliyor? Bu konudaki cehaletimizi nasıl açıklayabiliriz?

1972'de Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda alınan bir kararla 5 Haziran Dünya Çevre Günü olarak ilan edilmiştir.¹¹ Bu özel gün kapsamında her yıl bir tema seçilerek çevreyle ilgili sorunlara dair gündem maddeleri ve bunların muhtemel çözümleri farklı bir ülkenin ev sahipliğinde tartışılır. Çeşitli yılların temalarından bazıları şunlardır: 1974:

9 IPBES, "2019 Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Küresel Değerlendirme Raporu" <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/user/yaziForm1.pdf?cilt=51&sayi=1026&sayfa=32&yaziid=43051> [10.08.2020].

10 "Greenhouse Gases", The Role of the Animal Agriculture on Greenhouse Gas Emissions, <https://www.cowspiracy.com/facts> [12.09.2020].

11 Birleşmiş Milletler, "Five Decades of Environmental Action" <https://www.un.org/en/observances/environment-day/background> [01.08.2020].

“Tek bir Yeryüzü”, 1976: “Su: Hayatın Kaynağı”, 1989: “Küresel Isınma Alarm Veriyor”, 2005: “Yeşil Şehirler, Gezegen için Bir Plan!”, 2015: “7 Milyar Hayal, Tek Bir Gezegen”, 2018: “Plastik Kirliliğiyle Mücadele!”, 2020: “Doğanın Zamanı Geldi!”¹² Ne kadar zaman kaybettiğimizi en net ve basit şekilde Dünya Çevre Günü için seçilen bu temalar gösteriyor. Vardığımız noktada sahip olduğumuz veriler, geçmiş örneklerini verdiğimiz gündem maddelerinin işaret ettiği sorunların bir farkla aynı kaldığını bize göstermektedir: İnsan gerek gerçeğe dair çarpık bakışı gerek üstünlük yanılgısı ve değerler anlamındaki samimiyetsizliğiyle yalnızca kendinden başka canlıları değil, kendi geleceğini de tehdit eder hâle gelmiştir.

Dünya Yaşam Fonu’nun paylaştığı bilgilere göre gezegenin sıcaklığı sanayileşmeden önceki dönemlere göre 1 derece arttı bile. Önümüzdeki yıllarda deniz seviyesindeki yükselme, su baskınları, kuraklık, kasırgalar gibi olağanüstü hava koşulları, farklı virüsler, okyanuslardaki asit oranında artış ve su kıtlığı gibi olağandışı durumlarla daha sık karşılaşacağız.¹³ Tüm bu bilgiler yaşama şeklimizde köklü değişiklikler gerçekleştiremezsek ekolojik yıkımın insan yaşamına uygun bir dünyanın sonunu getireceğini gösteriyor. Sonuç olarak Antroposen Çağı bize bağlantılılığı en yalın hâliyle göstermektedir: Zarar verirsən zarar görürsün. Dikey hiyerarşiye dayanan dünya algısında doğaya ve özellikle hayvana tayin edilen düzlem ve insanın tek yönlü dünya yorumunu tüm yaşama dayatması dönüp yine insanı vuran bir bumeranga dönüşmüştür. Antroposen Çağı ise aradaki ilişkiyi insanın reddedemeyeceği şekilde görünür kılıyor. Tüm sınıflandırmalarımızı, etiketlerimizi, kategorilerimizi ve şemalarımızı, kısacası tüm hikâyelerimizi etik ve empatik bir filtreden geçirerek yeniden düşünme zorunluluğumuz bulunmakta. Zira yeni bir tufanın eşiğinde olduğumuz söylenebilir. Kim bilir, belki de Nuh, hayvanları da kurtardığı için kurtarılmıştır. Hikâyeyi nasıl anlatacağımıza biz karar vereceğiz.

12 Ron Mader, “World Environment Day”, <https://www.planeta.com/world-environment-day/> [01.08.2020].

13 WWF, “Impacts of Global Warming”, <https://www.wwf.org.au/what-we-do/climate/impacts-of-global-warming#gs.eb8lb6> [24.08.2020].

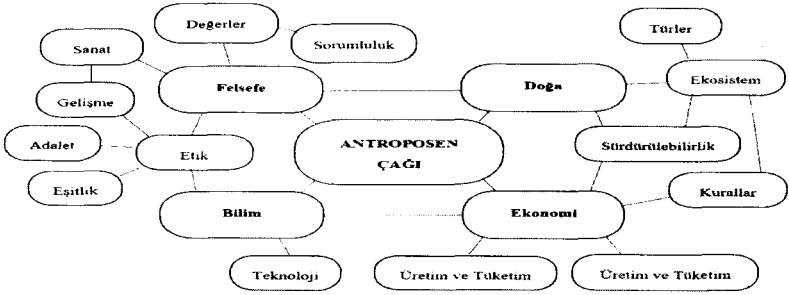
İnsan, gezegendeki ortak kadere dair yaygın bir körlükten mustarip ve evrensel değerler bakımından son derece tutarsız kararlar alıyor. Örneğin bugün geldiğimiz noktada hayvan psikolojisi alanında yapılan pek çok saygın araştırma bulunmakta ve hayvanları kâr aracı olarak kabul eden kurumlar bile yayımladıkları kitapçıklarda hayvan refahından ve hayvanların stresten nasıl etkilendiğinden bahsediyor. Tabii ki bu bilgi hayvanlardan mümkün olan en yüksek kârın elde edilmesini sağlamak üzere paylaşıyor fakat bir yandan da bir gerçeğin olumlaması niteliği taşıyor. Hayvanlar strese giren ve psikolojik hassasiyetleri bulunan nesneler olduklarına göre; acı çekeabilen, psikolojisinden bahsedebildiğimiz, güvenlik ihtiyacı duyan, topluluğuna yönelik duygusal bağlar geliştiren bir varlığın tüketilmemesi mümkünken tüketilmesini onaylamak, evrensel değerler anlamında tutarlı bir davranış mıdır? İşte bu çarpık bakışın dezavantajlı gruplar üzerinde pek çok erdemsizliği normal kılması, ekolojik çıkmazı ortaya çıkaran mekanizmadır. İhtiyazları evrensel değer sanışımızın yarattığı adaletsizlik en son ve yıkıcı darbesini ekolojik çöküşle vurmuştur. Öyle olmasa bile, yeryüzündeki adaletsizliğin temel nedenlerinden biri de söylemde sahip olduğumuz değerlerin kendimize yakın hissetmediklerimiz söz konusu olduğunda, akıl almaz bir körlükle yok sayılması, eğilip bükülmesidir. Kötülük bir kez onaylandığında zayıftan güçlüye doğru artık her toplumsal grup risk altındadır. Bu anlamda gezegen, her zaman doğalla iç içe süregiden kültürel düzlemde de bağlantılıklar üzerine kurulmuştur. Öznel dünyalarımızda, dünya yorumumuzda konumlandırılışına bağlı olarak herkes potansiyel bir kurbandır. Bir kişi için adaletsizlik herkes için doğacak adaletsizliklere gebedir ve “kişi” tanımına hayvanlar da dâhildir. Avusturalyalı yazar Elizabeth Farrelly bağlantılılığın yok sayılışı dolayısıyla yaşanan anlam krizi ve ekolojik yıkımın birbirleriyle ilgisini şöyle ifade eder:¹⁴

“İklim değişikliği –bütün o çöpler, ampuller ve katledilen ormanlarla birlikte- bir sağ kalım krizinin de ötesinde, bir anlam krizine işaret ediyor. Ya her şeyin birbiriyle özsel bir bağlantı içinde olduğunu kavrayıp anlam üretme olanaklarımıza yenden yatırım yapacağız ya da ölüp gideceğiz.”

14 Elizabeth Farrelly, *age*, 13.

Antroposen Çağı'nda anlamlandırma h nerlerimizi budayan ve dolayısıyla hakikat tariflerimizi  oraklaştıran ilişkiselliğin reddinin imk nsızlığını aşağıdaki tablo ile anlatmaya çalıştım.¹⁵

şekil 1: Antroposen  ağı İlişkisellik Haritası

ISEE, " evre Etiği ve Felsefe", <https://enviroethics.org/2013/10/25/cfp-11th-meeting-on-environmental-philosophy/> [24.07.2020].

Görüldüğü gibi, Antroposen ne sadece ekonomi ya da toplumsalla ne de sadece doğayla ilgilidir. Tüm yönleriyle, bingili bol bir dünyanın yansımasıdır. Bu, aidiyetlerimize, etik değerlerimize, ekonomik yapılanmalarımıza, tüketim alışkanlıklarımıza, adalet anlayışımıza, çarpık demokratik bakışımıza, anlam dünyamızı çorbaya  eviren bilgi kirliliğine ve zayıf gerçek algımıza yaşamın verdiği yanıttır. Dünyanın gördüğümüz hâli algımızın her alandaki sonuçlarının en kolektif yansımasıdır.

İnsanın var olmaya devam etmek için yeni bir ekolojik düşünce şekline ihtiyaç duyduğu açıktır. Morin, bahsettiğim ilişkiselliğe dair kayıtsızlığımızın kökenini, önerdiği yeni bir ekolojik düşünüşün zıttı olan bilme şeklimizde bulur. Morin'e göre ekolojik yıkımla karşı karşıya kalmamızın nedeni "Bilgiyi bölümleyen, disiplinler arası bir yaklaşımı gerektiren bütüncül

15 Tabloyu oluştururken Uluslararası  evre Etiği Topluluğu'nun (ISEE) oluşturduğu tablodan yararlandım ve bu bağlantılığa farklı öneriler getirdim.

sorunları parçalara ayıran (...)”¹⁶ diğ er bir deyişle bizi âdeta cahil bırakan bilme şeklimizdir. Fransız düşünürün de belirttiğı gibi bağılantılılıkları gören çoklu bakış açısının yokluğı Ren  Descartes’tan bu yana insanı bir nesneler dünyasının öznesi olarak gören düşüncenin varlığını pekiştiriyor. Bu ayrılık bilincine göre hareket ettiğimizde, elde ettiğimiz verileri diğ er canlılarla olan ilişkiselliğimizin farkında olarak kullanmak mümkün olmaz. Doğadaki yerini değerlendiremeyen ve kendi dışındaki canlı yaşamla bağılantısını göremeyen insan ve onun hayat yorumu bu nedenle yıkıma mahkûmdur. Değerler anlamındaki tutarsızlığı sistemin dengeli işleyişini imkânsız kılar. Örneğın, biyolojinin canlı olarak adlandırdığı varlık, ekonomi alanında mal olarak sınıflandırılırsa arada kalan adalet sistemi de “Tüm canlıların yaşama hakkı vardır ama bazılarının daha çok yaşama hakkı vardır.” bakışını normalleştirme aracı haline gelir. Bu kabul, sözde bir adalet ortaya çıkarır. Aslında adil olmayan böylesi bir adalet anlayışı bilinçsiz de olsa bir defa onaylandığında toplumun tüm kesimlerine yayılma ve uygulanma ihtimali taşır. Çünkü asıl onaylanan tekil bir durum değil, adaletsizliğin kendisi olur. Morin’e göre canlılara karşı tutumumuzu devrimsel bir şekilde değiştirecek ve yaklaşmakta olan felaketten en az zararla kurtulmamızı sağlayacak dönüşüm için gerekli olan ekolojik bakış şöyledir:

“Yeni ekolojik düşünce şekli; dünya toplumu çerçevesinden bakan, ilişkisellikleri ortaya koyan, heterojen sistemler arasındaki etkileşimleri tespit eden, izole edilmiş disiplinlerin ötesine geçen, gerçekten disiplinler arası olan bir bilimsel anlayış gerektirmektedir.”¹⁷

Kurtuluşumuzu mümkün kılacak dönüşüm, farklı bilim dallarının uyumlu çalışmalarını esas alan radikal bir samimiyet testine tabi tutulmuş bir değerler bütünü oluşturmakla ve hissetme kapasitelerini şiddetle ve her türlü öz aldatmayla inkâr ettiğimiz

16 Edgar Morin, * cologiser l’homme: la nature du futur et le futur de la nature* (Paris: Lemieux  diteur, 2016), 12.

17 *age*, 31.

canlılara yönelik etik-empatik bir bakış geliştirmekle mümkün görünmekte. Bir paradigma değişiminden bahsediyoruz.

1.1. Çeviri Etik-Empatik Bakışa Katkı Sağlayabilir mi?

Şüphesiz ki ekolojik çöküş pek çok alandan araştırmacının olduğu gibi çeviri alanındaki araştırmacıların da dikkatini çekiyor ve bu konudaki çalışmalar her geçen gün artıyor. Bu kadar kapsamlı bir problemin sınırlı bir alana ait pratikler üzerine çalıştığı düşünülen çeviri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini ve çevirinin burada diğer alanlara göre gerçekten de öncelikli bir role sahip olup olamayacağını sorgulayabilirsiniz. Okuduğunuz kitap çoklu bakışla bütüncül bilgi anlayışının farkındalığında ve türcülük karşıtlığı, çeviri sosyolojisi ve cehaletbilimin kesişiminde yazıldı. Dolayısıyla bu kitap; insan olarak bizim de parçası olduğumuz bir yaşam ağını, ilişkiselliklerinin değerlendirmesini yaparak ve değerler önceliği belirleyerek hayvanlar özelinde düşünmeyi öneriyor. Bunu yaparken normalleştirdiğimiz acıları anlamak üzere hayvanlara dair bilmediklerimizi ve bildiğimizi sandıklarımızı, yani hangi kör noktaların bizi cahil bıraktığını anlamak için de cehaletbilime başvuruyoruz. Çeviri ise bağlantılılığı aydınlatma, anlamlandırma olanaklarımızın zenginliğini ortaya koyma, değişimin hem bireysel hayatlarımızda hem çevremizde gerçekleşmesini sağlama potansiyelini gösterme rolüyle öne çıkıyor. Takip eden bölümlerde bunları nasıl mümkün kıldığını sahadan örneklerle somutlaştırmaya çalışacağım fakat şimdilik çevirinin hepimizin bildiği gibi bir dilde söyleneni başka bir dilde yeniden söyleme eylemi ve dahası tüm riskleri ve ödülleriyle, yeniden söyleneni nasıl söyleyeceğine karar verme gücünü de barındıran bir egemenlik alanı olduğunu belirtelim. Bunu anladığımız zaman gerçekliğine bir türlü temas edemediğimiz bu dünyadan anladıklarımızı başka türlü somutlaştırma ihtimalimiz olduğunu, yani “başka türlü bir şey”in de mümkün olduğunu kavramış oluruz.

Belirtmek isterim ki Antroposen Çağı’nı hayvanlar özelinde

ele almamın ilk ve en önemli nedeni “bildiğimiz bilmediklerimiz” en büyük mağdurunun hayvanlar olmasıdır. Bu seçimin diğer nedeniyse doğal dünyanın en önemli parçası olan hayvana dair çarpık bakışın öngörülen ekolojik felâketteki birincil rolüdür. İnsanın dünyayı anlamlandırma süreçlerine art niyetli şekilde yapılan ve bu çalışma boyunca gözlemleme imkânı bulduğum kimi müdahalelerin neden olduğu acı sonuçların yola çıkış noktası doğruladığını söyleyebilirim.

Kitabın devamında hem bahsedilen konuları daha iyi anlamaya çalışacak hem de bazı sorular soracağız:

- (1) Cehaleti nasıl tanımlayabiliriz? Cehaletin türleri var mıdır? Cehaletimize dair bir sınıflandırma yapmak mümkün müdür?
- (2) Cehaletin kültürel üretimi ve tahakkümün ortaklığı arasında dezavantajlı gruplar açısından bir bağlantı kurulabilir mi?
- (3) Çeviri alanı, içinde bulunduğumuz anlam krizini aşmak için hayvan meselesi konusunda neler vadebilir? Antroposen Çağı’nda cehaletin kültürel üretimi ve örtüşen tahakkümler konusunda çeviri nasıl müdahil olabilir?

Öyle görünüyor ki değerlerimizi gerçeklerden ürettiğimiz hakikate uygun yeni bir anlam eksenine çekemezsek biz de kyunun dibinde yerimizi alacağız. Gerçeklerden yola çıkarak etik değerlerimizi bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde tekrar tasarlama sorumluluğu önümüzde durmaktadır. Bunu yapabilmek için ilk önce gerçekle kopan ya da koparılan bağımızı yeniden kurmamız gerekiyor. Bu nedenle yolculuğumuza şu soruyla başlayalım: Çıplak gerçeği görmek ve cehaletimizden kurtulmak istiyor muyuz, yoksa çalidan süpürgesine bakıp onu cadı mı ilan edeceğiz?

2. CEHALET VE YANKILARI

2.1 Bilmek Mümkün müdür?

Bilim tarihi ünlü bir tartışmayı yazar. Modern elektrofizyolojinin kurucusu Alman bilim insanı Emil Heinrich du Bois-Reymond, 1872’de yayımladığı eseri *Doğayı Anlamanın Sınırları Üzerine*’de “Ignoramus et ignorabimus”, Türkçede ifade edecek olursak “Bilmiyoruz ve asla bilemeyeceğiz” demiştir. Bu bakış açısı zamanın bilim dünyasında büyük bir tartışmaya yol açmış, kendi taraftarlarını ve karşıtlarını yaratmıştır. Ünlü matematikçi David Hilbert ise 1930’da Alman Bilim İnsanları ve Fizikçileri Topluluğu’nun buluşmasında yaptığı konuşmada 60 yıllık bu yargıya meydan okur: “(...) aptal ‘ignorabimus’a karşı sloganımız şu olsun: Bilmeliyiz, bileceğiz!’”¹⁸

“Bütün insanlar, doğal olarak, bilmek ister.” Aristoteles’in *Metafizik* adlı eserinin ilk cümlesidir.¹⁹ Bu arzu bir itici güç hâlini alarak sadece bireysel hikâyelerimizi değil, insanlığın kaderini de şekillendirmiştir. Örneğin uzak ufuklara ulaşmak isteyen denizcilerin merakı sonucu pusula icat edilmiş ve yeni kıtalara varılmıştır. Bilgiyi yayma ve bilgi edinme arzusu matbaanın icadını sağlamıştır. Gözle seçilemeyecek kadar küçük ve gözün alamayacağı kadar büyük cisimlerin bilgisine ulaşmak isteyen insan mikroskobu ve teleskopu icat etmiştir. Masallarımız, efsanelerimiz,

18 Étienne Ghys, “Les problèmes de Hilbert”, <https://images.math.cnrs.fr/Les-problemes-de-Hilbert.html?lang=fr> [12.09.2020].

19 Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, 3.bs. (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2012).

tüm anlatı şemalarımız bilme irademizin izlerini taşır. Keşişler nirvanayı, Pamuk Prenses'in üvey annesi kimin en güzel olduğunu bilmek ister; simyacı maddeyi altına çevirmenin, Gılgamış ölümsüzlüğe ulaşmanın bilgisini arar. Bu tutku Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın yemininde kim bilir kaçınıcı defa yeniden harlanır:

"Ben Puduhepa.

Kimseler bilmezken ben okuyacağım.

Bilge insanlar gibi ben de yazacağım.

Büyük insanlar gibi düşüneceğim.

Yoluma çıkan engelleri aşacağım.

Yıldızlar şahidim, sözüm söz olsun."²⁰

Hepimiz bu bilme arzusunun ve merakımızın peşinde bir yöne sürükleniriz.

Bilme tutkumuz bilimlere de yansımıştır. Eski Yunancası *philosophia*²¹ yani bilgelik sevgisi anlamına gelen felsefe alanı başta olmak üzere pek çok disiplin bilmek eylemi üzerine çokça düşünülmüştür. *Bilgi* üzerine bir bilim dalı inşa edilmiş, kaynağı, yöntemleri, imkânı sorgulanmış; epistemoloji merkezleri kurulmuş, bu konuda saygın konferanslar düzenlenmiştir. Kendimizi adlandırma şeklimiz bile bilme tutkumuzun bir yansımasıdır: *Homo sapiens*, "bilen insan".²²

İnsanlık, bilme tutkusu sayesinde ulaştığı teknolojik gelişmeyle sadece son yarım asırda sürücüsüz araçlara, akıllı binalara, organ üretebilen üç boyutlu fotokopi makinesine ve derken Tanrı Parçacığı Deneyi ve yapay zekâ gibi olağanüstü bilimsel ve teknolojik gelişmelere tanık oldu. Çivinin icadından vidanın icadına kadar geçen süre yaklaşık 3000 yıldır.²³ Ama Orville ve Wilbur Wright kardeşlerin 1903'te uçaklarını 5 metre yükseklikte

20 <https://bianet.org/biamag/tarih/236625-kades-barisi-ve-kralice-puduhepa-nin-muhru> [20.09.2021].

21 "Philosophie", Littré, <https://www.littre.org/definition/philosophie> [19.12.2018].

22 "Homo sapiens", Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens> [16.12.2018].

23 "Screw", Britannica, <https://www.britannica.com/technology/screw> [26.06.2020].

uçurabildikleri günle²⁴ Apollo 11'in Ay'a indiği gün arasında sadece 66 yıl geçmişti. Yaşadığımız evrene dair bilgi birikimimiz öylesine çok ve hızla arttı ve artmaya devam ediyor ki insan, biyoteknoloji gibi bilim dalları sayesinde kendi evrim sürecini şekillendirebileceği bir gelecek öngörüyor. Sözün kısası, kökeni kimi zaman saf meraka kimi zaman da bir çıkar kaygısına dayandırılabilir hem bireysel hem kolektif düzlemlerde gerçekleşen bir bilme iradesi, tutkusu ve çabasıyla çepeçevre sarılmış durumdayız.

Ne var ki bilme yolunda attığı her adım insana kendi sınırlılığını göstermekte ve yeni bilgi, yeni bilinmezleri ortaya çıkarmakta. Örneğin yer altı kaynaklarının nasıl işleneceğini öğrendik fakat üretilen zenginliği eşit şekilde paylaşmayı sağlayacak bilgelige ulaşamadık. Yeni kıtalar hatta yeni gezegenler keşfettik fakat şimdi paralel evrenler olup olmadığını bilmek istiyoruz. Kitleli iletişim araçları sayesinde bilgi hiç olmadığı kadar yaygınlaştı ancak şimdi sorunumuz *doğru* bilgiye nasıl erişilebileceği. Bilgi birikimimizle dijital dünyayı icat ettik ve âdeta sanal yaşamlar ve kimlikler yarattık fakat sanal olanın beş duyumuzla hissettiğimizden daha gerçek kabul edildiği, asıl benliğimizi yadsıyan bir dünyayla kalakaldık. Milyarlarca insana yetecek gıdayı üretmemizi sağlayan teknolojik bilgiye sahibiz. Ne var ki bu bolluğu nasıl yöneteceğimize dair cahilliğimiz nedeniyle açlıktan ölen çocuklar, obezite hastaları ve çocuk bedenine sahip kadınlar aynı çağda yaşayabiliyor, ayrıca duygusal açlığımıza da bir türlü çare bulamıyoruz. Kendimizi tam doğanın efendisi ilan edecektik ancak ekolojik bir felaketi dillendiren bilim insanlarını görmezden gelmemize rağmen iklim değişikliği kaynaklı kasırgaları, salgınları, yok olan doğal yaşamı, devasa yangınları göz ardı etmek mümkün olmadı. Mars'ı fethetmeye niyetlenmişken Dünya'dan olmak üzereyiz. Ya yerimizden bir milim bile kıpırdamadan kendimizden ayrı düşünüyoruz ya da çözümün kendimiz olduğunu anlamak için dünyanın öteki ucuna gidiyoruz. Ya evde kimse yok ya da geri dönüş yolunu bulamıyoruz. Bolluk yoklukla, gerçek sanalla, bilgi yalanla, sanılar gerçeğe, rüya

24 "Oilbur et Orville Wright", Encyclopédie universalis, <https://www.universalis.fr/encyclopédie/wright-wilbur-et-orville/> [12.12.2018].

kâbusla, yakın uzakla yer değiştirmiş durumda ve kendimizi nerede konumlandırmamız gerektiğinin iç görüşünden yoksunuz. Bildiklerimizle elde ettiğimiz teknolojik konfor bilmediklerimiz yüzünden yıkıma uğrayan değerler sistemimizin yarattığı boşluk duygusunu dengeleyemiyor. Bilgimiz arttıkça cehaletimizin de katmanları artıyor ve cehaletimize dair keşfedilecek içsel ve dışsal kıtalar birbiri ardına sıralanıyor. Bilmek ve bilmemek arasındaki bu gitgeli belki de en iyi Sokrates paradoksu açıklıyor: “Tek bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir.”²⁵ Biz bu durumla başa çıkmanın ve bu paradoksu yönetmenin yine paradoksal bir yaklaşımla mümkün olduğu söylüyoruz: Bilgiye, bilgeliğe ve sağduyuya ulaşmak için cehalet üzerine çalışmak.

Cahilliğimizin bir haritasını çıkarmayı deneyelim ki cehaletimizin karanlığında uyanan bir duyarlık geliştirip geliştiremeyeceğimizi, eve dönüşün mümkün olup olmadığını öğrenelim: Araştırmamızın ölümsüzlük çiçeği cehaleti yenmek; merakımızın nesnesi cahilliğimiz.

2.2 Cahilim, Cahilsin, Cahiliz

Cehalet diyalogdansa monologdur, çoğulculuktansa ikiliktir, aydınlıktansa karanlıktır, sevgidense korkudur, siyah ya da beyazdır, ikisinden birini seçme zorunluluğudur, asloların oyun değil kazanmak olmasıdır, ayıklıktansa uykudur, körlüktür, yargılamaktır, göreceliği kabul etmez, paradoksları anlayamaz.

Birini diğerine kıyaslayarak gerçekleştirdiğimiz bu gibi bir akıl yürütmeye cehaletin sınırlarını belirleyebiliriz. Peki, cehaletin etrafında dolaşmadan kendisini tanımlamak mümkün müdür? Cehalet soyut mudur, somut mudur? Cahillik ölçülebilir bir şey midir? Sınıflandırılabilir mi? Zekâ kıtlığıyla bir ortak küme oluşturur mu? Gaflet ile bir ilişkisi var mıdır? Ondan kaçınmak mümkün müdür? Aşılabilir mi, aşılamaz mı? Bilmemek midir, yoksa yanlış bilmek mi? Saflıktan mı, kötü niyetten mi kaynaklanır? Her zaman olumsuz sonuçlara mı yol açar? Genelde olumsuz mu algılanır? Bu sorulara cevap vermek için cehalet kavra-

25 Platon, *Sokrates’in Savunması*, çev. Ari Çokona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 49.

minı incelemeye, onun sınırlarını netleştirmeye, cehaleti farklı görünümüleriyle anlamaya ve bir tanımını yapmaya çalışalım.

Cahil sözcüğü kimsenin kendine yakıştıramadığı, çoğunlukla küçük düşürmek üzere kullanılan bir sıfattır. Bu bakışı yansıtan ifadelere pek çok örnek verilebilir: “Cahilliğine vermek”, “cahille sohbeti kesmek”, “kör cahil”, “cahil cühela” gibi örnekler ilk akla gelenlerdir. Diğer yandan “Bin merak bir borç ödemez”, “Fazla merak iyi değildir”, “Eski köye yeni adet getirmek”, “İcat çıkarmak” gibi merak duygusunu öteleyen, topluca kabul görmüş bir bakış açısını yansıtan atasözleri ve deyimlere de gündelik hayatımızda sık sık rastlarız. Bu sözlerden yola çıkarak cahil olarak görülmek istemesek de yeni bilgiye her zaman açık olmadığımızı ve kültürel bir alışkanlık olarak cehaleti dolaylı şekilde onayladığımızı söyleyebiliriz.

Tarihsel pencereden baktığımızda cehaletle ilişkilendirebileceğimiz kuşkusuz pek çok dönem vardır. Bunlardan ilk akla gelen Avrupa Orta Çağı’dır. Bugün akıl dışı olarak kabul edeceğimiz pek çok uygulama o dönemde bilgi üzerinde kesin bir otoritesi ve sözde bir yetkinliği olan papaz sınıfı tarafından normalleştirilmişti. Henüz İncil’in halkın konuştuğu dillere çevrilmemiş olmasından faydalanan rahiplerin imtiyazlı bir sınıf olarak toplumu din adına tahakkümleri altına aldığı bu dönemde pek çok alanda büyük bir cehalet söz konusudur. Örneğin din adamlarının Dünya’nın düz olduğunu söylemesi, Güneş’in Dünya’nın etrafında döndüğüne inanılması ilk akla gelen örneklerdir. Pek çok bilim insanı, gerçeği söylemek uğruna can verdikten sonra bu konulardaki cehaletin aşılmasını sağlamıştır. Tarih bize cehaletin üstesinden gelebilme ihtimali olduğunu ve böylesi bir cehaletin -uzun zaman alsa da- *tedavi edilebileceğini* gösteriyor.

Cehaletin somut sonuçlarını düşünürsek batıl inançlara dair kimi örnekler bu sonuçların trajikliğine dair bizlere fikir verebilir. Yine tarihten bir örneğe başvuralım: 13. yüzyılda Papa 9. Gregory’nin kara kedileri şeytani yaratıklar olarak adlandırdığı, bu kedilerin yok edilmesini emrettiği söylenir. Bu karar, kedi ve fare sayısındaki dengeyi bozmuş, vebanın yayılma hızını ol-

dukça arttırmış ve milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır.²⁶ Boş inançların yarattığı felakete başka bir örnekse Güney Afrika Devlet Başkanlarından Thabo Mbeki ile ilgilidir. Mbeki, AIDS'e karşı üretilen ilaçların Afrika'ya satışının Batılı güçlerin sinsi bir planı olduğunu ve sarımsakla limon suyunun AIDS tedavisinde kullanılabileceğini iddia etmişti. Bu kendinden emin kanı 300.000'den fazla insanın hayatına mâl oldu.²⁷

Cehaletimizin varabileceği uç noktalara başka bir örnek de Orta Çağ'da başlayan hatta 17. yüzyıla kadar devam eden hayvan mahkemeleridir. Domuzlar, kediler ve atlar, hatta sülükler bile Avrupa'da kurulan bu hayvan mahkemelerinde yargı karşısına çıkarılmıştır.²⁸ Daha yakın tarihlere geldiğimizdeyse 20. yüzyılın başında sigaranın zararlarından haberdar olunmaması, hatta doktorlar tarafından tavsiye edildiği için sağlığa yararlı olabileceğinin düşünülmesi de bir cehalet örneğidir. Öyleyse kara kediler, AIDS hastalığının limon ve sarımsak yoluyla tedavisi, hayvan mahkemeleri ve sigara içme üzerine verdiğimiz bu örneklerde görüldüğü gibi cehaleti sadece bilgi eksikliği değil yanlış bilgiye sahip olmak şeklinde de tanımlayabiliriz. Bununla birlikte bu örnekler bize cehaletle mücadele etmenin mümkün olduğunu da gösterir.

Peki, merceğimizi biraz daha yakınlaştırıp cehaleti gündelik hayattan örnekler üzerinden düşünersek cehaletin ortaya çıkış mekanizmasını anlamak mümkün olabilir mi? Bunun için gündelik hayattan kesitleri anlatan bazı haberlere bakalım.

Hürriyet gazetesinde 29.06.2017'de yayımlanan habere göre önceki gün Eminönü'nde işe giden C.K.'nın yanına yaklaşan A.H., "Üstüne başına dikkat et, milleti azdırıyorsunuz. O..." diyerek sözlü tacizde bulundu. Tacizle suçlanan A.H. kendini

26 William Naphy, Andrew Spicer, **La Peste noire 1345-1730: Grandes peurs et épidémies** (Paris: Éditions Autrement, 2003) 86

27 Lee McIntyre, **Post-truth** (Cambridge, The MIT Press, 2018), 10.

28 Hélène Combis, "Procès d'animaux au Moyen Âge", <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [17.12.2019].

“Cahilim. İlkokul mezunuyum.” diyerek savundu.²⁹

2015’te, Trump yanlısı 520 cumhuriyetçi arasında yapılan kamuoyu yoklamasına göre, bu cumhuriyetçilerden %30’u Alaaddin’in sihirli lambasıyla bir maceradan diğerine koştuğu hayalî şehir³⁰ Agrabah’ın bombalanmasını destekliyordu, %57’si emin olmadığını, %13’ü ise bombalamaya karşı olduğunu söyledi.

Iraklı erkek model Karar Nushi, dar giysiler giyip saçlarını uzattığı için uzun süredir tehdit ediliyordu. 02.07.2017’de kadınısı görüldüğü için radikal İslamcılar tarafından öldürüldü. Aynı yıl fanatikler Suriye’nin Halep şehrinde bir adamı eş cinsellik suçlamasıyla 10 katlı bir binadan atarak öldürdüler.³¹

Görüldüğü gibi, cehalet kimi zaman bir özür kimi zaman da hakaret olarak kullanılır. Bu nedenle cehalet söz konusu olduğunda kesinlikten ziyade ihtimallerin altını çizmek gerekir çünkü o farklı bağlamlarda farklı tepkimelere girer ve farklı düzlemlerde ortaya çıkar.

Biz kendimizi sözcükler yoluyla ifade ederiz. Sanat ve edebiyat kolektif ifade şekilleridir ve toplumun aidiyetlerini dile getirir, kimliğini ortaya koyar. Bu bağlamda edebiyattan örnekler de bize cehaletin çeşitliliğiyle ilgili bir fikir verebilir. Albert Camus’nun insani duygulara kayıtsız, modern zaman insanı Meursault’sunu³² kendini tanıma koşullarına sahip olmayan ve bu anlamda cahil kalmış bir kimse olarak adlandıramaz mıyız? Kundera’nın Bilmemek³³ adlı kitabında ele aldığı şekliyle kolektif kimliğin tamamlayıcılarından zorunlu bir kopuş, kendi toplumundan zorunlu bir sürgün, onun yeni durumuna bir cahil kalış değil

29 “Kadına Sözlü Taciz”, **Gazete Diken**, <http://www.diken.com.tr/ustune-basina-dikkat-et-milleti-azdiriyorsunuz-eminonunde-bir-kadina-sozlu-tacizde-bulunan-adam-serbest/> [02.07.2017].

30 “Republicans Want to Bomb Aladdin’s Country and Love Trump”, Survey Results, <https://www.rt.com/usa/326472-republican-poll-results-aladdin-donald-trump-muslims/> [02.07.2017].

31 Lucy Pasha-Robinson, “Iraqi Male Model Brutally Killed in Baghdad ‘Because of His Good Looks’”, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraqi-male-model-karar-nushi-killed-murder-torture-baghdad-good-looks-gay-palestine-street-a7824586.html> [07.07.2017].

32 Albert Camus, **Yabancı**, çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Can Yayınları, 1996).

33 Milan Kundera, **Bilmemek**, çev. Aysel Bora (İstanbul: Can Yayınları, 2019).

midir? Yüzüncü Ad'ı³⁴ bir türlü bilemeyen insanlık, Andersen'in kuğusunun³⁵ çirkin bir ördek yavrusu sanılması, Martı Jonathan'ın³⁶ daha yükseklerle uçamayacağını ya da tek meyvenin portakal³⁷ olduğunun düşünülmesi...

Bu çoğaltılabilir örnekler bize cehaletin bilmemekten fazlası olduğunu bir defa daha kanıtlıyor. Ayrıca cehaletin ürkütücülüğü, zaman zaman saçmalığı ve trajikomikliğiyle, diğer bir deyişle cehaletin değişken karakteriyle ilgili bizlere fikir veriyor. Eyleme geçen cehaletin farklı maskeler ardında somutlaştığını anlıyoruz, ön yargıdan beslenebildiğini, korkuyla pekiştirdiğini ve olumsuz sonuçlara yol açabildiğini görüyoruz. Peki, cehaleti sadece "bilmemek" olarak düşünürsek gök gürültüsünden korkan bir insanın kulağında kulaklıkla müzik dinlediği için göğün gürlediğini bilmemesi bir afet riski olmadığı sürece olumsuz bir durum mudur? Ya da herhangi bir şirketin üretim sırlarını paylaşmaması halkı cahil bırakmak olarak adlandırılabilir mi? Zaten herkesin her şeyi bilmesi mümkün müdür?

Bu soruların cehaletin sınırlarının muğlaklığını anlamamıza yardım ettiği söylenebilir. Şu ana kadar net şekilde anlaşılan, cehaletin yankısının dört bir yanda çınlaması ve farklı maskelerle belirmesidir. Şimdi yapmamız gereken bu sınırları keskinleştirmektir.

2.3 Cehaletin Tanımı

Latincesi *ignorantia* olan cehalet, 12. yüzyılın ilk yarısında bilgi eksikliği sonucu yapılan hatayı tarif etmek üzere kullanılmış. Zaman içinde de bilmeme hâlindeki kimsenin durumunu anlatmıştır. 17. yüzyılın başındaysa eğitim ve bilgi eksikliğini

34 Amin Maalouf, **Yüzüncü Ad- Baldassare'nin Yolculuğu**, çev. Samih Rifat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007).

35 Hans Christian Andersen, **Andersen Masalları** (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013).

36 Richard Bach, **Martı Jonathan Livingston**, çev. Kader Ay Demireğen (İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2000).

37 Jeanette Winterson, **Tek Meyve Portakal Değildir**, çev. Sevin Okyay (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

ifade etmeye başlamış. Larousse, cehalet (Fr. "ignorance") sözcüğünün ilk anlamını "bir şeyi bilmeme, bir şeyde geri kalma", ikinci anlamını "belli bir alanda deneyim ya da bilgi eksikliği içinde bulunma", üçüncü anlamını da "genel bilgi eksikliği" olarak veriyor.³⁸ İngilizce sözlük Oxford ise cehalet (İng. "ignorance") sözcüğünü yine benzer bir şekilde karşılıyor ve onu bilgi ya da deneyim eksikliği olarak tanımlıyor.³⁹ Peki, sözlüklerde oldukça yalın ve anlaşılır şekilde tanımlanan bu sözcüğü, kavram ve bilim insanları, filozoflar ve şairler kavram ve olgu olarak hangi bakış açısıyla ele alıyor?

Bu kitap her ne kadar psikoloji alanında yapılan bir çalışmanın ürünü olmasa da bu alanda önerilen üç önemli cehalet türünü gündelik hayatta oldukça sık karşılaştığımız cahilliklerimiz olduğundan paylaşmak istiyorum. Bunlardan ilki, insanların kendi düşüncelerini –gerçekte bu düşünceler başkalarınınkiyle aynı olsa da- çevrelerindeki düşüncelerden farklı olduğunu sanmasıdır. Psikoloji alanındaki çalışmalarını Michigan Üniversitesinde yürütmüş Daniel Katz ve farklı üniversitelerde toplumsal psikoloji konusunda çalışmış Floyd H. Allport bu duruma "Çoğulcu Cehalet"⁴⁰ adını veriyor. Kendinden başka herkesin dersi anladığını düşünen ve bu yüzden de konuyla ilgili soru sormayan öğrenci, çoğulcu cehalet konusunda en çok verilen örneklerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Dışlanmak korkusuyla kendi gibi düşünenlerin de olabileceğini yadsıyarak kendi farklılığı, belki öz saygısı pahasına normlara uyularak verilen kararlar bu duruma örnek olabilir. Bu cehalet türünün tanınmış siyaset bilimci Hannah Arendt'in önerdiği "kötülüğün sıradanlığı" kavramıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Kötülüğün sıradanlığı duyarsızlığın yarattığı tam bir kayıtsızlık sonucu ortaya çıkabilir ve bu durum söz konusu olduğunda bir otomat gibi normlar yerine getirilir ve etik sorumluluklarımız görüş alanımıza hiç girmez.

38 "Ignorance", Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ignorance> [12.06.2017].

39 "Ignorance", Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ignorance> [12.06.2018].

40 "Pluralistic Ignorance", Psychology Research and Reference, <http://psychology.iresearchnet.com/social-psychology/decision-making/pluralistic-ignorance/> [18.12.2018].

Çoğulcu cehaletle kişinin yaptığı ya da yapmadığı şeylerin, kendisi veya bir başkası için olumsuz sonuçlarının farkında olması fakat buna karşı ses çıkarmaması kastediliyor. Normların dışına çıkmamak için etik açıdan gerekli olanı yapmaktan kaçınmak, başkalarının da bizim gibi hissedebileceği gerçeğine cahil kalmak bizi kolaylıkla kötülük zincirinin halkalarından biri hâline getirebilir. Bu durumda kişi kendi bilgisinin farkındadır. Sorun başkalarının bilgisiyle ilgili yaşadığı yanılgıdır. Çoğulcu cehalet diğerlerinin kanıları, yargıları hakkındaki boş ön kabullerdir.

Psikoloji alanında cahillikle ilişkilendirebileceğimiz diğer teori ise 1999'da Cornell Üniversitesinden David Dunning ve Justin Kruger tarafından önerilen Dunning Kruger Sendromu'dur. Kültürümüzde cahil cesareti olarak dile getirilen bu davranış şekli, cahillerin kendilerini bilgi sahibi olanlardan daha bilgili görmeleri durumu olarak özetlenebilir.⁴¹ Gerçekten bilgi sahibi olanlar sürekli bir şüphe içindeyken yeterli bilgiye sahip olmayanlar tam bir öz güven içindedirler ve düşüncelerini ısrarla savunurlar. Bu yaklaşıma göre cehaletle öz güven doğru orantılı olarak artar ya da azalır. Belki de bu nedenle en büyük filozoflar, düşünürler ve ozanlar bıkıp usanmadan "cehaletlerinden" bahsetmişlerdir.

Vereceğim son örnek Washington Üniversitesinde sahte anılar üzerine araştırmalarını yürüten Elizabeth Loftus öncülüğünde çalışılmış Mandela Etkisi'dir. Mandela Etkisi kitlesel olarak doğru bilinen yanlışları niteler. İsmi pek çok insanın Nelson Mandela'nın 80'li yıllarda hapiste öldüğünü düşünmesi vakasından alır. Kendiliğinden ortaya çıkan, tesadüfi kitlesel cehalet olarak tanımlanabilir.⁴² Örneğin 5 Haziran 1989'da Tiananmen Meydanı'nda gerçekleştirilen ünlü protestolar sırasında tek başına tankların önüne geçerek hafızalarda yer eden protestocunun bu tanklar tarafından ezildiği pek çok insan tarafından kesin(!)

41 Allison He, "The Dunning-Kruger Effect: Why Incompetence Begets Confidence", <https://www.nytimes.com/2020/05/07/learning/the-dunning-kruger-effect-why-incompetence-begets-confidence.html> [18.12.2018].

42 Kelly Bryant "Mandela Effect", <https://www.readersdigest.com.au/true-stories-lifestyle/thought-provoking/44-mandela-effect-examples-that-are-seriously-mind-bending> [10.10.2020].

olarak hatırlanmaktadır. Oysaki hiçbir tank bu protestocunun üzerinden geçmemiştir.

Görüldüğü gibi, bu örneklerin üçü de yanlış bilgiye sahip olmakla ilgili ve sadece kendi bilgimizle ilgili bir yanılgıyı değil başkasının bilgisiyle ilgili yanlış bir kanıyı da yansıtır. Bunlar, sadece bilgi eksikliğiyle açıklanabilecek durumlar değil ve buna paralel olarak daha karmaşık sonuçlar yaratmaktadır. Ortadan kaldırılmaları da aynı oranda zordur.

Cehaletle ilgili felsefi yaklaşımlara geldiğimizdeyse karşımıza cehaletlerinden bahseden düşünürler, filozoflar ve halk ozanları çıkar. Bunlardan ilk akla gelen kuşkusuz Yunus Emre ve onun cehaletle ilgili sözleridir:

“İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır.”⁴³

Hafızamızı zorlarsak Yunus Emre’nin Delfi’deki Apollon Tapınağı’nın girişinde bizi karşılayan öğretiyi Anadolu ruhuyla yeniden söylediğini anlarız: “Nosce te ipsum” yani “Kendini bil!”

“Kendini bilmek” cehaletten kurtulmanın temel şartı olarak pek çok filozof, keşiş, derviş, ozan, düşünür tarafından dile getirilir. Örneğin Aritoteles kendini bilmeyi bilgeliliğin başlangıcı olarak tarif etmiş, Goethe kendini kaybedenin her şeyi kaybedeceğini belirtmiş, Jung ise “Dünyaya bakan hayal görmektedir, kendine bakansa uyanır.” demiştir.⁴⁴ Rabelais’in Thélème Manastırı’nın girişindeki “Fais ce que tu voudras”⁴⁵ yani “Ne istiyorsan onu yap!” parolası kulağımıza şu cümleyi fısıldar: Kendini bilen tamamen özgürdür.

Blaise Pascal da kendini bilmeyi büyük ruhlara yakıştırır ve

43 Abdülbâki Gölpınarlı, **Yunus Emre Bütün Hayatı ve Şiirleri** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017) 266.

44 Alex Andrei, “Quotes About Discovering Your True Self”, [<https://matador-network.com/bnt/discovering-your-true-self-top-50-quotes/>] [13.09.2020].

45 Rabelais, **Gargantua et Pantagruel**, ed. Henri Clouzot (Paris: Bibliothèque Larousse, 1919) 157.

bu yine kendi cehaletini bilmeyi şart koşan, bu olgunluğa erişmiş bir hâldir:

“(…) Bilimlerin birbiriyle çakışan iki uç noktası vardır: birincisi tüm insanların içine doğduğu katıksız doğal cehalet; diğeriyse tüm büyük ruhların, insanın bilebileceği her bilgiyi kat ettikten sonra hiçbir şey bilmediklerini anladıkları ve yola çıktıkları andaki cehaletle karşılaştıkları noktadır fakat bu kendini bilen, bilge bir cehalettir.”⁴⁶

19. ve 20. yüzyıllara geldiğimizde karşımıza divan şairlerinden Hayret Efendi’nin Hüseyin Cahit’e atfen söylediği düşünölen ve Pascal’ın “bilge cehalet”ini bize hatırlatan bir cehalet sınıflandırması çıkar. Buna göre 3 tür cehalet vardır: “cehl-i basit”, “cehl-i mu’kab”, “cehl-i mürekkep”. Cehl-i basit bilmemektir. Cehl-i mu’kab bilmediğini bilmemek ve cehl-i mürekkepe bilmediğini bilmemek ve bildiğini sanmaktır.⁴⁷

Sözlük anlamıyla cehaletin bilgi eksikliği olduğunu hatırlayalım. Yukarıda verdiğim örneklerin farklı düzlemlerde gerçekleşmesi ve farklı bakış açılarını yansıtmaları sözlüklerde yer alan cehalet tanımının yüzeysel kaldığını düşünmemize yol açabilir. Ne var ki bir başka bakış açısına göre de tam aksi bir durum söz konusudur. Bu bakışa göre sözlük tanımı aslında cehaletle ilgili yelpazeyi işimizi zorlaştıracak denli genişletmektedir. Öyle ki sözlük tanımına göre herkes şu ya da bu şekilde cahildir çünkü her konuyla ilgili bilgi sahibi olmamız mümkün de gerekli de değildir. Bu durumda akla ilk hümanist pedagog olarak düşünöbileceğimiz François Rabelais’nin dipsiz bir bilgi kuyusu (Fr. “abîme de science”)⁴⁸ olma tavsiyesi gelse de bu ünlü Rönesans insanının her alanda belli bir seviyeye ulaşmış ve her konuda sağduyuyu önceleyen bir bilgi çeşitliliğine sahip olmayı kastettiği düşünölmelidir; işaret ettiği, her şeyi bilmek değildir.

46 Blaise Pascal, **Pascal’s Pensées**, (New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1958), 92, http://www.gutenberg.org/files/18269/18269-h/18269-h.htm#Footnote_124_128 [13.09.2020].

47 Zülfü Livaneli, **Sevdaım Hayat**, 41.bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 487.

48 Rabelais, **Gargantua et Pantagruel**, ed. Henri Clouzot (Paris: Bibliothèque Larousse, 1919) 178.

Sonuç olarak sahip olduğumuz kültür, bulduğumuz coğrafya, ekonomik şartlarımız ve fiziksel sınırlarımız nedeniyle doğal olarak birçok konuda cahiliz ve bu normal, doğal, sağlıklıdır. Örneğin Afrikalı Masai Kabilesi mensuplarının klostrofobi gibi bir duyguyu bilemedikleri tahmin edilebilir; bilmeleri de gerekmez ve beklenmez. Konuşulan dillerin büyük çoğunluğunu konuşamaz ve bu dillerde yer alan ve kendi dilimizde bulunmayan farklı ifade yollarını bilemeyiz. Küreselleşmeye ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel gelişmelere rağmen yabancı kültürlerle özgü davranış şekillerini büyük oranda bilemeyiz. Çoğumuz program yazılımı yapamaz ya da kamyon süremez. Everest'e tırmanmak nasıl bir duygudur bilemeyiz, karşımızdakinin düşüncelerini okuyamayız, hakikatlerimizin gerçeklere mi, sanılara mı dayandığını bilemeyebiliriz. Çoğu zaman fizik formüllerini, kimi zaman da uzak ya da yakın biyolojik bağlara sahip olduğumuz aile üyelerimizin adını bilemeyebiliriz. Yarın ne olacağını bilemeyiz. Bildiğimiz; Everest'in çok yüksek olduğu, fizik kanunlarının onları her zaman açıklayamasak da- çalıştığı ve yarın muhtemelen yeni bir güne başlayacağımızdır. Düşünecek olursak varoluşumuza dair en temel gerçekleri bile bilmediğimizi derin bir kabullenişle anlarız: Göğün altında erişebileceğimiz bir anlam var mıdır? Tüm yaşadıklarımızın nedenini öğreneceğimiz bir gün gelecek midir? Çoğu zaman bilmediğimizi de bilemeyiz.

ANU'de (The Australia National University) cehalet üzerine çalışan Michael J. Smithson, "Social Theories of Ignorance" başlıklı çalışmasında nesnel bir bilmeme hâlini işaret eden tüm cehalet türlerinden farklı bir yere koyabileceğimiz göreceli bilmeme durumuna başka bir bakış açısıyla örnek verir. Smithson'a göre A ve B kişilerinden A, B'nin geçerli gördüğü fikirlerle uyuşamaz ya da onlar hakkında bir farkındalık gösteremezse B'nin açısından cahildir. Bu tanım B'nin cehaletten ne anladığını tanımlamasına yarar. B'nin A'nın bilebileceğini ya da bilmesi gerektiğini fakat bilmediğini düşündüğü her şeyi kapsar. Böylece B'nin cehalet hakkındaki düşünceleri, bağlama göre ve öznel olabilir, aynı şema A'nın B'ye bakışı açısından da geçerlidir.⁴⁹

49 Michael J. Smithson, "Social Theories of Ignorance", **Agnotology The Making and Unmaking of Ignorance**, Robert N. Proctor, Londa Schiebinger (California:

Nesnel bir cehalet tanımı yapamayacağımızın altını çizdiğimiz bu aşamada, cehaletin değişken yapısına rağmen saydığımız örneklerden yola çıkarak elimizde iki önemli ayrımın bulunduğunu söylemek mümkündür. İngilizcede ve Fransızcadaki dilimizde genelde “bilgi” olarak karşılık bulan ikişer sözcük bulunur. Bunlar Fransızcadaki “information” ve “connaissance” ve İngilizcedeki “information” ve “knowledge” sözcükleridir. Eski Türkçede de benzer bir ayrım olduğu görülür. “Information” sözcüğü “malumat” sözcüğüyle karşılanırken “connaissance” ve “knowledge” sözcüklerinin müktesebat anlamına geldiği söylenebilir. Bir yanda veri, yani işlenmemiş bilgi söz konusudur. İşte bu bilgiye sahip olup olmadığımız sözlük anlamıyla cahil olup olmadığımızı belirler. Bu tür bilgiye internet yoluyla kolaylıkla erişim sağlanabilir. Diğer yanda ise içselleştirilmiş, deneyimlerimize, bakış açımıza, hayatı kavrayış seviyemize göre işleme tabi tutulmuş bilgi vardır. Böylesi bir bilgiye erişmek zaman ve çaba gerektirir. Filozoflara, bilgelere ve ozanlara göre bütün mesele bu bilgiye sahip olmak ya da olmamaktır.

Tüm bu akıl yürütmeler sonucu bir cehalet haritası çıkarmayı deneyeceğiz. Fakat ilk önce şu ana kadar karşısına geçtiğimiz cehaletin yanına geçelim, bir de ona bu açıdan bakalım.

Cehalet hemen her zaman olumsuz bir olgu olarak algılandığı gibi kimi zaman yararlı ve gereklidir. Örneğin bilim dünyası sırt tutmaya ihtiyaç duyar. Bir bilim insanı etik nedenlerle elindeki bilimsel veriyi gizleyebilir. Ticaret alanında da bazı durumlarda stratejik bir kararla bilgiyi paylaşmamak tercih edilebilir. Bilgiyi saklama gerekliliği bireysel ölçekte de önem taşır. En basit anlamıyla düşüncelerimiz sözle ifade edilene kadar sırdır ve her düşüncemizi söze dökmeyiz, hatta dökmemeliyiz. Herkesin her düşündüğünü söylediği bir dünyanın işleyişini hayal etmek imkânsızdır. Diğer yandan, insanların özel hayatını bilmekten bilinçli olarak kaçınabilir, sınav kâğıdı okurken öğrencinin ismini kapatma gereği duyabiliriz. Duygusal nedenlerle de bilinçli bir şekilde bilmeme eylemini seçebiliriz. Örneğin, travmatik bir ola-

yın görüntülerine maruz kalmaktan, bu olayların detaylarını öğrenmekten kaçınabiliriz. Çevremizdeki pek çok insanın haberleri takip etmeyi bıraktığını duymuşuzdur.

Smithson, cehalet kavramının sınırlarını şimdiye kadar anlattığım bu çok boyutluluk doğrultusunda çizerek cehaletin nasıl çalıştığını ve nüfuz alanının genişliğini vurgulayan dört temel özelliği işaret eder: ⁵⁰

- (1) Cehalet, her zaman insan ilişkilerinin olumsuz bir yanını temsil etmez. Toplumsal ilişkiler, organizasyonlar ve kültür alanında önemli bir bileşendir. İnsanlar genellikle de sistematik olarak cehaleti yaratma ve onu sürdürme konusunda isteklidir.
- (2) Cehalet, cahil (ignoramus) için değişmez bir şekilde dezavantaj değildir.
- (3) Cehalet, etkisi açısından ne marjinal ne de anormaldir. İnsanın bilişinde, duygularında, eyleminde, toplumsal ilişkilerinde ve kültüründe yaygın ve temel bir etkidir.

Fark edilebileceği gibi Smithson'a göre cehalet hayatımızı sürdürmemiz için gerekli, sandığımızdan çok daha yaygın ve toplumsal yapımıza sızmış durumdadır. Bu üç özellik cehaletin şu ana kadar önerdiğimiz özelliklerinden birkaçını yansıtmaktadır ve bizim çalışmamızla uyum sağladıkları söylenebilir. Asıl ilgi çekici ve şimdiye değin söylenmemiş olansa son maddedir. Smithson'ın önerdiği 4. madde şudur:

- (4) Cehalet toplumsal olarak inşa edilebilir, ancak bu gerçekleştirmeye göreliliği ya da "gerçek hayatın" etkilerinin reddedilmesini gerektirmez.

Bu maddede bahsedildiği gibi cehaletin temel özelliklerinden biri de yapılabilir ve üretilebilir olmasıdır. İşte bu kitabın hayvan meselesi özelinde merkezine aldığı, ekolojik bakışımızı çözümlemek için kullandığımız yöntem ilk önce konuyla ilgili kültürel olarak üretilen cehaleti anlamaya çalışmaktır. Peki, cehaletin üretimi nasıl bir mekanizma üzerine inşa edilmiştir?

⁵⁰ Michael J. Smithson, *age*, 210.

2.4 Bir Cehalet Sınıflandırması Denemesi:

Şimdi cehaletin kültürel inşasını doğru konumlandırabilmek için bir sınıflandırma denemesinden yararlanmaya çalışalım.

Cehalet üzerine gerçekleştirilmiş özellikle sosyoloji temelli pek çok çalışma ve bunlarla bağlantılı kavram bulunur. Cehalet sosyolojisinin temelleri Georg Simmel'in sırlar ve bilmemenin stratejik önemi üzerine dile getirdiği düşüncelerine dayanmaktadır.⁵¹ Simmel; bilgimizdeki boşluklar, günlük yaşamın pek çok alanında nasıl bilgi edindiğimiz gibi konulardan bahseder. Cehalet sosyolojisi cehalet olgusunu tahmin edilebileceği gibi sadece olumsuz değil olumlu yönleriyle de ele alır. Bu çalışmanın odak noktası Proctor'ın cehaletbilimi olsa da cehalet sosyolojisi alanındaki önerileriyle cehaletle ilgili çalışmalara zemin hazırlamış isimlerin çalışmaları ve önerdikleri kavramlardan da bahsetmek cehalet üzerine çalışmaların çerçevesini anlamak bakımından yararlı olacaktır. Bu çalışmalar, cehaleti ele almanın bin bir yönü olabileceğini göstermeleri bakımından oldukça önemlidir.

Örneğin "agnoiology"⁵² de bir cehalet kuramıdır. Epistemoloji kavramını da ortaya atan James Frederick Ferrier tarafından 19. yüzyılda önerilmiştir. "Epistemoloji" yaygın şekilde kabul görürken "agnoiology" kavramının aynı etkiyi yaratamadığı söylenebilir. Cehaletle ilişkilendirilebilecek diğer kavram ise "topluluk inkâr" ya da "inkârın toplumsal organizasyonu"dur. Durumlara verdiğimiz tepki her zaman durumun ciddiyetiyle tutarlı bir seyir izlemeyebilir. Kitabın başında bahsettiğim öngörülen ekolojik felakete yönelik kayıtsızlığın bu konuya verilecek en can alıcı örneklerden biri olduğu söylenebilir. Cehalet başlığı altında ele alınan başka bir kavram da 1979'da toplum ve suç ilişkisini

51 Linsey McGoey, "The logic of strategic ignorance", https://www.researchgate.net/publication/230803188_The_Logic_of_Strategic_Ignorance [13.09.2020].

52 Bu kavramları derlerken Türkçe çevirilerinin pratik bir yarar sağladığı durumlarda bir çeviri önerdim. Bazı durumlarda önerilen kavramlar ortaya atılmış yeni sözcükler olduğu için doğru şekilde dilimize aktarmak uzun soluklu bir çalışma gerektirmekteydi ve çeviriler en azından bu çalışma bağlamında pratik bir yarar sağlamayacaktı. Bu hallerde kavramı orijinal haliyle bırakarak tanımını vermekle yetindim.

inceleyen Jack Katz tarafından ortaya atılmış; hassas, tehlikeli veya tabu olarak kabul edilen bilgi türünü işaret eden “yasaklı bilgi”dir. Çevre sosyolojisi ve cehalet üzerine çalışmalar yürüten Matthias Gross, 2010’da bir cehalet sınıflandırması önererek bu sınıflamada yasaklı bilgiye yer vermiş; kültür, biliş ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışan Joanna Kempner 2011’de yasaklı bilginin kavramsallaştırılmasını tartışmıştır. Yale Üniversitesi profesörlerinden Joanne Roberts ve Northumbria Üniversitesinde ekonomi alanında çalışan John Armitage tarafından 2008’de önerilen “Cehalet Ekonomisi” ise bilgisizlik ve bilgi eksikliğinin üretimi, dağıtımı ve tüketimini ele alır. Cehaletin kapitalizmin işleyişindeki rolünü dile getirir. Cehaletin her zaman olumsuz olmayabileceğini sık sık belirtiyoruz. Johns Hopkins Üniversitesinden Andrew Martin tarafından 1985’te ortaya atılan “nescience” kavramı da mutlak ve dolaysız bir cehaleti kasteder ve bu cehalet de aslında arzu edilen fakat ulaşılması imkânsız bir durumdur. Bahsedilen Cennet Bahçesi’ndeki insanın, henüz yer-yüzünden ve insan kültüründen edinilmiş bir tortu taşımayan insanın hâlidir. Bilim felsefesi alanında çalışan Jerry Ravetz da “Bilim Temelli Cehalet”i, diğer deyişle “İnsan Yapımı Cehalet”i önermiştir. Bilim yoluyla üretilen cehalete Proctor’ın çalışmalarında da rastlarız. “Belirlenmiş Cehalet” kavramı ise henüz bilinmeyen fakat bilinmesi gerektiği düşünülen bilgiyi işaret eder. ABD’li sosyolog Robert K. Merton tarafından cehaletin sosyolojisi kapsamında önerilmiştir. “Stratejik Cehalet” ise bilginin ortaya çıkmasını bilinçli bir şekilde önlemenin çeşitli türlerini kasteder. Ayrıca “kasıtlı cehalet” olarak da adlandırılır. Cehaletin kültürel üretiminden farklı olan kısmı kişinin kendisi için seçtiği bir bilmeme hâlini kastetmesidir. Bu durumda başkalarını kasıtlı olarak cahil bırakmak söz konusu değildir.⁵³

Cehaletle ilgili kavramlar üzerine paylaştığımız bu özet panoramadan sonra belirtmek gerekir ki Smithson’ın da bahsettiği gibi cehalet kavramını ele almadaki zorluklardan ilki konuyla ilgili uzlaşım ve cehaletin tüm görünümünü yansıtabilecek

53 “Ignorance Related Concepts: a Short Lexicon” Sociology of Ignorance, http://www.sociologyofignorance.com/ignorance_concepts.html [31.07.2020].

bir sınıflandırma eksikliğidir.⁵⁴ Bunun mümkün olup olmadığı sorusu bir yana, birazdan paylaşacağım sınıflandırma da böylesi büyük bir iddiaya sahip olmaktan ziyade bir görüş alanı netliği sağlamayı hedefliyor. Bununla birlikte olabildiğince geniş ve kapsamlı bir çerçeveye cehaletin çeşitli türlerini ve bunların keşim noktalarını, karşıtlıklarını ve paralelliklerini benzer bir bakış açısıyla ele alabilmek için bir öneri sunuyor. Sınıflandırmayı yaparken konunun çok boyutluluğunu olabildiğince yansıtmayı, somut verilerle doğrulanabilen bir sınıflandırma oluştururken sınıflandırmanın cehaletin ortaya çıktığı bağlamı da olabildiğince yansıtmayı sağlamayı amaçlıyorum.

Cehaleti ilk olarak etkisi bağlamında, olumlu sonuç yaratan ve olumsuz sonuç yaratan cehalet olarak ele alıyorum. Pek çok araştırmacının ve düşünürün de dikkat çektiği gibi cehaletin sadece bilgi eksikliği olmadığını, meta anlamda da cehaleti düşünmek gerektiğini söylemiştik. Bu nedenle sınıflandırmamızın meta düzlem kıstası “bilmediğini bilmek” ve bilmediğini bilmemek” olarak belirlendi. Cehaleti doğası açısından ise pasif ya da aktif olup olmamasına göre değerlendireceğiz. Kendiliğinden ortaya çıkan cehaleti pasif, bir amaç için bilinçli şekilde üretilen cehaleti doğası bakımından aktif olarak adlandırıyorum. Son olarak da cehaletin niteliksel özelliklerini nesnel ve öznel olarak işaret ediyorum. Tüm bu özellikler “Kendiliğinden Cehalet”, “Meta Cehalet” ve “Bilinçli Cehalet” olmak üzere üç ana başlıkta toplanıyor.

Belirtmek isterim ki bu sınıflandırma pek çok farklı şekilde gerçekleştirilebilir. Zaten bu kitabın anlatmaya çalıştığı en temel düşünce de budur; önemli olan seçeceğimiz sınıflandırmanın eldeki veriler doğrultusunda nesnel veriler üzerine inşa edilmesi ve bu yapılırken hem kendimize hem de ötekilere yönelik etik-empatik bakışın öncelenmesidir.

Sınıflandırma Kriterleri:

- (1) Etkisi Bağlamında: Olumlu, olumsuz
- (2) Meta Düzlemde: Bilmediğini bilmemek, bilmediğini bilmek

54 Michael J. Smithson, age, 210.

(3) Doğası Açısından: Aktif, pasif

(4) Nitelik Açısından: Nesnel, öznel

Kendiliğinden Cehalet", hayatın doğal akışı içinde ortaya çıkar ve kişi bilmediğini bilir. Sonuçları olumlu ya da olumsuz olabilir. Yağmur yağacağını bilmediği için şemsiyesini almadan evden çıkan kişi ıslanacaktır. Öte yandan genetik olarak hangi hastalıkların bizi beklediğini bilmemekse hayatımızı kolaylaştırılabilir. Bu tür bilgi eksikliğinin cehalet olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı zaman, mekân ve kişiye bağlı olduğu için öznel olma niteliği taşır.

"Meta Cehalet" ise cehalet katmanlarının giderek arttığı ve içselleştirilmiş bilgidен uzaklaşılan bilmeme şeklini işaret eder. Zira kişi en iyi ihtimalle bilmediğini bilmemektedir. Bilmediğini bilmemek fakat bildiğini sanmaksa bu cehalet türünün bir sonraki aşamasıdır. Olumlu sonuçlar da doğurabilmekle birlikte en olumsuz sonucu bilmediğini bilmeyen kimsenin bildiğini sandığı sahte bilgiyi başkalarına dayatmasıdır. Fanatizme dayalı pek çok ideoloji bu cehalet türünden beslenir. Cehaletin kültürel üretimi ise ancak meta cehaleti araçsallaştırarak var olabilir. Bu cehalet durumunda, nesnel olarak bir cehalet söz konusudur.

Tablo 1: Cehalet Sınıflandırması Denemesi

Kendiliğinden Cehalet

Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.

Meta düzlemde gerçekleşmez. Kastedilen sadece bilmemektir. Bu aktif bir seçim sonucu yaşanmasa da kişi bilmediğini bilir.

Doğası açısından pasiftir, ortaya çıkar.

Nitelik açısından öznelir.

Meta Cehalet⁵⁵

Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.

Meta düzlemde gerçekleşir.

Doğası açısından aktif ya da pasiftir; ortaya çıkar ya da çıkarılır.

Nitelik açısından nesnel de öznel de olabilir.

⁵⁵ age, 211.

Bilinçli Cehalet

Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.

Meta düzlemde gerçekleşmez.

Doğası açısından aktiftir, bilmemek seçilir.

Nitelik açısından nesneldir.

“Bilinçli Cehalet”, bilgiye erişimin tercih edilmediği durumları ifade eder. Genetik yatkınlığımız olan hastalıkları normal koşullarda bilmediğimizden ve bunun yaşamı bizler için kolaylaştırdığından bahsetmiştik. Bir tıp insanı bize böyle bir test yaptırma imkânımızın olduğunu söylerse ve biz bu testi yaptırmayı reddedersek stratejik bir tercih olarak cehaleti seçmiş oluruz. Bu tür bir bilmeme olumlu sonuçlar doğurması umularak seçilir. Ne var ki gerçek hayatın öngörülemezliği nedeniyle her stratejik cehalet umulan sonucu doğurmayabilir; hatta felakete yol açabilir.

2.5 Cahillikten Cehaletbilime: Cehaletin Kültürel Üretimi

Stanford Üniversitesinde bilim tarihi üzerine çalışmalarını yürüten Robert N. Proctor ve aynı üniversitede bilim ve toplumsal cinsiyet alanında çalışan Londa Schiebinger bizi yeni bir kavramla tanıştırıyor: Cehaletin Kültürel Üretimi. Proctor’ın deyişiyle bir “cehalet çağı”nda yaşıyor, bir “cehalet okyanusu”nda yüzüyoruz ve cehalete dair katmanlı ve sonsuz sayıda örnek bulunuyor.⁵⁶

Proctor ve Schiebinger’in editörlüğünü yaptıkları *Agnotology* adlı eser bu örnekleri küresel ısınma, kürtaj, kadın orgazmı gibi konularda çoğaltarak cehaletin kültürel üretiminin mekanizmasını ortaya koyuyor. Proctor, cehaletin pek çok türünün olduğunu ve bunların hayatlarımızı doğrudan etkilediğini savunuyor. Bize tanıttığı kavram “Cehaletin Kültürel İnşası” ise mahremi-

⁵⁶ Robert N. Proctor, *age*, Introduction.

yet, aptallık, kayıtsızlık, sansür, bilgi kirliliği, inanç, sindirme/bastırma gibi stratejilerle üretiliyor ve belirli bir plan doğrultusunda aktif olarak tasarlanıyor. Dolayısıyla söz konusu olan tesadüfi bir bilgi eksikliğinden aktif bir üretim olarak düşünülmemelidir.⁵⁷ Bu nedenle Cehaletbilimin çalışmamızın bu noktasına kadar bahsettiğimiz cehalet türlerinden ayrıldığı noktalardan en önemlisi, bu cehalet türünün doğal bir süreç izlemeksizin bilinçli olarak ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca, cahil olanın özne olmaktan çıkıp eylemin nesnesi haline geldiğini belirtmek ve artık cahil olan ya da kalan değil cahil bırakılan insandan bahsetmek gerekir. Cehaletin bu şekilde toplumsal olarak imal edilmesi meta cehalete sahip, diğer deyişle bilmediğini bilmeyen kişinin çeşitli stratejiler yardımıyla bildiğine kanaat getirmesiyle mümkün oluyor.

Proctor, cehaletbilimi; kayıp ve unutulmuş olanın arayışı, sahip olunabilecekken olunamamış ya da sahip olunması gerekirken olunmayan bilgiye dair bir çalışma olarak tanımlıyor.⁵⁸ Saygın bilim tarihçisi bu anlamda bir arkeolojik kazı çalışması gibi gerçekleşen ve eksik bilgiyi yerine koyma çabası olarak görülebilecek araştırmalarını cehaletin kültürel üretiminin en büyük hayata geçiricilerinden biri olarak gördüğü bütün endüstrisi üzerine gerçekleştirmiştir. Cehaletin kültürel üretimini ve onun mekanizmasını ortaya koymayı amaçladığı çalışmasının ön sözünde cehalete yaklaşımını şöyle anlatır:

“Buradaki hedefimiz, kasıtlı veya istemsiz ihmal, gizlilik ve bastırma, belge imhası, sorgulanamayan gelenek ve doğal (veya önlenebilir) kültürel-politik seçiciliğinin sayısız formları gibi mekanizmalar yoluyla, cehaletin farklı ortamlarda nasıl üretildiğini veya sürdürüldüğünü araştırmaktır.”⁵⁹

Proctor, cehaletin bilgi kirliliği yoluyla kültürel üretimine Massachusetts Üniversitesinde iletişim alanında çalışmalarını yürüten Sut Jhally'nin 1991'de ortaya koyduğu araştırmayı ör-

57 Robert N. Proctor, *age*, 16.

58 Robert N. Proctor, *age*, Introduction.

59 Robert N. Proctor, *age*, 5

nek veriyor. Bu araştırmaya göre Körfez Savaşı'nı televizyondan takip etme oranı ne kadar fazlaysa konu hakkında sahip olunan bilginin çarpıklığı da o derece fazlaydı.⁶⁰ Bu durum bize Žižek'in "bilemez hâle geldiğimiz bildiklerimiz" bağlamında örnek gösterdiği "Yeşil Grönland"⁶¹ haberini hatırlatıyor, ayrıca cehalet üretiminde iletişim araçlarının rolünü anlamak açısından da önemli bir örnek teşkil ediyor. Proctor'ın sözünü ettiği bu örnek son yıllarda sıkça duyduğumuz, *Oxford Dictionaries*'in İngilizcede 2016'nın sözcüğü olarak seçtiği "post-truth" kavramını da akıllara getiriyor. Türkçede "hakikat sonrası" olarak ifade edilen bu kavram, kanaatlerin ve kişisel inançların genel kanının oluşmasında nesnel gerçekliklerden daha etkili olması anlamına gelir.⁶² İnsanın hakikatini gerçekler üzerine değil, temelsiz sanıları üzerine inşa ettiği bir dönemden bahsediyoruz. Ne var ki bir şeyin bilgisine sahip olup olmadığımızı düşünmeden, bilinerek idrak edilmesi gereken konulara inanmayı ya da inanmamayı tercih edebilmek de görmezden geldiğimiz gerçeğin sonuçlarından kaçmak mümkün olmuyor. Küresel ısınmaya inanmaktan vazgeçebiliriz ancak kutuplar bu fikir değişikliğimizi dikkate almadan erimeye devam ediyor. Gezegenimizi yaşanamaz hâle getiren insanmerkezci bakışımızda diretebiliriz ancak bu haksızlık sadece gezegeni paylaştığımızı unuttuğumuz canlıları değil bizi de evsiz bırakacak. Bu nedenle anlamlandırma süreçlerimizi gerçeğe dayalı hakikatler üzerine inşa etmek herkes için daha iyi sonuçlar doğuracaktır; böylece hayali şehirleri bombalama planları, sülükleri yargılayan mahkemeler, kara kedi düşmanları ve ekolojiyle ilgili farkındalık sağlamaya çalışan kız çocuklarını cadı ilan edenler insanlığın hikâyesinden buharlaşıp yok olurlar.

Cehaletin muhtemel pek çok şekline, boyutuna, yönüne değinmeye çalıştık. Şimdiye kadar yaptığımız akıl yürütmeler ve elimizdeki bilgiler dolayısıyla anlıyoruz ki paradoksal şekilde, kendini bilgili sanan cahil; cehaletini kabul eden âlimdir. Denebilir ki herkesin cehalete erişimi vardır ve bundan kaçması da

60 age, 13

61 Slavoj Žižek, age, 7-9.

62 "Post-truth", Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth> [21.05.2019].

olanaksızdır. Bilmemek pek çok farklı düzlemde gerçekleşebilir. İnsanlar cehaleti yaşar, cehalet altında yaşar, onu seçer ya da reddeder, onu algılar, yargılar, görmezden gelir, takipçisi olur, onu yönetmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışır. Cahillik bazı konularda gereklidir, bazen zorunlu, bazen de doğaldır. Zamanı, mekânı, eyleyicileri olabilir. Ancak cehalet; türleri, izlediği adımlar, nedenler ve amaçlar açısından birbirinden ayrılır. Dolayısıyla cehaletin ortaya çıkış şekilleri ve nedenleri birden fazladır. Kronolojik ve doğrusal olmayabilir. Çok boyutlu ve katmanlıdır. Cehalet bir sınıfa ya da bir sosyoekonomik gruba özgü değildir ve en önemlisi kimse cahillikten muaf değildir.

2.6 Cehaletin Kültürel Üretiminin Mekanizması

Cehaletin inşası uygun şartların oluşturulmasını ve bunların sürekliliğini gerektirir. Proctor'ın "Agnogenesis" olarak adlandırdığı bu şartlar bütünü ve ortamı "Cehalet Fetüsü" olarak adlandırılabilir. Morin "Bizi kör eden yalnızca cehaletimiz değil, bilgimizdir de!" demişti.⁶³ Cehaleti mümkün kılan, sadece bilgi eksikliği değil, yanlış bilgiler ve bilme şekilleridir. Cehalet üretiminin gerçekleştiğini anlamamızı sağlayan "cehalet göstergeleri"ni, Proctor bunları "agnotometric indicator" olarak nitelemiştir, diğer bir deyişle cehaletin yaratım sürecinin başladığını anlamamızı sağlayacak ipuçlarını şöyle sıralayabiliriz:⁶⁴

- (1) Manipülasyon yapılması, kuşku ve belirsizlik yaratılması, şüphenin pazarlanması
- (2) Kayıtsızlıktan ve aptallıktan istifade edilmesi
- (3) Bilgi kirliliği oluşturulması, demagoji yapılması
- (4) Sansür uygulanması
- (5) Sindirme

Bu cehalet göstergelerini gördüğümüzde cehaletin kültürel üretiminin başladığını tahmin edebiliriz.

Proctor ve Schiebenger'in çalışmalarından yararlanarak oluşturduğumuz, cehaletin kültürel üretiminin mekanizmasını orta-

63 Edgar Morin, *La voie pour l'avenir de l'humanité* (Paris: Fayard, 2011), 13.

64 Robert N. Proctor ve diğ., *age*.

ya koyan ve eyleyiciler tarafından zamanı geldiğinde başvurulacak yöntemlerse şunlardır:

- (1) Belli sanatlar ve bilim dallarını kullanma
- (2) Hukuki boşluklardan yararlanma
- (3) İnançların ve manevi duyguların, sorgulanamayan geleneklerin sömürüsü
- (4) Ticari ve askerî sırları bahane etmek
- (5) Kasıtlı ihmal
- (6) Kültürel-politik seçiciliğinin çeşitli formlarını devreye sokmak
- (7) Medyayı araç olarak kullanmak
- (8) Mitsel bir anlatının parçası hâline getirmek
- (9) Zaman ve mekân manipülasyonu⁶⁵

Bu yöntemlerden bazılarının hayata nasıl uygulandığını anlamak için örnekler verilebilir. İlerleyen bölümlerde bahsedeceğim saha çalışması bağlamında bunlara detaylı olarak değinileceği için şimdilik birkaç örnekle yetinelim. Cehaletin kültürel üretiminin nasıl somutlaştığına dair örneklerle geçmeden önce belirtmek isterim ki cehaletin üretimi her zaman doğası gereği bir çıkar güdülerek gerçekleştirilir ve tüketilmesi istenen bir nesne, bir davranış biçimi, bir bakış açısı veya inanç olabilir.

İlk olarak “Belli sanatlar ve bilim dallarını kullanma” yöntemini ele alabiliriz: Proctor’ın da söylediği gibi burada şaşmaz hedef, kuşku ve belirsizlik yaratarak belli sanatlar ve bilim dalları yoluyla cehaleti yeniden üretmek ve sürdürülebilir kılmaktır. Cehaleti üretmeyi hedeflemiş endüstriler için en önemli strateji bilimle kol kola yürüyor izlenimi yaratmaktır. Belirsizlik yaratmak için “henüz kanıtlanmadı” algısının oluşturulması bu stratejinin en önemli adımlarından biridir. Yayınlarda ve reklamlarda çarpıtılarak verilen bilimsel referanslar, fon sağlanan bilimsel dergiler gibi araçlarla hedefin saptırılması ve algının şe-

65 Proctor ve Schiebinger, *Agnotology* adlı eserde bu yöntemleri bir liste hâlinde paylaşmıyorlar. Eserde doğrudan dile getirilmeyen bir cehalet üretimi stratejisi dikkatimi çektiğinde ya da saha çalışmamda bu eserde altı çizilmeyen fakat cehalet üretimine katkı sağladığını gördüğüm bir yöntem fark ettiğimde bunu da listeye ekledim ve bu yolla bir rehber liste derlemeye çalıştım.

killendirilmeye çalışılması cehalet üretiminin en önemli adımlarından biridir.

Proctor bu amaçla kullanılan bilimsel yayınları endüstri dostu bilimsel dergiler olarak adlandırıyor ve 60'lı yıllarda bilimsel yayın kisvesi altında sigara tüketiminin devamını sağlamak üzere insanlara sunulmuş yayınların başlıklarına şu örnekleri veriyor.⁶⁶

“İngiliz Cerrah Kentleşme ve Akciğer Kanseri Arasında Bağlantı Görmekte”, “Nikotin Etkisi Egzersize Benzer”, “Kel Erkeklerde Nadir Görülen Akciğer Kanseri”, “Sigarayla Kanserin Bağlantısından Şüphe Etmek İçin 28 Neden”, “Henüz Kimse Cevapları Bilmiyor”.

Görüldüğü gibi, bu çalışmalar sigara ve akciğer kanseri arasındaki bağlantıyı bulanıklaştırmaya, bilimi kullanarak dikkati başka yöne çekmeye çalışıyor. Böylelikle problemi asıl yaratan madde üzerindeki şüpheler azaltılırken diğer yandan da problemin asıl sorumlusu olarak tamamen gerçek dışı ihtimaller paylaşılıyor.

Bilimin araçsallaştırılmasına bir diğer örnek de yine bir sigara markasının “tam da doktorların önerdiği gibi” sloganını kullanması ve doktorlar tarafından tercih edilen marka olduğu propagandasının yapılmasıdır.⁶⁷ Buna temel oluşturan çalışmaya göre L&M Filters en az zararlı filtre olarak saptanmış. Gözden kaçırılması istenirse bu ürünün hâlâ ciddi şekilde zararlı olduğu gerçeğidir.

Cehaletin kültürel inşasını sağlayan mekanizmanın yaşamlarımızda nasıl somutlaştığına dair verilebilecek ikinci örnek “mitosel bir anlatının parçası hâline getirmek” üzerinedir. Cehalet nesnesinin tüketimini sağlamak için onun etrafında üretilen bir rüya pazarlanır. Bu cehalet nesnesiyle özdeşleştirilen imaj, artık kitleleri kendine âdeta bir mıknatıs gibi çekmektedir. Sigara örneğinden devam edersek sigara içmenin gençlik, karizma, çekicilik, özgürlük ve asi bir ruhla ilişkilendirilmeye çalışıldığını görürüz. James Dean’i *Asi Gençlik* (1955) filminde dudaklarının kenarına

66 Robert N. Proctor ve diğ., *age*, 14-19.

67 Robert N. Proctor ve diğ., *age*, 17.

iliştirdiği sigarası ve uzaklara bakan pozuyla hatırlamıyor muyuz? *Tiffany'de Kahvaltı* (1963) filminin afişindeki Audrey Hepburn kendini zehirlemenin toplumsal olarak en beğeni gören ve en zarif hâlini sembolize etmiyor mu? Cehalet nesnesinin sadece tüketimi amaçlanan maddi bir varlık değil, bir davranış kalıbı da olabileceğini belirtmiştim. Her zel günü pahalı hediyelerle kutlama alışkanlığının topluma aşılanması buna bir örnektir. Kırmızı gller, bulunan şehrin kulesinde yapılan bir evlenme teklifi ve bunun sosyal medyada duyurulmasıyla tamamlanan kutsal döngü, bir davranış biçimi olarak cehalet nesnesinin tüketilir kılınmasına örnektir. Sonuç olarak gücü kırıp dökmekte bulan dizi karakterlerinin cümlelerini ezberleyerek onların davranışlarını tüketen insanlar da erkeksi olmak için et tüketenler de cehalet nesnesinin bir anlatının parçası yapılmasının kurbanıdır. Cehalet nesnesi kadar onu tüketenin de sermaye olduğuysa fark edilmez. Hayvanı sermaye olarak gören endüstri, onu bilmeyen fakat bildiğini sanan insanın önüne koyduğuunda sömürülen sadece hayvan değil, onu tüketirken kendi sağlığını ve parasını tüketen insandır. Sonuç olarak cehalet nesnesini bir mitsel anlatının parçası hâline getirmek yani ona yüklediğimiz gerçek dışı anlatı üzerine inşa edilen anlamları tüketilebilir kılmak cehaletin kültürel üretiminin en önemli adımlarından biridir.

Son örneğimizi “zaman ve mekân manipülasyonu” üzerine verebiliriz. Proctor ve Schiebinger her ne kadar zaman ve mekân manipülasyonundan bahsetmese de zamanın ve mekânın araçsallaştırılması, cehaletin inşasında sıklıkla kullanılır. Bu yöntem bireylerin tercihlerini zaman ve mekânı kullanarak algı yoluyla şekillendirmek olarak adlandırılabilir. Mezbahalar buna iyi bir örnektir. Çoğu insan tükettiği etin ilk hâlini aklına getirmez. Bu bilinçli bir tercihten çok hayvanın canlı bir varlık olmaktan nesneye indirgendiği mezbahaların görüş alanından olabildiğince çıkarılması ve orada geçen zamanın detaya silinmesi nedeniyle gerçekleşir. Bu süreç olabildiğince yok sayılır ve üzeri örtülür.

Gözden irak kılmanın gücünü birkaç sayı ile vermeye çalışalım. Her yıl yenmek üzere 70 milyar çiftlik hayvanı hayata getirilir. Dünya üzerindeyse 8 milyar civarında insan bulunmaktadır ve çevremizde sayısız insan görürüz. Peki, bir yıl içinde tabak-

larımıza gelen dışında kaç çiftlik hayvanı görüyoruz? Gözden ıraklaştırma sistematik olarak gerçekleşir. Cehaletin yaratımını mümkün kılan süreç hızla geçmişe, öteye ve uzağa hapsedilir. Endüstriyel hayvancılık seri işleyen mezbaha sistemleri üzerine kurulmuştur. Âdeta tüm duyguları dışarıda bırakan, soğuk, metal bir mekânda işleyen sistem o kadar seri ve bir örnektir ki bir tavuk kesimhanesi görsek bile kesim bandında geçenin ne olduğunu anlayamayız. Çengele asılanın cıvatası sıkılması gereken bir alet parçası mı yoksa canlılık özelliği kaybolmuş bir beden mi olduğu seçilemez. Zaman ve algı bu şekilde de yamultulmuştur. Philip Hallie bu durumu kurumsal zulüm olarak adlandırır ve amacın gerçeği gizlemek olduğunu belirtir.⁶⁸

“Kurumsal zulüm, kurbanlarını mahvettiği gerçeğini gizlemek ve bunu yaparken izleyicilerini tiksinti hissetmekten ve haklı çıkarılamayacak olanı haklı çıkarmaya çalışmanın ve zayıf olanı ezmenin paradoksundan korumak için elinden gelen her şeyi yapar.”

Mesafe ve zaman unutmayı ve görmezden gelmeyi mümkün kılan en önemli kavramlardır. Onlar aradan kalktığında cehalet örtüsü de yavaş yavaş cehalet nesnesinin üzerinden kalkmaya başlar.

“Cehalet fanusu”⁶⁹ yukarıda bahsettiğimiz yöntemlerin uygulanmasıyla sayısız kere sayısız alanda yaratılmıştır. İşte çeviri hem bu yöntemlerle yaratılan cehaletin hem de mesafenin oluşturduğu yabancılık bariyerinin ortadan kaldırılmasında bize yardımcı olacak.

Bahsettiğimiz örneklerin izleyen sayfaladaki görseller aracılığıyla nasıl somutlaştığına bakalım.

68 Marjorie Spiegel, *The Dreaded Comparison* (Philadelphia: New Society Publishers, 1988), 71.

69 Bu kavram Prof. Dr. Emine Bogenç tarafından önerilmiştir.

NOW...Scientific Evidence on Effects of Smoking!

<https://bostonreview.net/science-nature/david-michaels-science-sale>
(28.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

According to a recent National survey:

MORE DOCTORS SMOKE CAMELS THAN ANY OTHER CIGARETTE

Doctors are the most educated and intelligent people in the world. They know what is good for them and what is bad for them. They know that smoking is bad for them. Yet, many of them smoke. Why? Because they like the taste of the cigarette. They like the way it feels. They like the way it looks. They like the way it smells. They like the way it tastes. They like the way it feels. They like the way it looks. They like the way it smells. They like the way it tastes.

Your "T-Zone" Will Tell You...

T for Taste...
T for Throat...
That's your
proving ground
for any cigarette.
See if Camels
don't tell your
"T-Zone" to a "T."

CAMELS Gather 'Round

<https://www.history.com/news/cigarette-ads-doctors-smoking-endorsement>
(28.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

* Şimdi... Sigaranın etkileri hakkında bilimsel kanıtlar. (en.)

** Doktorların çoğu diğer sigaralardan çok Camel içiyor. (en.)

No other Cigarette can make this statement

"THESE FACTS ACCEPTED BY
EMINENT MEDICAL AUTHORITIES"

It matters not at all how fine, how costly, the tobacco used in any given brand of cigarettes - make them as ordinary cigarettes are made, and you produce a source of irritation to the nose and throat.

Why? you ask. Because in their very making an ingredient is used, now scientifically known to be a definite source of irritation, an ingredient is, indeed, indispensable to cigarette manufacture. . . . until Philip Morris proved otherwise.

When Philip Morris produced a cigarette without that ingredient, a group of doctors set about to test its effects on men and women smokers. Their report proved conclusively that when smokers changed to Philip Morris every case of irritation of the nose and throat due to smoking cleared completely or demands improved.

*Smokes Philip Morris. Amazeingly mild,
yet richly full-flavored.*

Philip Morris is unique among all other Philip Morris cigarettes and contains the first and only one ingredient, a source of irritation in a cigarette, not used in the manufacture of Philip Morris.

Available in leading smoke shops. Ask for the name Philip Morris. 1210 Avenue New York.

Call for
PHILIP MORRIS
America's finest 15¢ Cigarette

CREATORS OF FAMOUS CIGARETTES FOR 35 YEARS ALWAYS UNDER THE PHILIP MORRIS NAME

<https://www.history.com/news/cigarette-ads-doctors-smoking-endorsement> (28.08.2021'de erişim sağlanmıştır).*

* Başka hiçbir sigara bu açıklamayı yapamaz. (en.)

Cehaletle ilgili değindiklerimize ve verdiğimiz örneklere baktığımızda, bilmenin de bilmemenin de doğal olduğunu görüyoruz. Bildiklerimizin sınırlarını genişletmenin bizler için âdeta içgüdüsel olduğunu fakat bunun yeni soruları da beraberinde getireceğini anlıyoruz. Cehaleti bilgi eksikliği anlamında ele aldığımızda herkesin öyle ya da böyle temas ettiği bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte iç görüden yoksun, veri sahibi olunsa bile bilgiyi bir olgunluğa dönüştürmeyen bilmeme hâlinin kaçınılması mümkün olan bir cehalet olduğu açıktır. Bunun için elde edilen verileri bir gerçeklik kontrolünden geçirdikten ve etik-empatik bakışla değerlendirdikten sonra içselleştirmemiz gerekmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız cehaletin kültürel üretimi ise hem veri eksikliğini hem yanlış bilgi sahibi olmayı hem de sahip olunan yanlış bilginin içselleştirilmesini işaret ediyor. İşte uzak durmayı deneyebileceğimiz diğer cehalet türü budur. Kendiliğinden ortaya çıkmaz ve meta boyutta gerçekleşir. Çok boyutlu cehaletimizi, cehaletin imalini sağlayan adımları algılayarak ve saptayarak aşmak ve yaşamı bu şekilde yeniden kurmak mümkündür. Şimdi böylesi bir cehalet üretiminin en şiddetli ve yoğun şekilde mağduru olan hayvanlar ve insanın dünya yorumu içinde onlara biçilen roller üzerine düşüneceğiz. Hayvanlar hakkında bildiğimizi sandığımız bil-mediklerimiz nelerdir? Hayvan tahakküm ilişkileri içinde tüm bağlantılılıklar görmezden gelinerek nasıl konumlandırılmıştır? Hayvan üzerinde kurulan tahakküm ve hayvan hakkında üretilen kültürel cehalet arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Peki, çeviri bu ilişkisellikleri ortaya çıkarma konusunda ne yapabilir? Ben çeviri alanının bu konuda hayati bir role sahip olduğunu düşünüyorum. Neden böyle düşündüğümü de sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

3. CEHALETİN KÜLTÜREL ÜRETİMİ VE ORTAK TAHAKKÜM

3.1 Hayvana Yönelik Etik Bakış

Elias Canetti *Hayvanlar Üzerine*'sinde "Hayvanlar olmadan dünyanın ne kadar tehlikeli olacağını tasavvur etmek mümkün değil." demişti.⁷⁰ Savaşlarla, salgınlarla, açlıkla dolu, hayvanlardan âdeta hiç var olmamış gibi çok az söz eden insanmerkezci tarih, yazarın sözlerini doğrular gibidir. Hayvanlar keyfimiz istediğinde görünür, işimize gelmediğindeyse görünmezdir. Diğer bir deyişle cehaletin kültürel üretiminin mağduru olan en kalabalık topluluk hayvanlardır. Çeviri alanının en önemli isimlerinden Michael Cronin, tarihi yalnızca kendimize mal edişimizle bağlantılı bir tespitle Alman kuramcı Günther Anders'nin altını çizdiği Kopernik Kompleksi'nden bahseder.⁷¹ Buna göre insanın tarihe olan takıntılı ilgisi Güneş Sistemi'ndeki merkezî konumundan düşüşüyle açıklanabilir. Burada kastedilen şüphesiz insanın tarihidir. İnsan, bu düşüşle Tanrı'nın lütfunu kaybedişini tarihte kendini merkezileştirerek ve tarihi sadece kendine mâl ederek telafi etmeye çalışır. Michel Serres insanmerkezci bakışın karşısına konumlandırılabilir şekilde hayatı bir kolektif anlatı olarak tarif etmişti. Antroposen Çağı ise aslında tüm hikâyeyi bir insan

70 Elias Canetti, *Hayvanlar Üzerine*, çev. Levent Konca (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011), 25.

71 Michael Cronin, *Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene* (Abingdon ve New York: Routledge, 2017) 69.

anlatısına sıkıştırmak olarak da görülebilir.⁷² Gerçekten de yaşamı bir hikâye olarak düşünürsek insanın bu hikâyeyi kendi diline çevirirken her yerde olan bir anlatıcıyı ortadan kaldırıp kendini anlatıcı kıldığını görürüz. Kendi gözünden gördüğü hikâyeyi, kendi dünya yorumunu nesnel gerçeklik olarak kabul etmiş ve onun tüm yaşama hâkim olması gerektiğini sanmıştır. Daha da vahimi, insanmerkezci ve insanistisnacı bakışı verili bir gerçek olarak benimsemiştir. Bu bir anlamda meta cehalettir: Bilmediğini bilmemek, bildiğini sanmak ve bunu başkalarına dayatmaktır. Vardığımız noktanın Antroposen Çağı olduğunu hatırlarsak yayınevinin kitabı piyasadan çekmek üzere olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın kurtuluşu; hayatın çoklu yorumuna ve yaratımına saygılı bir bakışın içselleştirilmesiyle mümkündür. Türcülük karşıtı, Fransız aktivist, yazar ve gazeteci Aymeric Caron böyle bir yönetim anlayışını biyodemokrasi olarak adlandırıyor. Caron, biyodemokrasiyi, sahip oldukları içkin değerden ötürü canlılara haklar tanıyan, sadece insanın değil canlıların çıkarı bağlamında düşünen gerçek bir demokrasi olarak tanımlıyor ve 21. yüzyıl için yazdığı ütopyasında bu kavrama yer veriyor.⁷³ Çoğulcu demokrasi kavramının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı günümüzde, biyodemokrasinin bir sonraki hedef olacağı öngörülebilir.

Kopernik Kompleksi'ne atfen söylediğimiz şekilde tarih ve güncel demokrasi anlayışımız hayvanları yok saymışsa da ahlak felsefesi üzerine düşünen filozoflar hayvanların durumunu sorgulamışlar, onların hissedip hissetmedikleri ve varoluş amaçları hakkında kimi zaman hayvanların lehine kimi zaman da aleyhine olacak şekilde görüş belirtmişlerdir. Hayvanların hissetme kapasiteleri ve insan yararı için kullanılmaları hakkında önemli filozofların düşüncelerinden kısaca bahsetmeyi, hayvanlara karşı oluşturulan cehaletin kültürel üretiminin kökenini anlamak açısından önemli görüyorum.

Hayvanlarla olan ilişkimizin ahlaki açıdan nasıl olması gerektiğini sorgulayan filozoflardan ilki Pisagor olmuştur. Pisagor, hayvansal tüketimi reddeden ilk düşünürlerdendir. Ruhun göç

72 Michel Serres, *Récits d'humanisme*. (Paris: Le Pommier)

73 Aymeric Caron, *Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature* (Paris: Don Quichotte Editions, 2016) 419.

ettiğine inandığı için vejetaryen bir beslenme şeklini savunur. MÖ 6. yüzyılda söylediği aşağıdaki sözleriyle hayvanlarla ilişkilerimizin belirleyici gücüne oldukça uzun vadeli bir öngörüyle dikkat çekmekte ve hayvanlara yönelik yaklaşımını bu bağlamda ortaya koymaktadır:

“İnsan, kendinden zayıf canlıların zalim bir yok edicisi olmaya devam ettiği sürece, asla sağlığı ve huzuru bilemeyecek. Hayvanları öldürmeye devam ettikleri için birbirlerini öldürmeye de devam edecekler. Doğrusu bu ya, cinayet tohumunu eken, neşeye ve sevgiye erişemeyecek.”⁷⁴

Aristoteles ise doğayı hiyerarşik şekilde ele almış, en üste tanrıları, alttaki basamağa insanı ve onun altına da diğer canlıları yerleştirmiştir. Bu hiyerarşik sıralamadaki yeri bakımından da hayvanların insanlar yararına ve insanlar tarafından kullanılabilirliğini düşünmüştür.

Plutarkhos ise bu konuda kesin bir tavır takınarak *Sur l'usage des viandes* adlı eserinde Pisagor ve dolaylı olarak kendisi hakkında şöyle yazar:⁷⁵

“Bana Pisagor’un neden hayvan eti yemekten kaçındığını soruyorsunuz. Bense size, çürümüş bir eti ağzına ilk götürenin, son nefesini vermekte olan bir hayvanın kanlı bacaklarına dudaklarını değdirenin, ölü bedenler ve kadvralarla masasını donatmanın, biraz önce sızlanan, böğüren, yürüyen ve gören bir varlığın organlarını yiyip yutmuş olanın hangi nedene, daha doğrusu hangi cürete sahip olduğunu büyük bir şaşkınlıkla soruyorum.”

16. yüzyıla gelindiğinde Montaigne günümüzdeki ekolojik hassasiyetlerin ve bilimsel araştırmaların⁷⁶ erken bir habercisi olarak çağdaşlarından sıyrılarak insanın etik-empatik sınırlarını

74 Jon Wynne-Tyson, *The Extended Circle: A Dictionary of Humane Thought* (Sussex: Centaur Press, 1985), 260.

75 Plutarkos, “*Sur l'usage des viandes*”, <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Plutarque/usageviandes.htm> [19.09.2020].

76 Daniel Chamovitz, *Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Metis Yayınları, 2019).

olabildiğince genişletir:⁷⁷ “Sadece, yaşama ve duygulara sahip olan hayvanlara değil, ağaçlara ve bitkilere karşı da bizi yükümlü kılan bir tür saygı yükümlülüğüyle sınırlıyız ve onlara karşı genel bir insanlık ödevimiz bulunmakta.”

Günümüzde zaman zaman Montaigne’in sözlerinin cılız bir yankısı olarak bir nehre, bir dağa canlı varlık statüsü tanınarak çeşitli haklardan yararlanmasının sağlandığı haberleriyle karşılaşırız.⁷⁸

Hayvanlara yönelik etik yükümlülüklerimiz üzerine söz söylemiş önemli filozoflardan diğeri de Descartes’tır. Batı düşüncesini derinden etkileyen Descartes, hayvanların hissetme kapasitesi olmadığına inanan görüşü savunmuş ve onların sadece insan refahını artırmak üzere var olduklarını dile getirmiştir. Hayvanların basit otomatlar olduğunu düşünmüş, hayvanların acı ve zevk alma gibi hisleri tanımadıklarını iddia etmiştir. Bir duvar saatinden farklı bir mantıkta çalışmadıklarını düşündüğü hayvanların karmaşık anatomik yapılarını bir saatçinin değil, tanrının tornasından çıkmış olmalarına bağlamıştır.⁷⁹

Voltaire ise hayvanların deneylerde de kullanılmasını meşrulaştıran ve Descartes’ın makine-hayvan olarak kavramlaştırdığı bu bakış açısına şiddetle karşı çıkar.⁸⁰

“Barbarlar, dostlukta şaşılacak derecede insanı geçmiş bu köpeği yakalarlar ve onu bir masanın üzerine çiviler, toplardamarları göstermek için onu canlı canlı parçalara ayırırlar. Hayvanın içinde, kendi bedeninde olanla aynı duygu organlarını keşfedersin. Bana cevap ver, makine ustası (*Descartes’a cevaben*); doğa, bu hayvandaki tüm duygu yaylarını hissetmeyecek şekilde mi ayarladı? Duygudan yoksun olmak için mi sinirleri var? Doğada

77 Aymeric Caron, *Antispéciste. Réconcilier l’humain, l’animal, la nature* (Paris: Don Quichotte Editions, 2016), 382.

78 “En Nouvelle-Zélande, un fleuve reconnu comme une entité vivante”, *Le Monde*, https://www.lemonde.fr/planete/article/2017/03/16/en-nouvelle-zelande-un-fleuve-reconnu-comme-une-entite-vivante_5095219_3244.html [02.08.2020].

79 “Descartes et l’animal”, ENS Lyon, https://www.canal-u.tv/video/ecole_normale_superieure_de_lyon/descartes_et_les_animaux.25667 [19.09.2020].

80 Voltaire, *Dictionnaire philosophique: Bêtes*, “<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626129s/f63.image>” [19.09.2020], 49.

bulunduğu söylenen böyle saçma bir çelişki ihtimalini dikkate almayınız.”

Kant ise *Leçons d'éthique* adlı eserinde Thomas d'Aquin'in düşüncesini takip eder ve hayvanların bilinçli yaratıklar olmadıklarını dolayısıyla bizim onlara karşı bir sorumluluğumuzun bulunmadığını savunur. Hayvanlara karşı doğrudan değil dolaylı olarak sorumluyuzdur. Onlara yönelik davranışımızın *kişileri* etkilemesi ölçüsünde bir ödevdir bu:

“Bir adam köpeği artık ona hizmet edemediği için onu vurursa köpeğe karşı olan ödevinden dolayı başarısız kabul edilmez çünkü köpek yargılama yetisine sahip değildir. Ne var ki eylemi insanlık dışıdır ve insanoğluna karşı ödevi olan, sahip olması gereken insaniliğine zarar verir. Eğer insani duygularını boğmaya karar vermediyse hayvanlara karşı şefkat göstermelidir çünkü hayvanlara karşı acımasız olan insanlar, insanlarla olan ilişkilerinde de kalpsizdirler.”⁸¹

18. yüzyılda bugün giderek daha fazla yaygınlaşan ve bazı ülkelerin yasalarında kendine yer bulan hissedebilirlik kavramının habercileri olarak görebileceğimiz Jean-Jacques Rousseau ve Jeremy Bentham ile de karşılaşırız. Bu filozoflar merkeze hayvanın yargılama kapasitesini değil, acı çekme kapasitesini koyar. Rousseau hissedebilirlik kavramını çağrıştıran görüşlerini şöyle ifade eder: “Bana sahiden de öyle geliyor ki benzerim olana hiçbir kötülük yapmamakla yükümlüysem bu onun akıl yürüten bir varlık olmasından çok hem hayvanda hem insanda görülen bir özellikten, hissedebilir bir canlı olmasındandır.”⁸² Jeremy Bentham ise hayvanların acı çekme kapasitelerine gönderme yaparak “Önemli olan konuşup konuşmadıkları ya da akıl yürütüp yürütmedikleri değil, acı çekip çekemedikleridir.”⁸³ demiştir.

81 “The Moral Status of Animals”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/> [07.06.2020].

82 Jean Jacques Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (Paris: Gallimard, 1969), 84-87.

83 “Jeremy Bentham”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/> [19.09.2020].

Dolayısıyla felsefe alanında Pisagor'dan bu yana var olan hayvanları etik sorumluluk alanına dâhil etme kaygısının 18. yüzyıl itibariyle giderek ağırlık kazandığını söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi temel ilkesini hayvanları insan çıkarı için kullanmamak olarak açıklayabileceğimiz bakış, kamuoyunda kullanıldığı şekliyle veganlık (etik) ya da türcülük karşıtlığı, modern zamanlara ait bir eğilim değildir. Bu düşünce şekli yıllar öncesine dayanır. Ve yine yaygın kanının aksine Doğu'da da hayvana yönelik etik bir yaklaşım fikri uzun zaman önce ortaya çıkmıştır. Doğu dünyası filozoflarından konuyu tartışmaya açanların genelde sufiler olduğunu görürüz. Kimi sufilere atfedilen hikâyelerden veya kendi kaleme aldıkları metinlerden sufilerin hayvanlara türcülük karşıtı gibi yaklaştıklarını ve onların insan tarafından kullanılmalara karşı çıktıklarını anlıyoruz. 973'te Halep yakınlarında doğmuş, daha fazla eğitim alabilmek için gittiği Bağdat'taki Dârü'l-ilm'de geçirdiği zaman sonunda et, süt ve yumurta tüketimini bırakan Ebu'l Alâ el-Maarî;⁸⁴ hayvanları yemediği için onların kendisinden korkmadıklarını dile getiren⁸⁵ Râbia el-Adeviyye; 15. yüzyılda yaşamış, Gandhi'yi de etkilediği söylenen Hint kökenli Sufi Kebîr bu isimler arasında sayılabilir. Sözünü ettiğimiz sufiler hayvansal tüketimi reddetmişler, bunu insanda şefkat eksikliğinin bir işareti olarak görmüşlerdir. Örneğin Kebîr, hayvanları kurban etmektense beş arzusunun kurban edilmesini öğütlemiştir. Bunlar şehvet, açgözlülük, düşkünlük, öfke ve kibirdir. El-Maarî ise hayvanların kullanılmasıyla ilgili düşüncesini şu satırlarla açıklar:⁸⁶

"(...)

Suyun umut kesip bıraktığını adaletsizce yemeyin,
Boğazlanan hayvanları yemek sanıp arzulamayın,
Ne de annelerin hanımefendilere değil yavrularına hazırladıkları sütü.

84 "Ebul-ala-el-maarî", İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-ala-el-maarri> [07.06.2020].

85 Rkia Elaroui Cornell, *Rabi'a from Narrative to Myth: The Many Faces of Islam's Most Famous Woman Saint, Rabi'a al-'Adawiyya* (Londra: Oneworld Academic, 2019), 99.

86 Reynold Alleyne Nicholson, *Studies in Islamic Poetry* (Londra: Cambridge University Press, 1921), 134-135.

Ve alarak masum kuşların yumurtalarını, onlara ıstırap çektirmeyin;
Çünkü adaletsizlik en kötüsüdür suçların.
Ve arıların güzel kokulu bitkilerin çiçeklerinden bin zahmetle topladığı baldan sakının;
Çünkü vermek için biriktirmediler onu,
Ne de hediye edilsin ya da ödül olsun diye başkalarına.
Bütün bunlardan arındım ben; keşke saçlarıma kır düşmeden bulabilseydim yolu!"

Bahsettiğimiz filozofların ve sufilerin dile getirdiği kaygılar günümüzde felsefe alanının sınırları içinde yer alan hayvan etiğinin tartışma konusu hâline gelmiştir.

Hayvan etiği insanın hayvana karşı olan ahlaki yükümlülüklerini konu eder ve pek çok soru sorar. Bu sorulardan ilk akla gelenler şöyle sıralanabilir: "İnsanlar hayvanları kullanma hakkına sahip midir?", "Hayvanların hakları var mıdır?", "Varsa bu hakların çerçevesi nasıl çizilmelidir?", "Bir hayvanı kurtarılabilir diğerini ise yenilebilir kılan nedir?", "İnsan ve hayvan çıkarı çatıştığında bunlardan biri öncelikli midir?", "Hayvanlar birbirlerini yiyorlarsa insan da bazı hayvanları yiyebilir mi?", "Hayvanlara içkin bir değer varsa bitkilere içkin bir değer de yok mudur?", "Bu soruların kesin cevapları var mıdır?"

Hayvan etiği konusunda çalışan önemli filozoflardan Peter Singer hayvan meselesi konusunda bütüncül bir bakışa sahip olmadığını, jambonlu sandviç yerken kediler ve köpekler için ne çok şey yaptığını anlatan bir kadınla olan anısından bahsederek aktarır. Bu örnekle hayvan yemenin kültürel bir alışkanlık olduğu daha net anlaşılır. Çünkü kimine göre inek yemek bir tabuyken kimine göre yarasa yemek öyledir. Uzak Doğu'da gıdaya dönüştürmek için köpeklerin satıldığı köpek pazarları olduğunu biliyoruz. Bunlar Avrupa, Amerika ve bazı Asya ülkeleri için hayal etmesi bile zor tercihlerdir. Peki, hayvanların *yenilebilenler, sevilebilenler ve tiksinişmesi gerekenler*⁸⁷ şeklinde etiketlerle dünyaya geldiklerini söyleyebilir miyiz? Bu alışkanlık-

87 Richard D. Ryder, **Speciesism, Painism and Happiness: A Morality for the Twenty-First Century** (Exeter: Societas, 2011).

lar içine doğduğumuz verili gerçeklerin mi, yoksa dünyaya dair bir yorumun mu sonuçlarıdır? Bu sorgulamalar düşüncede ve aktivizmde türçülük karşıtlığı olarak aksetmiştir. Ayrıca, bize hayvan meselesinin çok yönlü bir bakışla ele alınması gerektiğini ve Morin'in bahsettiği gibi bağlantılılıkları gören bir bilme türüne ihtiyaç duyulduğunu bir defa daha hatırlatır. Evrensel değerlere bağlı kalmak bütüncül bir bakışla ve önceliklerimizi belirleyerek mümkün olacaktır. Zira resmin tümünü farklı taraflar açısından göremeyen ve etik-empatik bir yaklaşımla önceliklerini belirleyemeyen bilinç gerektiği anda hayvan etiğinin sorularını da insanmerkezci bir bakışla manipüle edebilir.

3.2 Türçülük Karşıtlığı

Hayvana yönelik etik bakışın ortaya attığı en yeni ve önemli kavramlardan biri, demokrasinin en azından söylem boyutunda içselleştirildiği Batılı dünyada yaygın olarak dolaşıma girmiş, kullanımı akademik yazılarla ve bilimsel araştırmalarla ilgili metinlerin sınırını aşmış türçülüktür. Türçülük kavramı 1970'te psikolog, yazar ve hayvan hakları aktivisti Richard Ryder tarafından önerilmiştir. Irkçılık ve cinsiyetçilik ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Temel olarak türünden dolayı hayvanlar arasında ayırım yapmayı ifade eder. Hayvanları birey olarak gören ve her türlü hayvan sömürsünün sona ermesini savunan görüş türçülük karşıtlığı olarak adlandırılır. Türçülük karşıtlığı, türünden dolayı bir canlıya uygulanan her türlü ayrımcılığı reddeder. Türçülük karşıtı bir etik için bazı türler haklar bağlamında diğerlerinden daha eşit değildir ve tüm canlıların sahip oldukları biricikliğe ve değere eşit derecede saygı duyulmalıdır.⁸⁸ Bu da hayvanların yaşama, esaret altında tutulmama, beden bütünlüğünü koruma gibi haklarına saygı duymak anlamına gelir. Bu anlayış aynı zamanda hayvanların kendi kaynaklarını kendileri için kullanmalarına engel olmamak demektir. Bu da beslenme, giyim, kozmetik, tıp vb. gibi her türlü alanda hayvansal tüketimi sonlandırma gerekliliğini doğurur. Bu anlamda türçülük

88 "L'antisépécisme, une éthique qui prend au sérieux les intérêts des animaux", L214, <https://www.l214.com/antispecisme> [20.10.2019].

karşıtlığıyla doğrudan ilişkili olarak görülmesi gereken veganlık akla gelir. Veganlık aslında yaygın kanının aksine hayvansal kökenli ürünleri içermeyen bir beslenme şeklinin ötesinde her tür hayvansal kökenli ürün kullanımına son vermektir. Tutarlı bir bakış açısı çerçevesinde her türçülük karşıtı vegandır ve her vegan türçülük karşıtı olmalıdır. Ne var ki son yıllarda sağlık nedeniyle ya da ekolojik kaygılarla bitkisel temelli beslenen kişiler de vegan olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle kimi zaman türçülük karşıtı veganlığın etik veganlık olarak da adlandırıldığını görüyoruz. Şimdilik, bir kültürden diğerine aktarılan ödünç terim ve kavramların yerleştikleri kültürde pek çok toplumsal ve ekonomik dinamiğin etkisi altında kullanıma girdiklerini ve bu anlam kaymalarının cehaletin kültürel üretimine uygun zemini hazırladıklarını dile getirmekle yetinelim.

Ancak Pisagor ve sonrasında karşılaştığımız hayvana yönelik şefkat ve saygı tutumu görüldüğü gibi çeşitli aşamalardan geçmiş, karşıtlarıyla var olmuş, çoğu zaman da yok sayılmıştır. Hayvana yönelik bu nitelikte bir bakışın 21. yüzyılda vardığı nokta türçülük karşıtlığıdır. Bu bakış, ekosistemi en üste insanı yerleştiren bir hiyerarşi, bir güçler çarpışması piramidinden ziyade İngiliz etolog ve antropolog Jane Goodall'ın ifadesiyle bir "yaşam ağı" ve ilişkiler bütünü olarak görür.

2012'de yayımlanan Cambridge Bilinç Bildirgesi ile türçülük karşıtı biyodemokratik bakış, bilimsel dayanağını sağlamlaştırmıştır. Philip Low tarafından yazılan ve aralarında Stephen Hawking'in de bulunduğu pek çok bilim insanı tarafından imzalanan bildirme şöyle der:⁸⁹

"Aynı noktada buluşan ortak kanıtlar, insan olmayan hayvanların nöroanatomik, nörokimyasal ve nörofizyolojik bilinç durumlarının substratlarına ve kasıtlı davranış sergileme kapasitesine sahip olduklarını gösterir. Sonuç olarak, delillerin ağırlığı göstermektedir ki insanlar bilinç oluşturan nörolojik substratlara sahip olma konusunda biricik değildir. Aralarında tüm memelilerin, kuşların ve ahtapotlar da dâhil olmak üzere birçok

89 "Cinq ans après la Déclaration de Cambridge sur la conscience", Ethique animale, <https://www.animal-ethics.org/declaration-de-cambridge-sur-la-conscience/> [19.09.2020].

canlının bulunduğu insan olmayan hayvanlar da bu nörolojik substratlara sahiptir.”

Yukarıda bahsettiğimiz, yıllara yayılan bilimsel verilerin tek ses hâlinde ifade edildiği bildirgeyle bir paradigma değişiminin işaret fişeği atılmıştır. Milyarlarca canlıyı ilgilendirmesi nedeniyle taşıdığı aciliyete denk olamasa da önemli bir bilinçlenme süreci gerçekleşmektedir. Bunda şüphesiz ekolojik kaygıların hayvan meselesinin tekrar düşünülmesini zorunlu kılması da rol oynamaktadır. Duyusal, duygusal ve bilişsel bir kapasiteye sahip oldukları bilimsel olarak defalarca kanıtlanmış olan hayvanlara yönelik tutumumuzda bir değişimin gerçekleştiğini hem gündelik hayatımızda hem de gündelik hayat pratiklerimizi şekillendiren hukuki düzenlemelerde, uluslararası sözleşmelerde ve yeni bir dünyaya dair ütopyalarımızda gözlemleyebiliyoruz. Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi, Cambridge Bilinç Bildirgesi ve Toulon Bildirgesi gibi önemli resmî çağrıların yanı sıra hayvan haklarını ve ekolojik kaygıyı merkezine koymuş politik hareketler ve bunların yükselişi, kimi hayvanlara tüzel kişilik tanıyan ülkeler, market raflarında gittikçe daha kolayca bulunan vegan ürünler, sayısı giderek artan vegan restoranlar bize bir şeyler anlatıyor.

Örneğin Büyük Britanya’da 2014’te veganların sayısı nüfusun %0,25’i, yani 150.000 kişi civarındaydı. Bu oran 2016’da nüfusun %0,46’sı ve yaklaşık 276.000 kişi olarak hesaplanmıştır. 2019’da ise nüfusun 1,16’sı vegandır ve bu yaklaşık olarak 600.000 kişi demektir. Bu rakamlara nüfusun içinde yer alan vejetaryenler dâhil değildir. Ülkemizde de aynı eğilimin gözlemlendiği söylenebilir. Etik veganların sayısı ile ilgili bir istatistiğe ulaşmak mümkün olmasa da kişisel deneyimimden yola çıkarak son beş yılda vegan ürünlerde hem sayısal anlamda hem de çeşit anlamında oldukça hızlı bir artış gözlemlediğimi söyleyebilirim. Doğal olarak, bunun vegan yaşam tarzını benimseyenlerin artışıyla doğrudan orantılı olduğu söylenebilir.

Ne var ki olgunun karşıtlıklarla var olduğu gerçeği burada da kendini gösteriyor. Hayvanlar konusunda artan farkındalığın varlığı hayvan sömürüsüne dayanan ve değişimi reddeden

pek çok sektörü tehdit etmektedir. Hayvanlar üzerindeki tahakkümü ve sömürüyü bir hak olarak gören bakış, normun sınırları içindeki korunaklı alanından da istifade ederek tıpkı sigara tüketiminin teşvikinde gördüğümüz türden bir cehalet üretimini hayata geçiriyor. Hayvana ve ekolojik felakete dair bilimsel verileri ve insanın etik yanını örtbas etmeye çalışarak işleyen tahakkümün ortaya çıkışı ve devamlılığı cehalet üretmeden mümkün görünmüyor. İşte bu nedenle türçülük karşıtlığının en önemli temsilcilerinden biri olan ABD’li bağımsız akademisyen, aktivist Carol J. Adams’ın ortaya attığı ortak tahakkümün ve hayvanlar konusunda üretilen cehaletin özdeş bir mekanizma üzerine inşa edildiğini düşünüyorum.

3.3 Nesneleştirme ve Kayıp Göndergenin İnşası

Bu bölümde Adams’ın yaklaşımını anlamanın, cehalet üretiminin mekanizmasını çözümlemede nasıl bir katkı sağlayabileceğini anlatmaya çalışacağım. Adams’ın yaklaşımını müdahil sıfatıyla tanımlaması ve rafta keşfedilmeyi beklemek yerine değiştirmeye kararlı bir gücü ortaya koyma amacı taşıması, çevirinin hayvan meselesi çerçevesinde imkânlarını keşfederken benim için bir ilham kaynağına dönüşmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu. Hayvan meselesini ve çeviriyi cehaletin toplumsal dinamikleri çerçevesinde ele almaya karar verdiğimde aynı motivasyona, heyecana ve kararlılığa sahiptim.

Adams’ın önerdiği yaklaşıma dair temel noktaları hatırlayalım. Adams, uzun yıllara yayılan çalışmasında kadınlar ve hayvanlar üzerindeki tahakkümün aynı kökene dayandığını, aynı düşünme şeklinin sonucu olduğunu söylemiş ve bu ortak tahakkümü mümkün kılan mekanizmayı ele almış, ötekileştirilen iki toplumsal gruba karşı örtüşen ön yargıları ve tahakkümleri saptamıştı. Bu tahakkümler ve ön yargılar farklı görünümelerde karşımıza çıksa da temelde aynıdır. Örneğin, hayvanı onu tüketenin gözünde nesneye dönüştürmenin adımlarından biri, hayvanı bölümlere ayırmak ve tanınmaz hâle getirmektir. İlk bakışta bu işlem bir insana uygulanamaz sanırsanız fakat bir insanı belli beden parçalarına bakıp cinsel bir arzu nesnesi sınır-

larına sıkıştırmak da aslında bölümlerine ayırmaktır. Her iki durumda da canlı ve birey olma özellikleri yok sayılır.

Farklı toplumsal gruplarda (kadınlar ve hayvanlar) farklı maskelerle tekrar eden bu mekanizma, verili gerçeklerle değil sosyokültürel inşalarımız sonucu ortaya çıkar. Adams'ın, "Bu baskı kültüründen gayri bir şey" diyerek⁹⁰ adalet anlayışımız, ekonomik işleyişler, bilimsel çalışmalarımız, eğitim kurumlarımız, savunma sistemlerimiz, sanatsal etkinliklerimiz ve kullandığımız dilde somutlaşacak yeni bir yaşam yorumunu işaret ettiğini söyleyebiliriz. Ona göre ortak tahakküm, "kayıp gönderge" ve "nesneleştirme" üzerine temellenir. Nesneleştirme odağında çevrelenen pek çok stratejiyle aynı mekanizma, farklıymış gibi yapan görünümlemlerle hem haklarında cehalet imal edilen hem de birbirlerinden ayrı oldukları yanılsaması yaratılan iki toplumsal gruba karşı sürekli olarak üretilerek sömürünün ve tahakkümün devamı sağlanır. Üstelik bu toplumsal gruplar aynı tahakkümün mağduru olduklarını fark etmezler hatta bir grup diğerine yapıları destekler hâle gelebilir. Adams'ın "bir hurafe ve parçalanmışlıklar kültürü"⁹¹ olarak adlandırdığı tahakkümü mümkün kılan mekanizma, cehalet fanusunun yaratımını ve Morin'in bahsettiği bağlantılılıkları göremeyen ve bizi cahil bırakan bilme şeklimizi ortaya çıkaran mekanizma ile özdeştir. Görüldüğü gibi bu tam da çevirinin müdahale edebileceği bir noktadır. Çeviri hem orijinal bilgiye erişim sağlamamızı mümkün kılan, hem de iki benzemez (olduğu düşünülen) grup arasında iletişimi sağlayan en önemli araçlarından biridir. Bunu hayvanlar bağlamında nasıl yapabileceğine daha sonra değineceğiz. Şimdi, kayıp gönderge ve nesneleştirmenin hayata geçirilmesini sağlayan yöntemlere bakalım:

(1) Dilin yönlendirici kullanımı

(2) Kesim

(3) Parçalarına ayırma

(4) Ürünün kendisi ve tüketicisi etrafında bir anlatı oluşturma

90 Carol J. Adams, *age*, 20.

91 Carol J. Adams, *age*, 27.

(5) Ürünün tüketimini normalleştirme: “Ürünü” her yerde karşılaşılabılır kılma/ Tarihi doğallaştırma

(6) Stratejik mekân tercihleri yapma⁹²

Nesneleştirme, ortak tahakkümün yaratılmasında sonu kayıp göndergeye varacak olan süreç olarak düşünülebilir. Kayıp gönderge ise yemek masasındaki etle hayvan arasındaki bağlantının zihinlerde nasıl koptuğunu açıklar. Tüketilebilir hâle getirilmiş hayvanın veya kadının kopukluklardan yarar sağlayan bir tüketim modelinde göndergesiz hâle getirilmesi, diğer bir deyişle kişinin aslında neyi tükettiğini anlayamaması olarak açıklanabilir. Önümüzde tüketilmeyi bekleyen “şey” ve bir zamanlar olduğu kimse arasındaki bağlantı zihinde kopmuştur. Karşımıza âdeta felç edilmiş zihinsel bir süreç, hipnotize olmuş bir insan algısı çıkar: Benim hayvandan ayrı, hayvanın da tabaktaki etten ayrı olduğu yanılması.

Adams’a göre kayıp göndergeyi oluşturmak, hayvanın varoluşunu tüm yaşamsal özelliklerinden ve bireyselliklerinden arındırmakla mümkündür. Gerçekten de isim verdiğimiz, anlık tepkilerine şahit olduğumuz, birlikte zaman geçirdikten sonra karakter özelliklerini anladığımız bir hayvanı yemek çok daha zordur, kimileri için imkânsızdır. Adams bu durumu şu sözlerle açıklar:⁹³

“Kayıp göndergenin işlevi; “et”imizi bir zamanlar dişi ya da erkek bir hayvan olduğu düşüncesinden ayrı tutmak, “möö’yü, “gıdak”ı veya “mee”yi etten uzak tutmak, bir şeyin zamanında birisi olduğu düşüncesine engel olmaktır. Etin varlığı, o “et’e dönüşmek için öldürülmüş olan hayvanın varlığından bir kez koparıldığında, et artık kendi asıl göndergesiyle (yani bir zamanlar yaşayan hayvanla) bağlarını koparır; bunun yerine sık sık hayvanların yanı sıra kadınların durumunu yansıtmak için de kullanılan, boşlukta salınan bir imgeye dönüşür.”

Unutuş ve sahte bir ayrılık bilinci kayıp göndergeyi böylece inşa eder. Yaşamla dolu hayvan, algımızda kaybolur. Bu canlılığa

92 Adams bu başlıklardan çoğunu eserinde detaylıca anlatıyor. Böyle bir liste Adams’ın eserinde birebir bulunmamakla birlikte Proctor’ın cehaletin kültürel üretimini ortaya çıkaran yöntemleri için önerdiğimle karşılaştırılabilecek bir veri olması açısından Adams okumalarım sonucu böyle bir liste öneriyorum.

93 Carol J. Adams, *age*, 35.

dair bilinçli bir bilgi kirliliği yaratılmıştır. Bu bilgi kirliliğinin yaratılması sürecinde işe koşulan tüm yöntemsel adımlarda nihai amaç canlı olanı zihinlerde nesneleştirmektir çünkü tüketilebilir kılmak üzere kayıp gönderge haline getirmek ancak bu şekilde mümkündür. İşte bu nedenle tabakta gördüğümüzün bir zamanlar yaşadığı, soluk alıp verdiği, gördüğü, korktuğu, sevindiği, bir topluluğa ait olduğu unutulmalıdır.

Cehaletin kültürel üretimini sağlayan yöntemlerle nesneleştirme sürecini mümkün kılan yöntemlerin birbirlerini tamamladıklarını, hatta biri olmadan diğerinin olmadığını görüyoruz. Cehalet üretiminin işaretçileri hayvan ve kadına karşı üretilen ortak tahakkümü mümkün kılan durumlarda hemen her zaman gözlemlenebilir. Çünkü nefes alan bir canlıyı nesneleştirmek, diğer deyişle ona yönelik empatiyi yok etmek cehalet imal edilmeden mümkün değildir. Nesneleştirmeyi mümkün kılan yöntemleri örneklerle anlamaya çalışalım. Bunu yaparken cehaleti üreten yöntemlerle taşıdıkları özdeşliği gözden kaçırmamak önemlidir.

Nesneleştirmeye hizmet eden yöntemlerden en önemlisi dünyayı algılama şeklimizden beslenen ve onu aynı zamanda yeniden yaratan *dili kullanım şeklidir*. Adams'a göre hayvanı et olarak adlandırarak onu ilk önce dilde öldürürüz.⁹⁴ Sözcüklerimiz ve kendimizi ifade ederken kullandığımız dilsel yapılar yaşayan hayvan ve tabaktaki arasında bir duvar örülmesine katkı sağlar. Ne var ki dil bu duvardaki bir tuğla değil, onu ayakta tutan harçtır. Dil ve hayvanı nasıl algıladığımız arasındaki güçlü ilişkiye bir örnek olarak İngilizcede yer alan kişi zamirlerinin kullanımını örnek verebiliriz. "It" bir zamirdir ve dil bilgisi kurallarına göre cansız varlıklar ve hayvanlar "it" ile belirtilir. Hayvanların cansız yani nesne kategorisine sokulması bakış açımızla ilgili zaten kendi başına bir göstergedir. Ne var ki gündelik kullanımda karşılaşılan bir eğilim dikkat çeker. Bir hayvanın adı biliniyorsa bu ad bize onun cinsiyetiyle ilgili bir ipucu verir ve konuşanlar hayvanı bu ismin belirttiği cinsiyete göre "she" ya da "he" za-

94 Crol J. Adams, "Antennae, Politics of Meat", <https://static1.squarespace.com/static/54792ff7e4b0674c74cb719d/t/55dc8dace4b0ad76d7277cb7/1440517548517/ANTENNAE+ISSUE+14.pdf> [11.10.2020].

mirleriyle çağırma eğilimindedir. Hayvanın onu seven ve bireyleştiren bir aileye sahip olması ve bir isim taşıması onu zihinlerde kişi olarak inşa etmiş, hayvan cansızlar kategorisinden çıkmış ve ona bireyliği geri verilmiştir. Peki, insanın empati alanının dışında kalan hayvanlar ne olacak? Ya onlara da isim verseydik?

Hayvana ait beden parçalarını ya da beden kalıntılarını “kuzunun budu” olarak değil de “kuzu but” tamlamasıyla işaret ettiğimizde de onun bireyliğini es geçmiş oluruz. Bu gibi “gönderge noktaları”⁹⁵ bilinçli ya da bilinçsiz şekilde dilsel stratejilerle budanır. Dille ilgili verilebilecek başka bir örnekse adlandırma farklılıkları yoluyla bir perdeleme yapmaktır. Örneğin, “hayvan yedim” demeyiz; “et yedim” deriz. Bazı dillerdeyse aynı canlının adının yerken değiştiği görülür. Örneğin, Fransızcada “le cochon” ve “le porc” aynı hayvanı, domuzu işaret eder fakat ilki hayvan canlıyken ikincisi ise hayvanı yerken onu adlandırmak için kullanılır. Diğer yandan dili işgal eden türcü eğretilmelerde de sıkça rastlarız. “Yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek”, “iti an ço- mağı hazırla” gibi çok klasik örneklerle şimdilik yetinelim.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı inceleyeceğimiz dilin bu şekilde türcü ve yönlendirici kullanımı, cehaletin kültürel üretiminin ve ortak tahakkümün dilin hayatı yaratan gücünü araçsallaştırmasıdır. Nasıl bir dünyada yaşamak istediğimize göre bu dilsel süreçleri yeniden şekillendirmek için bizi cahil bırakan dilsel kullanımları ortaya sermek gerekecektir.

Kayıp göndergeyi mümkün kılan sonraki aşama *kesim*dir. Kesim tüm şiddetin en yoğun ve çıplak hâliyle göz önünde olduğu kayıp göndergeleştirme adıdır. Hayvanın tüm yaşamsal fonksiyonları geri dönüşsüz şekilde ortadan kaldırılır. Kesim bandının üzerine sırayla çıkarılan hayvanlar kesimden sonra hemen ölmeyebilir. Dakikalar sürebilecek bir can çekişmeden sonra hayvan artık canlılığını yitirir. Hayvanlar bu banda gelene kadar nasıl bir yaşam sürmüştür? Doğalarına uygun bir topluluk içinde yaşayabilmiş midir? Açık havaya çıkabilmiş midir? Ortalama yaşam süreleri nedir? Bu banda çıkarıldıklarında kaç yaşındadır? Bu banda çıkarılmayı beklerken ne gibi tepkiler verir? Hay-

95 Carol J. Adams, *age*, 111.

vanlarda belleğin varlığı kanıtlandığına göre biraz önce olanla kendilerini bekleyen arasında bir bağlantı kurabilir mi? Market rafından aldığımız ürün hayvanın ilk hâlinde bu soruları sorma ihtiyacını duymayacağımız kadar farklıdır. Kayıp göndergeleştirme düzeneğinin mantığı budur.

Kesim sürecini *parçalarına ayırma* takip eder. Bütünsellik, algımız için son derece önemlidir. Parçalarına ayrılan, bağlamından koparılan her kısım anlamını yitirmeye mahkûmdur. Hem somut hem de soyut anlamda bütünsellik algısına ihtiyaç duyarız. Bu bir oyuncak bebek için de bir kitap cümlesi için de canlı bedeni için de geçerlidir. Bu aşamada parçalama hattı üzerinde birbirinden ayrılmaya başlayan hayvanın bedensel uzuvları anlamı parçalar ve canlı ontolojik anlamını yitirir. Gönderge fiziksel olarak ortadan kaldırılmış, kaybedilmiştir. Göndergenin tamamen algı sınırlarından kaybolduğu adım budur.

Böylelikle, et zihinlerimizde anlamsız bir başıboşlukta var olur. Tabaktaki etin varlığı tamamen aidiyetlerinden arındırılmış, hikâyesi silinmiş ve bağlamı ortadan kaldırılmıştır: Göndergeden geriye kalan son küller de sos ekleme gibi tüketim yöntemleriyle bir nefeste savrulur.

Kayıp göndergenin sürekliliğini sağlayan, ona elverişli bir zemin hazırlayan en önemli yöntemlerden biri de et tüketimi etrafında *anlatılar oluşturmaktır*. Anlatıların inşası medyayı ve bilimi araçsallaştırmak, gerçeği bilinçli şekilde görmezden gelmek başta olmak üzere cehalet fanusunun tüm adımlarını devreye sokarak gerçekleştirilir. Et yeme etrafında oluşturulan ilk anlatı hayvansal kökenli ürünleri yemenin sağlık için zorunlu olduğu, güçlü olmak için et yemek gerektiği etrafında şekillenir. Aynı strateji daha önce sigara ve şeker tüketimini sağlamak için de kullanılmıştır.

Hayvandan elde edilen ürünlerin etrafında inşa edilen ikinci anlatıya göreyse et yemeyen bir erkek kadınsıdır; et yemek erkeksilik ve cinsel güçle ilgilidir. Bu mite göre erkek hep avcı olmuştur ve toplayıcılık kadın içindir. Dolayısıyla sebze kadın içindir. Bu hikâyeye bakan erkek, yansımasını sahte bir imajı pompalayan çarpık bir aynada görür.

Bu kafa karışıklığı İngiltere’de yapılan bir araştırmayla da ortaya konmuştur. Araştırmaya göre erkekler cinsiyet kimliklerini tehdit altında hissettiklerinde ve bu konuda bir dayanak aradıklarında daha çok et yeme eğilimi gösterirler ve daha az et yemek isterlerse toplumsal bir izne ihtiyaç duyduklarını hissederler.⁹⁶ *Eril Tahakküm* adlı eserinde Fransız sosyolog Bourdieu bu durumu şöyle nitelemiştir: “Erkeklik, diğer erkekler için ve onların önünde dişiliğe karşı ve dişil olma korkusuyla kurulan kategoridir.”⁹⁷

Hayvanlar konusundaki sahte anlatılardan bir diğeri ötekileştirilene aittir. Bu hikâyeye göreyse et olarak tüketilecek hayvanlar mutludur. Örneğin bir kasap vitrininde gülümseyen bir kuzu çıkartmasına, sirklerle ilgili bir animasyon filminde ateş çemberinden geçen mutlu aslanlara ve top üstünde neşeyle zıplayan fillere rastlayabiliriz. Aynı anlatıya göre gülen inek bir peynir markası olarak karşımıza çıkabilir (Fr. “La vache qui rit”). Oysa “gezen tavuk” yumurtalarının kutularına yeterince yaklaşırsak bu tavuğun A4 sayfası genişliğinde bir alanda gezintiye çıktığını fark ederiz.

Etin Cinsel Politikası’yla ilgili bahsedeceğim diğer adımsa söz konusu durumu *normalleştirmek*ti. Proctor’dan yola çıkarsak amaç cehalet nesnesi hakkında normal algısı yaratmak, hatta bunun kaçınılmaz olduğunu zihinlere sokmaktır. Ortak tahakküm, sağduyunun onayına ihtiyaç duyanı normalin sınırları içine tıkmıştırmaya çalışır ve yapılanın sağduyuyla anlaşılabilceği yanılsamasına hizmet eder. Oysaki norm olan zaman ve mekâna göre şekillenir ve kimi zaman son derece akıl almaz davranışlar norm olarak kabul görmüştür. “Normal” sözcüğü normlara uymak, toplumsal beklentiye karşılık gelmek anlamını taşıyorsa günümüzdeki uygulamalara bakarak hayvanları kullanmanın ve tüketmenin normal olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir zamanlar aynı şey kölelik sistemi için geçerliydi. Bir şeyin norm olması, doğal olduğu, ahlaki bir davranış olduğu anlamında gelmez.

96 “Men Fear Social Shame of Ordering Vegetarian Dishes, Study Finds”, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/26/men-fear-social-shame-ordering-vegetarian-dishes-study-finds/> [20.08.2020].

97 Pierre Bourdieu, *Masculine Domination* (Stanford University Press: 2001), 56.

Bu tür bir normalleştirme sürecinin iki önemli adımından ilki tarihi doğallaştırma, diğeri de cehalet nesnesinin her yerde ulaşılabilir kılınmasıdır.

Tarihi doğallaştırmak insanlığın tarihsel yol ayrımlarında şu ya da bu nedenle yaptığı seçimleri verili yönlenmeler olarak kabul ettirmek, esasında kültürel inşaların sonucu vardığımız kimi noktaları mutlak ve kaçınılmaz olarak algılatmak, başka türlüünün doğamız gereği mümkün olmadığını söylemektir. Bu mantığa göre ahlaki olmayan şeyi seçip seçmemek bizim elimizde değildir; bu bizim kaderimizdir. Pek tabii kimi normlar insan doğasıyla açıklanabilir fakat burada amaç etik sınırlar içinde kabul edilemeyecek kültürel alışkanlıkları doğal olarak sınıflandırma dayatmasıdır. Bu noktada normal ve doğal olan arasındaki fark zihinlerde bulanıklaşmaya başlar, tarihsel dönemeçler yalnız ve sadece “doğal” kavramıyla açıklanmış olur.

Ürünün her yerde ulaşılabilir olması da bu yanılısamayı kuvvetlendirir ve normalleştirme sürecine katkı sağlar. Süreç zihinlerde bir kez normalleştiğinde sorgulanması çok zorlaşır, âdetâ göze bir perde iner. Bu nedenle hayvanları yemek zorunda değilken yememiz, kürklerini üzerimizde ekonomik bir statü sembolü olarak taşımamız, onları nefes alamayacakları kadar küçük kafeslere tıkmamız, üstelik bunu milyarla ölçülen bir sayı ölçeğinde yapmamız, avcılık tesisleri inşa etmemiz ve bunun spor olduğunu düşünmemiz gibi dehşete düşürücü normallerimizi savunabilmek mümkün olur.

Zihindeki bağlantısızlığın yaratımı için gerekli olan mekânsal düzenlemenin de altını çizmek gerekir. “Bu kopukluklar kültürü” ancak olanın görülmemesi ile gerçekleşir. Bu nedenle mezbahalar gözden ırak tutulur. İçeride ne olduğunu bilmememiz için, göndergenin algıda yok edilişi gibi mezbaha da yaşam alanımızdan dışarı atılmıştır. Fransız türcülük karşıtı organizasyon L214’un gerçekleştirdiği aktivizm, bu sürecin geri çevrilebileceğine bir örnektir. Mezbahalarda çektikleri ve kamuoyuyla paylaştıkları videolar büyük ses getirmiştir. Bu, orijinal bilgiyi ulaşılabilir kılma ve aracılık işidir. İnsanlar mezbahada olanın bu denli dehşet verici olduğunu düşünmemişlerdir. Hayvanların acılarını ifa-

de edebilecekleri çılgınlıkları, beden hareketleri yukarıda saydığım pek çok stratejiyle görünmez kılınmış ya da doğrudan insanın görüş alanının dışına çıkarılmıştır. Türcülük karşıtı bu grubun yaptığıysa gerçeği konunun muhataplarına sunmak, sesi duyulmaz hâle gelenin sesini duyulabilir kılmaktır. Dinlediğimizde anlamak mümkündür.

Böylesi bir çeviriye verebileceğimiz diğer örnek *Şikago Mezbahaları*⁹⁸ adlı eserinde hayvanların durumunu anlatan ABD'li yazar Upton Sinclair'ın oluşturduğu kamuoyu sayesinde gıda kanununu değiştirmeyi başarmasıdır. Ortak tahakkümü oluşturan süreci geriye sarmak gerçeği göstermekle ilgilidir. Belki de bu nedenle Caron, türcülük karşıtlığını "bir bilgi mücadelesi" olarak adlandırır.⁹⁹ Tıpkı Proctor'ın çalışmasının başlığında belirtildiği gibi, tekrar edelim: Cehaletin yapımı da yıkımı da mümkündür.

Ortak tahakkümün diğer nesnesi kadında tezahürü de benzer bir şekilde gerçekleşir. Bu tahakküm ilk önce cinsiyetçi dilde cisimleşir. Ötekileştirilen kadına takılan adlar, kategorize etme ve niyet okumalar çeşitli şekillerde örneklendirilebilir. Bunun yanında sürecin diğer adımları da kadını nesneleştirmek üzere takip edilir. Bedeninin bir kısmına ya da dış görünüşünün bir tamamlayıcısına indirgenerek algılanan bir kadınla market raflarında yerini almış tavuk bedeni parçası arasında bu anlamda fark yoktur. Her ikisi de tüketilmek üzere bağlamından koparılmış ve göndergelerinin varoluşuna âdeta bir tezat oluşturur hâle gelmiştir. Adams, ortak tahakkümün kadın üzerinde oluşturulmasını şöyle anlatır: "Bu süreç, bölümlere ya da parçalara ayırmayı ve nihayet tüketmeyi içerir. Erkeklerin kadınları gerçek anlamıyla yediği olaylarla pek sık karşılaşmıyor olsak da hepimiz kadınların görsel imgelerini devamlı tüketiriz."¹⁰⁰

Aşağıdaki görsel örnekler geçmişte ve günümüzde cehaletin kültürel üretimini ve ortak tahakkümü inşa etmek üzere medyanın, sanatın ve bilimin nasıl araçsallaştırıldığına ve bunların özdeş yapılarına dair bizlere fikir verebilir.

98 Upton Sinclair, *Şikago Mezbahaları*, çev. Kıvanç Güney (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

99 Aymeric Caron, *age*, 87.

100 Carol J. Adams, *age*, 109.

Şekil 3: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Cehalet Nesnesinin Etrafında Oluşturduğu Anlatı Örnekleriyle Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması

Which Is Less Fattening?

This Grapefruit? or *Domino* Sugar?

Only 18 calories per teaspoon in Domino Pure Cane Sugar... and they're all quick energy!

Yes! Only 18 calories per teaspoon in Domino Pure Cane Sugar, and they're all quick energy calories... energy your body needs every day. And remember, it's a scientific fact that sugar gives you energy *faster* than any other food. So... while you hold down your weight, lift up your energy with Domino Sugar!

Domino
Pure Cane Sugar
Extra Fine Granulated
American Sugar Refining Company

Domino
Pure Cane Sugar

Now! A DOMINO SUGAR CUSTOM-MADE FOR PERFECT "NO-COOK" ICINGS!
Domino Confectioners 10-X Powdered Sugar makes the smoothest icings ever because it's 66% finer than old-style frosting sugars. For perfect results... put a Domino 10-X frosting on every cake you bake! Easy-to-follow recipes on each package.

... more women use *Domino* than any other sugar!

<https://external-preview.redd.it/gv8jFaafwsxa5kqccCScdIjYWvNyk-KZeDTGi3FFGpIc.jpg?auto=webp&s=ebeade44470cf129c5a97b57948f-020fb7b361fb> (30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

* Hangisi daha az şişmanlatır. (en.)

Diet tip:

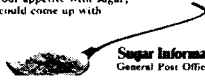
Nibble on a cookie about an hour before lunch.

Sugar keeps your energy up—and your appetite down.

Willpower fans, the search is over!
And guess where it's at? In sugar!
Sugar works faster than any other
food to turn your appetite down,
turn energy up.
Spoon your appetite with sugar,
and you could come up with

willpower—the willpower you need
to eat less, and maybe even
weigh less.

Sugar . . . only 18 calories per
teaspoon, and it's all energy.

Sugar Information

General Post Office Box 94, New York, N. Y. 10001

<https://grassrootscommunityfoundation.org/the-sugar-issue/>
(30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)

* Şeker enerjinizi yükseltir ve iştahınızı azaltır. (en.)

MEAT FIGHT

★★ LEFT HOOKS. RIGHT HOOKS. MEAT HOOKS. ★★

FOUR TEAMS OF DALLAS CHEFS DUKE IT OUT FOR MEATY INFAMY.
THE REAL WINNER? YOUR FACE. STUFF IT FULL OF COMPETITION MEATS. LOCAL BREWS. WHISKEY AND MORE.

SUNDAY, NOV 16, 4 PM
MEAT FIGHT.
*** MEATFIGHT.COM ***

Observer

ZOLI'S

LOCKHART SMOKEHOUSE • HYPNOTIC DONUTS • SWISS PASTRY SHOP • ELEMENT X • DUDE. SWEET CHOCOLATE
TRINITY GROVES • ARTIZONE • FOUR CORNERS BREWING CO. • WALNUT HILL OBI/DYH • HARPER HOUSE • KNOB CREEK
PHOTO WAGON • PRINTED THREADS • FT33 • M&M SPECIAL EVENTS • POP STAR POPSICLES • J&R MANUFACTURING
MITCH MCCASLAND • A BAR N RANCH • NOBLE COYOTE COFFEE ROASTERS • LUSCHER'S CHICAGO STYLE HOT DOG JOINT
DALLAS CARAMEL COMPANY • MAGNIFICENT BEARD • CAIN FOOD INDUSTRIES, INC • AMERICAN HOMESTEAD PORK
JACKSON WALKER LLP • RUDOLPH'S MARKET & SAUSAGE FACTORY • MONTGOMERY COSCIA GREILICH LLP

100% OF TICKET SALES GO TO THE NATIONAL MS SOCIETY.

https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/meat_fight_punching_bag (30.08.2021'de erişim sağlanmıştır).*

* Et dövüşü. (en.)

BEEF
IT'S WHAT'S FOR DINNER.*

Protein Benefits

Research shows that consuming a high quality protein source, like beef, can help you maintain a healthy weight and protect against obesity.¹

Eating a beef healthy diet?
Helps healthy diets with high quality, lean protein keep your heart and blood cholesterol levels and maintain blood pressure.^{2,3}

Protein supports strength.
Protein helps support strong lean bodies. Eating enough protein each day is essential to help protect lean body mass and prevent the loss of muscle and strength associated with aging.⁴

Get more from your workout!
Studies show exercise is more effective when paired with a higher protein diet, and complete proteins, like beef, provide the amino acids necessary for muscle building and recovery.⁵

What are complete proteins?

Proteins are made up of amino acids. Your body needs 20 amino acids, but only nine are essential, meaning they must come from food. Your body can make the remaining non-essential amino acids. Proteins that contain all nine essential amino acids in proportions most useful to the body are called complete or high-quality proteins. Proteins sourced from animal foods are complete proteins while plant protein foods, with the exception of soy and quinoa, are incomplete proteins.

Why beef?

A 3-ounce serving of beef contains approximately 25 grams of high quality protein. A 3-ounce serving of beef also contains complete, high-quality protein, like beef, contains the amino acids that your body needs, which research shows can help to increase muscle mass in the body.⁶

<https://www.beefitswhatsfordinner.com/nutrition/beef-faqs>
(30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)

* Proteinin yararları. (en.)

<https://www.peskyideas.co.nz/cool-cow/> (30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

IT JUST TASTES BETTER

IT'LL BLOW YOUR MIND AWAY

BK SUPER SEVEN INCHER

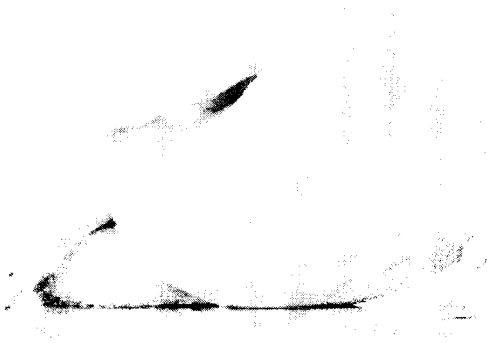
\$6.25 MEAL

Fill your desire for something long, juicy and flame-grilled with the NEW BK SUPER SEVEN INCHER. Yum, for more after you taste the mind-blowing burger that comes with a single beef patty, topped with American cheese.

<http://vegghistory.weebly.com/factory-farming--civil-rights.html> (30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

* Mutlu inekler... Daha fazla süt. Sağım sırasında sinekleri uzak tutar. (en)

** Aklını başından alacak (en.)

<http://caroljadams.blogspot.com/2011/09/new-york-times-pimping-for-meat.html> (30.08.2021'de erişim sağlanmıştır.)*

Ortak tahakkümün yaratılmasında, kayıp göndergeyi ortaya çıkaran adımlarla cehaletin kültürel üretim yöntemlerinin iş birliği içinde çalıştıklarını gözlemleyebiliriz. Ortaya çıkan tablo kayıp göndergeye dönüştürme sürecinin cehalet işaretçileri ve cehalet üretiminin yöntemleriyle aynı doğayı ve amacı paylaştığını ortaya koyuyor. Bu bağlamda Adams'ın vejetaryen feminist kuramını cehaletbilimin penceresinden okumanın ve aynı şekilde cehaletbilimi de etin cinsel politikasıyla daha iyi anlamının mümkün olduğunu ve bu iki bakışın ortak tahakkümleri aydınlatmada birbirlerini beslediklerini görüyoruz. Nesneleştirme ve kayıp göndergenin cehalet üretimi olmadan mümkün olamayacağını anlıyoruz. Peki, her cehalet üretimi ortak tahakküme hizmet eder mi? Doğrudan değilse dolaylı olarak mutlaka... Üretilen her cehalet ötekileştirilme potansiyeli taşıyan herhangi bir grup üzerinde gerek toplumsal gerek ekonomik bağlamda oluşturulacak ortak bir tahakkümün ve bu anlamda güdülen bir çıkar kaygısının yansımasıdır.

Fakat bu konuda önemli bir uyarı yapmayı zorunlu görüyorum. Bu iki kuramın birbirlerini zenginleştirdiklerini ve daha kapsayıcı kıldıklarını söylerken amacım hayvanların ve kadınların maruz kaldıkları acıyı silikleştirmek ve âdetâ kayıp gönder-

* Pilicin çekiciliği tamamen yüzeyseldir. (en.)

ge kavramını kayıp göndergeleştirmek değil. Amacım örtüşen kayıp göndergelerin geniş alanını gösterebilmektir. Zira çoğunlukla tahakküm sahibi gibi görünen de bu düzenin kurbanıdır. Hareket noktam hayvanların var oluşlarından dolayı sahip oldukları değer sebebiyle çıkılan bir yol olmakla birlikte resmin daha büyük bir kısmına bakmaya çalışarak yaptığım, sistematik olarak görmezden gelinen hayvan sömürüsünün en büyük adaletsizliklerimizle aynı şey olup olmadığını tartışmaya açmak ve tüm dezavantajlı gruplara ait bağlantı zincirlerini ortaya koyabilme yolunda bir adım atmaktır.

Hayvanlar söz konusu olunca “hurafelere” pek çok örnek vermek mümkün. Bunlardan bazıları nesneleştirmeye, bazıları normallştirmeye, bazıları da bu ikisi işe yaramadığında vicdani bir teselliye olanak sağlar. Ortak tahakkümü inşa eden bu anlatılarda Kuzey Hindistan’da yüzlerce yıldır sağlıklı şekilde yaşamlarını sürdüren veganlara dair bilgi es geçilir. Dünya çapında üne sahip pek çok sporcunun vegan olması gözlerden ve kulaklardan uzak tutulur. Hayvanların hisseden canlılar olduğu gerçeği ise diğer hayvanların da birbirini yediği, doğanın “büyük balık küçük balığı yer” felsefesine göre çalıştığı, bunun doğamızda olduğu gibi savlarla savuşturulur. Benzer mitleri sadece görsel öğelerde değil, film senaryolarında, kalıplaşmış düşünce biçimlerinde, yönetmeliklerde, kamusal kabullerde, klişeleşmiş espri anlayışlarında, ideolojilerde, çocuk masallarında buluruz. Bu anlatılardan bir kısmının hayvanlarla, yani cehaletin nesnesiyle bir kısmının da cehaleti hem tüketen hem de onun tarafından tüketilen insanla ilgili olduğunu görürüz. Bu anlamda insan, tüketirken “tüketilen” hâline gelir. Sunulan anlam evrenini tek seçenek sanan, diğer deyişle *köyün en son çitinde dünyanın bittiğini* düşünen insan bir tüketilen tüketicidir. Ancak ortak tahakkümlerin farkına varmak, bu kısır döngüyü sona erdirebilir.

3.4 Hayvanın Değişen Roller ve Sonuçları Üzerine

İnsan olarak anlama ve anlamlandırma olanaklarımızı nasıl değerlendiriyoruz? Bu soru üzerine düşünme amacıyla hayvanın

ele alındığı bağlama göre değişen rollerine değinmek istiyorum. Tarihsel, bilimsel, hukuki açıdan ve hayvan hakları özelinde hayvanın algılanışının nasıl gerçekleştiğini düşünelim. Bu alanlar hayvana yönelik bakışın en önemli şekillendiricileridir ve hayvan çalışmaları şüphesiz ki bu alanların hepsiyle ortak çalışarak çok kapsamlı çalışmalar yapacak ve yapmalıdır. Benim buradaki amacım, söz konusu alanların kendi içinde bile hayvana yönelik bütüncül bir bakış açısı geliştirememiş olmasını ve bu çarpık bakışımızın hayvan meselesi etrafında yaratılan cehaletin kültürel üretimine ve ortak tahakküme hazırladığı zemini elinizdeki kitap çerçevesinde tespit etmeye çalışmakla sınırlı.

3.4.1 Tarihsel Bakışa Dair

Normların kültürel inşalar olduğu söyledik. Bu anlamda normların değişkenlik gösterdiğini anlamak gerekir. Bu değişkenlik hayvanlar söz konusu olunca çok daha dikkat çekicidir çünkü sadece zamana ve coğrafyaya göre değil, aynı coğrafyada hayvanın bulunduğu bağlama göre de değişkenlik gösterirler. Dolayısıyla aynı zaman aralığında yaşayan insan topluluklarının bile hayvana farklı roller atfettiklerini ve bunu son derece *normal* karşıladıklarını görürüz.

Hayvanlar hayatımızın sandığımızdan çok daha fazla alanında varlar. Bununla doğru orantılı olarak da hayvan meselesi pek çok açıdan ele alınabilecek ve alınması gereken bir konu. Pazarlarda ürün ve iş gücü, sirklerde eğlence unsuru, fuarlar ya da hayvan kaçakçıları için sermaye, boğa güreşlerinde, safarilerde, hayvanat bahçelerinde ve dev akvaryumlarda teşhir unsuru, denek, yemek, av, dekoratif ürün, ham madde, mal ve kimi zaman da sembol, ilham kaynağı ya da evimizi paylaştığımız bir aile üyesi... Hayvanın insan zihnindeki bu muğlak konumunu, onlara yönelik birbirini tutmayan kanılarımızı nasıl açıklayabiliriz?

İnsan tarih boyunca kendini tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Bizler kimliğimizi ve aidiyetlerimizi ötekine bakarak şekillendiriyoruz. Kimi araştırmacılar coğrafi keşifleri insanlık tarihinde öteki ile ilk karşılaşma olarak adlandırırlar. Coğrafi keşifler, Batılı adamın dünya algısında devrimsel bir değişime

yol açan bir süreci temsil eder çünkü kendisine benzemeyenin varlığı başka bir yaşam ihtimalinin mümkünlüğüne dair de bir ihtimal doğurmuştur. Hatta bu karşılaşma ütopya yazınının ortaya çıkmasında tetikleyici bir yere sahiptir. Çeşitliliğin güzelliğini anlamak ve farklıları zenginlik olarak görmek için beklemek gerekecekse de yaşamın farklı yorumlarının olabileceğinin anlaşılması bakımından sembolik bir süreçtir. Ne var ki bu olumlu keşfin yanı sıra farklı olanla karşılaşma temel olarak bir ayrılığı barındırır çünkü ben ve öteki arasındaki ilişki genelde hiyerarşik bir düzleme oturtulmuştur. Ötekine “ben (den) olmayan, uzak, yabancı” gibi anlamlar yüklenmesi farklılıkların keşfinin barındırdığı zenginliğe değer vermekten daha yaygın karşılaşılan bir tutumdur. Bunun en trajik sonuçlarından biri Afrikalıların köleleştirilmesinde ortaya çıkar. Ne var ki tarih boyunca tek ötekileştirilen Afrikalılar olmamıştır. Etnik anlamda tüm yabancılar, köleler, kadınlar, engelliler ve eş cinseller Batılı erkeğin çevresinde şekillenen bir tür dış halka olmuş ve ikincil görülmüştür. Bu hiyerarşide yer alan başka bir topluluk daha bulunmakta. Biz her ne kadar fark etmesek de hayvan ve insan arasındaki ilişki ben-öteki topografisinde ve kronolojisinde en büyük yeri kaplar.

Ben-insan ve öteki-hayvan paradigması Fransızcada ünlü “*propres de l’homme*” parolasıyla ifade bulur. “İnsana özgüllükler” olarak Türkçeleştirebileceğimiz bu formüle tarih boyunca çeşitli düşünürler öneriler getirmiş. Okumak ve yazmak, kendinin farkında olmak, konuşmak, gülmek ve ağlamak, hayal gücüne sahip olmak, kendini kandırmak, ellerini kullanabilmek, anlatılar yaratmak, sanat yapmak ve kültüre sahip olmak insana özgü olarak görülmüş özelliklerden birkaçı olarak sıralanabilir. “Bizi hayvandan ayıran yanımız...” diye başlayan cümleyi kim bilir kaç defa, kaç farklı sosyoekonomik seviyedeki insandan duyarız? Birbirlerinin ötekisi olanlar farkında olmadan hayvanları ötekileştirmektedir. Bu söz çoğu zaman hayvana benzemeyelim, hayvan gibi olmayalım” şeklinde okunur ve toplumsal gruba göre farklı sözcüklerle –yeri geldiğinde argoda da– yeniden ve yeniden ifade edilir. Diğer yandan insanı tarif etmek için “hayvan+1” olarak adlandırabileceğim formüle de başvurulmuştur. Seneca’nın insanı “akıl yürüten bir hayvan”, Thomas Carlyle’nin

“alet kullanan bir hayvan”, Benjamin Franklin’in “alet yapan bir hayvan”, Platon’un “tüysüz bir iki ayaklı”, G.K. Chesterton’ın “dogmalar üreten bir hayvan” ve Aristoteles’in “politik bir hayvan”¹⁰¹ olarak tanımlaması buna örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşımlar ilk olarak ve belki sadece insanı üstte konumlandırma anlamı taşısa da yarattığımız kültürel inşaya maruz kalan hayvanlarla paylaştığımız büyük ortak kümeyi de dolaylı olarak göstermiş olurlar.

Bahsettiğimiz ben-insan ve öteki-hayvan paradigması üzerine inşa edilen hayvan imgesinin ve hayvana bakışın şekillendiği süreç tarih boyunca şüphesiz pek çok katmana ve dönemece sahiptir.

Hayvanla ilişkimizdeki ilk önemli dönüşümlerden birinin evcilleştirme ile yaşandığı söylenebilir. İlk olarak kurtların 15 bin yıl önce Avrupa ve Asya’da evcilleştirildiği düşünülmekte. Bu zaman aralığında hayvan ve insan arasında karşılıklı bir yarar ilişkisinin öyle ya da böyle hâlâ bulunduğu anlaşıyor. Çünkü insan kendi için avlanıyor olsa da ava götürülen hayvan da bundan yarar sağlamaktaydı.

Sonraki önemli dönemecinse yaklaşık 10 bin yıl önce yerleşik hayata geçilmesiyle ortaya çıktığı düşünülüyor. Bu da insan-hayvan ilişkisinde diğer bir önemli kırılmayı getirir. Tarımla uğraşmakta olan topluluklarda hayvanların daha kolay beslenebilir hâle gelmesiyle birlikte yavaş yavaş hayvancılık ortaya çıkar. Böylelikle hayvanların yerleşik hayatta hayvancılık için kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yarar dengesinde insanın olduğu kefe giderek daha ağır basar. Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi ve bununla paralel olarak şehirlerin ortaya çıkışı, yazının icadı, karmaşılaşan toplumsal yapı, yerleşik hayatın doğal kaynakların uzun dönemli ve düzenli kullanılmasıyla zamanla çevre üzerinde daha çok baskı oluşturmaları gibi nedenlerle insanlar kendilerini iyiden iyiye doğanın, bitki ve hayvanların üstünde konumlandırmaya başlar.¹⁰² Tarım devriminden sonra yaşanan

101 “29 Answers to the Question “What Is a Human Being?”, <https://www.mental-floss.com/article/50787/29-answers-question-what-human-being> [15.05.2020].

102 Joséphine Lesur, “La domestication animale”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:ued+34010+session01/courseware/a8f655af3143476a-a4cc1c2c72438481/76e54cf3ad6042cab600ca52a0f3ada6/> [08.08.2020].

süreçte insanın algısında hayvanla arasındaki ayırım giderek büyüye ve hayvanlar insan yaşamının bir nesnesi hâline gelse de bu süreçte doğal yaşamın hâlâ bir özgürlük alanına sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemde en azından ormanlardaki hayvanlar görece insan etkisinden uzaktır ve insanın doğal yaşamda her noktaya erişimi mümkün değildir.

Sanayi Devrimi'yle birlikte hayvan dünyasının bu döneme kadar göreceli şekilde sahip olduğu özerkliği tamamen ortadan kalktığını görüyoruz. Gelişen teknikler ile tarlada ve çiftliklerde giderek daha fazla hayvan bulundurulabilmiş ve endüstriyel hayvancılığa geçilmiştir. Bu fordizmin hayvanlar dünyasına uygulanışdır. Hayvana biçilen sermaye rolü canlılık vasfının çok önüne geçer. Tarım Devrimi ile daha çok hayvanı besleyebilir hâle gelen insan, Sanayi Devrimi'yle daha çok hayvanı kullanabilir hâle gelmiştir. Öyle ki bu dönemde hayvanlar sadece köylerde değil şehirlerde de çalıştırılır. Örneğin, Paris ve Lyon gibi Fransa'nın büyük şehirlerinde atlar, tramvaylarda ve madenlerde kullanılmaya başlanır. Buna paralel olarak da 1942'de hayvanlardan "en yüksek düzeyde verimi" sağlamak üzere zootekni bir bilim dalı olarak kurulur. Hayvana biçilen rolün bu yönde evrilmesi de zihinlerde hayvanı âdeta nesneler dünyasına ait kılmıştır.

En belirleyici dönemeçlerini vermeye çalıştığım bu tarihî özette hayvanın rolüne dair genel tutumu aktarmaya çalıştığımı belirtmek isterim. Çünkü insan hiçbir zaman hayvana yönelik olarak olumlu ya da olumsuz anlamda tek bir tutuma sahip olmamıştır. Örneğin, hayvanlar tarih boyunca sembolik değerleri ile tapınaklarda, fresklerde yer almış ve hatta mitolojik tanrılarda hayvansal özellikler görülmüştür. Örneğin, Antik Mısır'da tanrı ve tanrıçaların çoğu belli hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Bu tanrıların bedenleri de hayvan şeklinde tasvir edilmiş ya da bu tanrılar hayvan maskeleri taşımışlardır. Hayvanı kimi zaman bir nesneye indirgeyen kimi zaman kutsayan çarpık bir bakış söz konusudur. Bu bakış insanı ilgilendiren pek çok konuda olduğu gibi hem ekonomik kaygının koşullandırmasıyla hem de felsefe, teoloji, bilimler ve sanatlar yoluyla oluşmuştur. Bahsetti-

ğim disiplinlerin hiçbirinde hayvana yönelik aynı tutum benimsememiş, bu alanların üyeleri çalışma alanlarının gerektirdiği yöntemlerle hayvanlara farklı bakış açıları getirmişlerdir. Örneğin Pisagor'dan başlayarak hayvanların varoluş haklarına saygı duymayı öneren yaklaşımlar bilinse de felsefe ve teoloji alanının görüşlerinin egemen olduğu söylenebilecek bakış açısı hayvanı kesin olarak insandan ayrı ve aşağı görmüştür. İnsanın, hayvanın statüsü ve rolü konusundaki üstünlük algısı ve hayvanlar üzerinde hak iddia edişi tüm farklı ve tutarsız görüşlerin yanında genel bir uzlaşısı olarak var olagelmıştır.

Hayvana dair kafa karışıklığımıza verilebilecek en akıl dışı örneklerden biri daha önce de kısaca bahsettiğimiz Orta Çağ'da kurulan hayvan mahkemeleridir. 13. ve 18. yüzyıllar arasında bazı domuzlar bu mahkemelere çıkarılmış, kimi yunuslar yargılanmıştır. Cezalarsa aforoz etme, kamusal alanda gerçekleşen şeytan çıkarma ve ölüm cezaları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tür yargulamalardan biri 1386'da Normandiya'da yaşanır. O zamanlar caddelerde özgürce dolaşan domuzlardan birinin yeni doğmuş bir bebeği kaparak yemeye başlaması üzerine, 9 gün süren yargılamanın sonucunda domuz yüksek kayalıklara çıkartılıp asılarak yakılmaya mahkûm edilmiştir. Asmadan önce bu dişi domuza kadın kıyafetleri giydirilir. Bu cezayı uygulayacak yüksek memur iki talepte bulunur. İlki bu olayın büyük bir tablosunun kiliseye asılmak üzere yapılmasıdır. İkincisi ise çevrede yaşayan köylülerin kendi domuzlarını bu olayı izlemek üzere cezanın uygulanacağı yere getirmeleridir. Böylelikle çevredeki tüm domuzlar bu yaşanandan gerekli dersleri çıkarabileceklerdir. Bu olaydan bir süre sonra Burgonya'da da benzer bir olay yaşanır. İlgili kâtip, olayı "(domuzun) altı yavrusuyla paylaştığı uğursuz yemek" olarak aktarır ve hayvanın "grrr grrr" şeklinde sesler çıkararak suçunu itiraf ettiğini yazar. 1596'da Marsilya Limanı'na girerek büyük bir hasara neden olan bir yunus topluluğu, Voltaire'in bahsettiği büyü yapmakla suçlanan atlar ve nice kedi, at ve horoz da benzer şekilde yargılanan hayvanlar arasında tarihe geçmişlerdir.¹⁰³ Bu görüşe göre tanrısal düzenin bir parçası

103 Hélène Combis, "Trueie condamnée à mort, dauphins exorcisés... les étranges

olan hayvanlar da Tanrı'ya karşı insanlarla aynı ödevlere sahiptir. Başlı başına tutarsızlıklarla dolu olan bu durum bugünden bakınca anlaşılabilir olsa da şüphesiz ki o dönemin normlarına aykırı olmadığı için yüzlerce yıl sürebilmiştir.

Hayvanlar söz konusu olunca tutarsızlık ve saçmalık -içinde bulunduğumuz dönem de dâhil olmak üzere- her çağda farklı şekillerde vücut bulmuş ve normalleştirilmiştir. Hayvan mahkemelerine dair tarihsel deneyimimizden çıkarılabilecek bir sonuç vardır. Hayvana bakış zamana ve mekâna göre büyük farklılıklar gösterir. Hayvan değişmeden kalsa da insanın hayvanı nasıl konumlandığı sürekli değişmiştir.

Hayvana yönelik tutarsız bakışı şekillendiren karşıt görüşlerin en keskinleştiği dönemin Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan süreç olduğunu düşünüyorum. Bu dönemde ve sonrasında ilk olarak tespit edilmesi gereken hayvanı nesneler dünyasına ait gören bakışın oldukça güç kazandığıdır. Paradoksal şekilde o zamana kadar felsefe ve bazı dinî yorumlarda ifade bulmuş, aslında varlığını Antik Yunan'dan itibaren çok da kulak verilmeden sürdüren ve hayvanı empati sınırları içinde değerlendiren görüşün sanat alanında daha görünür hâle gelmesi de bu döneme rastlar. William Hogarth'ın *Zulmün Dört Aşaması* (Fr. "Les quatre étapes de la cruauté") adlı gravürleri bu eğilimin sanat alanında sembolik başlangıcı olarak adlandırılabilir. Bu gravürlerin ilkinde (Zulmün İlk Aşaması) Hogarth, okla makatından vurulmuş bir köpeği resmin merkezine yerleştirmiştir. Köpeğe bunu yapan Tom Nero'dur.

"Zulmün İkinci Aşaması"ndaysa taşıdığı faytonun altında kalan bir at ve onu kırbaçlayarak ayağa kaldırmaya çalışan bir kişi bulunur. Bu artık bir yetişkin olan Tom Nero'dur. Uyguladığı şiddetin boyutunu kırbacın demir sapıyla ata vurmasından anlarız. Bu sahnenin hemen yanında ölü bir koyun görürüz. "Sahip" de ölü koyuna elindeki sopayla vurmaktadır. İleride bir eşek ağır yükü çekmeye çalışır. Bu yükün üstünde uyuyakalmış bir adam ve taşıdığı yükü daha da ağırlaşan tekerin altında ezilmek üzere olan bir çocuk vardır.

procès d'animaux au Moyen Âge", <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [20.08.2020].

Üçüncü gravürün adıyla “Kusursuz Zulüm”dür ve bir cinayeti anlatır. Gece yarısı kilisenin dibinde az önce bu cinayeti işlemiş olan Nero’yu tutmaya çalışan insanları görürüz. Genç bir kadının cansız bedeni yere serilmişti. Bu Nero’nun kız arkadaşı Ann Gill’dir. Korku dolu gözlerle bu sahneye şahit olan kadının elindeki fenerden yayılan ışık, Nero’nun ürkütücü yüz ifadesini görmemizi sağlar.

“Zulmün Mükâfatı” isimli son gravürdeyse idam edilen Nero’nun bedeni kadavra olarak kullanılmaktadır. Ön plandaki köpekse Nero’nun kalbini yemek üzeredir. Bu gravürler Tom Nero isimli bir çocuğun bir hırsızdan bir katile dönüşümünü anlatır. Hayvanlara edilen eziyet ileriki yaşlarda gerçekleştirilen zalimliklerin nüvesi olarak resmedilmiştir. Ressam Hogarth, bu gravürleri bizlerle paylaşırken şiddet ve zulmün kadın, hayvan ya da çocuk fark etmeksizin aynı mekanizmadan ve aynı kaynaktan beslendiğini açıkça anlatmaktadır.

Tate Museum, “Hogarth: Hogarth’s Modern Moral Series, The Four Stages of Cruelty” <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-britain/exhibition/hogarth/hogarth-hogarth-modern-moral-series/hogarth-hogarth-4> [10.09.2020].

Rennes Üniversitesinde Hayvan Çalışmaları alanında araştırmalarını yürüten Emilie Dardenne’e göre 18. yüzyılda daha belirgin hâle gelen hayvanlarla kurulan şefkat bağının yansımalarından biri de bu dönemde gençlik edebiyatında hayvanların öne çıkması, zamanla insani duyguların ideali haline gelen evcil hayvanlara yönelik şefkatin daha belirginleşmesidir.¹⁰⁴ Bu gibi hayvanların hissedebilme kapasitesine vurgu yapan söylemlerin her alanda somutlaşmasıyla hayvanlar entelektüel ifadede ve kısmen de gündelik hayatta insanın etik-empatik bakışının kapsama alanına girmeye başlar. Bununla birlikte 19. yüzyılda hâlâ evcil hayvan sayısı oldukça düşüktür. Bu sayının artması ve en azından bazı hayvan türlerinin iletişim kurabildikleri kanısının yaygınlaşması için 1950’li yılları yani evcil hayvan sahibi olmak gibi aristokrasi ve burjuvaziye ait bazı alışkanlıkların orta sınıfa

104 Emilie Dardenne, “Condition animale, sensibilité et humanité au XVIIIe siècle”, https://www.fun-mooc.fr/asset-v1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Dardenne.pdf [08.08.2020]

3.4.2 Bilimsel Bakışa Dair

20. yüzyılda bilimsel gelişmeler ve yeni ortaya çıkan bilim dallarıyla birlikte hayvana yönelik gerek duyulan çoklu bakış ihtiyacına yavaş yavaş da olsa cevap verilmeye başlanmıştır. O döneme kadar insanı tek özne olarak gören bilimler artık hayvanı kendi varoluşu için ele alan çalışmalar da gerçekleştirebilirler. Nitekim biyoloji, zootekni ve zooloji gibi bilim dallarının yanı sıra psikoloji gibi bilimlerin hayvana yöneldiğini, etolojinin ortaya çıktığını görürüz. Zamanla bu bilim dalları da bilişsel etoloji, hayvan psikiyatrisi, filogenetik ve günümüzde hayvan göstergibilimi gibi alanlara yönelmiştir. CNRS'e (Le Centre national de la recherche scientifique) bağlı olarak çalışmalarını yürüten Florence Brunois-Pasina hayvana yönelik bilimsel bakışın nasıl şekillendiğini üç örnekle aktarır.¹⁰⁵ İlk örnek Brent Berlin'in çalışmalarına aittir. Hayvanlarla ilgili yaygın kabul görmüş ilk sınıflandırma modelini Brent Berlin ortaya atmıştır. Berlin, canlı dünyasını bir hiyerarşi içinde ele almış ve insan toplulukları arasında da bir hiyerarşi olduğunu varsaymıştır. Berlin'e göre canlılar dünyasını hiyerarşik bir sınıflandırmada ele almayan topluluklar, insanlık ailesini oluşturan piramidin en altında yer alırlar. Bu hiyerarşik algı bir toplumda ne kadar güçlüyse topluluk varsayılan piramitte o kadar üstte yer alır. İlginç olan Berlin'in esas olarak bitkiler üzerine çalışmış olması ve buradan bir tümevarım elde etmesidir. Araştırmacı, bitkiler arasında bir hiyerarşiye rastlamamış ve bitkilerin sınıflandırılmasının da yüzeysel olarak yapılabileceğini iddia etmiştir. Bu bilgiden hareketle bitkileri en aşağı hayvanları insanın altına ve insanı da piramidin en tepesine yerleştirmiştir. Bahsettiğimiz gibi bu sıralamada insanın en üstte olmasının nedeni temel olarak hiyerarşik bir sistem içinde varlığını sürdürme eğilimidir. Tahmin edilebileceği gibi insanlığın en üstünde de Batılı adam vardır. Berlin, hayvanın toplumsal konumu açısından belirleyici bir isim olmuştur.

Hayvan dünyası üzerine yeni bir sınıflandırma önerisi ise

105 Florence Brunois- Pasina, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

Ralph Bulmer'den gelmiştir. Bulmer, Yeni Gine'de Kalam Kabillesi ile çalışmış ve Berlin'den farklı olarak bitkileri değil hayvanları gözlemlemiştir. Bulmer'in yaptığı en önemli katkı hayvanlara dair çalışmaların onları doğal ortamlarında gözlemleyerek gerçekleştirilmesinin çok daha isabetli sonuçlar verdiğini kanıtlamak olur. Gözlemleriyle sınıflandırmaların yüzeysel şekilde bir hiyerarşik yapıyla açıklanamayacağını, bazı türlerin birkaç grupta birden yer aldığını ve dolayısıyla bir piramitten çok katmanlı bir yapı görmek gerektiğini ortaya koyar.

Brunois-Pasina üçüncü önemli aşamayı oluşturan isim olarak Peter D. Dwyer'ı işaret eder. Önce zooloji alanında çalışmalar yürüten Dwyer zamanla çalışmalarını antropoloji alanına kaydırmıştır. Dwyer, Bulmer'in hayvanlarla ilgili yapılan araştırmaları hayvanların doğal yaşam alanına taşınmasından sonra konuya ikinci önemli bir boyut getirmiş, hayvanı sınıflandırma biçimlerinin hayvanların içinde bulunduğu insan topluluğuna göre değişebileceğini ortaya koymuştur. Dwyer bunu farklı yüksekliklerde yaşayan 4 toplumu inceleyerek yapar. Ormanda yaşayan toplulukta hayvan ve insan bir arada yaşamaktadır ve hiyerarşik konumlandırma yüzeyseldir. Bu toplumda hayvan bir kitlenin basit oluşturucusu gibi değil kendi bireyselliği içinde değerlendirilir. Araştırmacı, toplumun yaşadığı yükseklik arttıkça, yani hayat şartları çetinleştikçe insanın çevresiyle olan bütünsel yaşam algısının ayrıştığını ve hiyerarşinin daha belirgin hale geldiğini ortaya koyar. Bunu doğrular şekilde de dağda, yani en yüksekte yaşayan toplulukta hayvandan yararlanma amacı ve dolayısıyla hiyerarşi çok daha belirgindir.

Hayvana dair geçmişte ortaya çıkmış bu farklı bakış açıları bize hayvanların oldukları şey olmaya istikrarlı şekilde devam ederken bizim onlara biçtiğimiz rolün nasıl değiştiğini gösterir. Özellikle Berlin'in yaklaşımı, insanı evrenin merkezinde görmek, her olguyu insanı referans alarak değerlendirmek olarak tanımlanan insanmerkezciliğin¹⁰⁶ ve insanı tüm diğer canlılardan üstün gören ve bu nedenle ona fazladan haklar atfeden insan istisnacılığının bilimsel alanda vücut bulmuş hâlidir. Dolayısıy-

106 "Anthropocentrisme", Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/anthropocentrisme/3885> [12.08.2020].

la hayvanın mutlak öteki olarak algılanışının en uç noktasını da temsil eder. Bu düşünüş şekli, hayvanları insanın onlara uygun gördüğü yeteneklere sahip olmaları ölçütüne göre yargılar, onlarda insani özellikleri göremediği oranda da aşağı varlıklar olarak niteler. Böylece zaten binlerce yıldır işlemekte olan hayvanı nesneleştirme süreci aslen sanı olan fakat bilimsel olduğu iddia edilen bu gibi kanılarla bir üstünlük dogmasının inşa edilmesini sağlamıştır. Bu da doğanın insan için var olduğunu ve insanın ondan istediği gibi istifade edebileceğini düşündürür. Berlin'in birinin diğerine olan üstünlüğü üzerine kurulan sınıflandırma modeli güçlünün koşulsuz haklılığını meşrulaştırır. Bu gibi anlayışlar sadece doğayı sömürmekle sonuçlanmaz. Aynı düşünce modeli, güçlünün öteki olarak belirlediği herhangi bir topluluğu her sömürme girişiminde tekrar eder çünkü dolaylı olarak onay daha önce pek çok defa onay görmüştür. Ayrımcılık, tahakküm ve şiddet; kadına, hayvana, eş cinsele ya da engelliye yönelik olarak ortaya çıkmaz; zayıf olana karşıdır. Bir defa toplumsal mutabakat ile hoş görüldüğünde ismi ne olursa olsun zayıf görülene yönelir; bu kişinin Anne Gill ya da bir köpek olması fark etmez.

Hayvanın zamanla ve bilimsel bakışa göre belirlenen rolleri diğer bir deyişle bizim dışımızdaki dünyada ve tarafsız bir gerçeklikte hayata gelen canlıyı zamana, mekâna ve bağlama göre adlandırma şekillerimiz böylesi bir değişkenlik izlemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında hayvanlara bakışımızda devrime yol açacak keşifler yaşanır. Özellikle hayvan davranışları üzerine çalışan araştırmacıların ortaya koyduğu bilimsel araştırma sonuçları hayvanların o döneme kadar sadece insana özgü görülen bazı özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaya başlar. Bu deneylerin bizlere sunduğu yeni bakış hayvanların kendi yaşam alanlarında uzun süre gözlenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Bu tür çalışmaların öncülerinden Primatolog Jane Goodall'ın araştırma sonuçlarındaki en önemli verilerden biri gözlemlediği şempanzelerin böcekleri yakalayabilmek için çeşitli aletler yaparak bunları kullanmasıdır. Oysa daha önce alet yapımının

insana özgü olduğu düşünölmekteydi.¹⁰⁷

Aynı türden bilimsel çalışmalar yürüten araştırmacılar da Goodall'ın ardından benzer sonuçlara ulaşmaya başladılar. Örneğin 80'li yıllarda Christophe ve Edwige Boesch Fildisi Kıyısı'nda gerçekleştirdikleri çalışmalarında şempanzelerin kabuklu yemişleri kırmak için taş kullandıklarını gözlemlemişlerdir.¹⁰⁸ Şempanzelerin sadece yiyecek için değil, avlanmak, kendini korumak, kendini temizlemek gibi amaçlarla da alet kullandıkları anlaşılmıştır. Yunuslarınsa deniz tabanından yiyecek elde etmek için sünger kullandıkları gözlemlenmiştir. Ancak muhtemelen en şaşırtıcı olan kuşların da şempanzeler ve yunuslar gibi farklı amaçlarla alet kullandıklarının anlaşılmasıdır.¹⁰⁹

Diğer yandan hayvanlarda kültürün varlığına dair gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları da yavaş yavaş kabul görmeye başladılar. Bunlardan en belirleyici olanı 1999'da yayımlanan ve hayvan dünyasındaki, özellikle de şempanzelerdeki kültürleri inceleyen çalışmadır.¹¹⁰ Bu çalışmayla, 9 araştırmacı gerçekleştirdikleri gözlemleri ve 65 hayvan davranışını ortaya koyar. Bunlardan 39 davranışın taklit ve öğrenme yoluyla aktarıldığı, yakın coğrafyalarda bile olsalar sadece bazı toplumsal hayvan gruplarında mevcut olduğu, genetik tarafından dayatılmadığı ve yokluklarının ekolojik koşullarla açıklanamadığı görülür.

Goodall'ın ve onu takip edenlerin çalışmaları şempanzelerin alet kullanmasına dair keşfin yanı sıra başka bir gerçeği de ortaya çıkarır. Goodall, Tazmany'a'da şempanzeleri uzun yıllar gözlemlemiş, onların davranışlarını kayda geçirmiş, birbirleriyle kurdukları ilişkileri anlamış, hayatlarında iz bırakan olayların kaydını tutmuş ve böylece her birinin farklı olan yaşam öykülerini ortaya çıkarabilmiştir. Bu sayede şempanzeler kitle olmaktan ve anonimlikten çıkmış, her bir şempanze kendi tekilliğinde

107 Florence Brunois- Pasina, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

108 Sabrina Krief, "Préserver la biodiversité demain", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

109 Élise Huchard, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

110 Whiten, A., Goodall, J., McGrew, W. et al. Cultures in chimpanzees. Nature 399, 682–685 (1999).

değerlendirilmiş ve bu araştırmalarla hayvanın karakter özellikleri ve duygusal varlığı anlaşılabilmiştir. Neticede hayvanlarda alet kullanımı ve kültürel aktarımın tespiti bilim insanlarını hayvanlarda duygu ve bilincin olup olmadığını sorgulamaya itmiş ve bunları ölçmek için en uygun yollar bulunmaya çalışılmıştır.

Günümüzde bu araştırmalar pek çok hayvan türünde denmektedir. Örneğin Saint-Etienne Üniversitesinde çalışmalarını yürüten Marilyn Beauchaud, Dascyllus balıklarında iletişim üzerine çalışmıştır.¹¹¹ Araştırmanın sonuçları bu balıkların birbirleriyle iletişim kurduğunu ve çoklu iletişim modeline sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle Dascyllus balıkları fiziksel temas, ses, kimyasal ve görsel işaretler yoluyla birbirleriyle iletişim kurmaktadır. Bu iletişim kur yapma, alanını koruma ya da sadece sosyal etkileşim amacıyla gerçekleşmektedir.

Hayvan davranışları üzerine yapılan çalışmalar hayvanın içinde yer alabileceği bir etik anlayışa ihtiyaç olup olmadığı konusunda yol göstermesi için birkaç temel kavram etrafında düşünülür. Bu kavramlar his, duygu ve bilinçtir. Hayvanların etik çembere dâhil edilip edilmemesi anlamında etkili olacak en önemli konuların bunlar olduğu açıktır. Şimdi, hayvanlarda his, duygu ve bilincin -bunlardan birinin ya da birkaçının- varlığını sorgulayan farklı çalışmaların sonuçlarına dair kısaca birkaç örnek verelim. Bilimin geldiği noktada benzer sonuçlara sahip pek çok saygın araştırma mevcuttur.

INRAE'de (Institut national de la recherche agronomique) araştırmalar yürüten Béatrice Laffitte çeşitli çiftliklerde gerçekleştirdiği çalışmasıyla hayvanlarda duyguların varlığı konusu üzerine çalışır. Laffitte, yetiştiricilerinin hayvanlarıyla kurdukları bağı çeşitli sorularla ölçmektedir. Hayvana dokunan, onunla iletişime geçen insanların çiftliklerinde hayvanın bulunduğu noktaya bir insan yaklaştığında hayvanın kaçış mesafesinin daha az olduğu fark edilir. Hayvan insan ilişkisi ne kadar azsa çiftlikteki hayvan insanlardan o kadar korkmaktadır. Ayrıca in-

¹¹¹ Marilyn Beauchaud, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

san ve hayvan arasında bir bağın geliştiği çiftliklerde ineklerin çok daha sakin olduğu gözlemlenmiştir.

CNRS'e bağlı olarak araştırmalarını yürüten Valérie Dufour, kargagillerin bilişsel kapasiteleri üzerine çalışmaktadır.¹¹² Yaptığı deneyler sonucu bu kuşların alet yapıp kullanabildiklerini, stratejik davranışlar gösterebildiklerini ortaya koyar. Örneğin yapılan deneyde bir kuş başka bir kuş tarafından izlendiğini biliyorsa bu kuşun yiyeceğinin potansiyel bir hırsızı olduğunu anlıyor ve izini kaybettirmek istercesine yemeğini tekrar tekrar saklıyor. Bu davranış karganın hem bilişsel kapasitesi hem dış hayat algısı hem de belleği hakkında bize fikir vermektedir.

Hayvan davranışlarıyla ilgili yürütülen çalışmalarda sayıca büyük bir artış yaşansa da unutulmamalıdır ki sadece memeli hayvan türlerinin sayısı 5.500, kuş türlerinin sayısı ise en az 10.000 civarındadır.¹¹³ Doğal olarak hayvanların his, duygu ve bilinç kapasitelerine dair veri elde etme ve bu verilerin anlamlandırılması konusunda işin henüz başında olduğumuz ortadadır. Diğer yandan özellikle bilinç konusunda yapılabilecek çalışmalar hayvan dünyasıyla aramızda bulunan doğal farklılıklar nedeniyle de çeşitli engellere gebedir. Her hayvan türünün ihtiyaçları doğrultusunda sahip olduğu tepkileri kolayca neden sonuç ilişkisi içinde değerlendiremediğimiz için yürütülen çalışmalar yanlış anlamalara açıktır. Örneğin hayvanlarda kendilik bilincini ölçmek için ilk yapılan deneylerden biri köpeklerin aynada gördüklerinin kendileri olduğunu anlayıp anlamayacaklarına dair bir deneydir. Köpekler aynada gördüklerinin kendileri olduğunu anlamamıştır. Bu nedenle de uzun süre, bir kendilik bilincine sahip olmadıkları düşünülmüştür. Ne var ki daha sonra yapılan deneylerde köpeklerin kendi kokularını mükemmel şekilde fark ettikleri anlaşılmıştır.¹¹⁴ Bu hayvanlarda öncelikli duyu görme değil koku alma olduğu için kendilik bilinci de ancak bu ölçüte göre ölçülebilir. Dolayısıyla hayvanlar hakkında yargıda

112 Valérie Dufour, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

113 David M. Armstrong, "Mammal", <https://www.britannica.com/animal/mammal> [15.10.2020].

114 Eva Meijer, *age*, 55.

bulunurken eksiğin hayvanda değil, bizim onları algılayışımızda olabileceği hesaba katılmalıdır.

3.4.3 Hukuki Bakışa Dair

Hayvana dair bütüncül ve tutarlı bir bakıştan yoksun algımız hayvanla ilgili yasalara da yansır. *Vegan! Le choix de la vie*¹¹⁵ kitabının yazarı Hukukçu Catherine Hélayel Fransız yasalarında bulunan ve evrensel norm halini almış olan tutarsızlık sorununu dile getirmektedir.¹¹⁶ Hélayel, hayvan hukuku konusunda Fransa’da beş önemli aşama yaşandığını belirtir. Bunlardan ilki 1850’de hayata geçen Grammont Yasası’dır. Jacques Delmas de Grammont o dönem yaşamış bir general ve aynı zamanda milletvekilidir. Sokaktaki hayvanların, özellikle de atların acılarını görmeye dayanamayınca mecliste bu konuda bir yasa çıkarılmasına ön ayak olur ve kamusal alanda hayvana kötü muamele yapılamayacağına karar verilir. Bu adım ilk olması nedeniyle önemlidir fakat Hélayel’in belirttiği gibi amacın hayvanları değil, incinen insan duygularını korumak olduğu anlaşılabacaktır. Kapalı alanlarda hayvana kötü muamelenin yasaklanması ise 100 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. 1959’daki yeni bir kanunla kapalı ya da açık alan fark etmeksizin hayvana kötü muamele etmek yasaklanır. Böylece Michelet Kararnamesi ile hayvanlar kötü muameleye karşı koruma altına alınır. 1963 yılındaysa hayvana canice muamele etmek kabahat olmaktan çıkıp suç kapsamına alınır. 1976’da Çevre Hukuku çerçevesinde ve L214-1 maddesi kapsamında ilk defa hayvanların duyarlılık sahibi canlılar olduğunun kabul edilmesi de yaşanan önemli aşamalardandır. Bu karar devrimsel bir nitelikte olmakla birlikte en azından şimdilik somut sonuçlar doğurmamıştır. Son önemli gelişme ise 2015’te gerçekleşir ve Medeni Kanun tarafınca da hayvan duyarlılık sahibi canlı olarak tanınır ve evcil hayvanların bakımlarından “sahipleri” sorumlu tutulur. Buna aykırı davranışlar suç kapsamına alınır.

115 Catherine Hélayel, **Vegan! Le choix de la vie** (Paris: La maison d’éditions LME, 2013)

116 Catherine Helayel, “Les animaux ont-ils des droits?”, https://www.ted.com/talks/catherine_helayel_les_animaux_ont_ils_des_droits/transcript?language=fr [15.08.2020].

Bu kanunlar, ilk bakışta tutarlı bir ilerleme kaydediyor gibi görünse de –Hélayel Fransa’dan bahsetse de durum aşağı yukarı her yerde aynıdır- büyük boşluklar barındırır ve kaotik bir durum ortaya çıkarır. Örneğin, hayvanlar bazı ülkelerin yasalarında duyarlı canlılar olarak kabul edilse bile yasaların öngördüğü koruma tüm hayvanları kapsamaz; duygusal olarak kültürel inşamızda yer bulabilmiş olanlar göreceli olarak daha fazla korumaya sahiplerdir. Örneğin, bir evcil hayvan ve doğada yaşayan aynı tür söz konusu olduğunda yaptırımlar farklılaşır. Doğadaki hayvanı avlayarak öldürebilirsiniz fakat evcil hayvanı öldürmek suçtur. Hélayel, tavşan örneğinden yola çıkar. Evcil bir tavşana zarar vermek cezalandırılırken bir deney tavşanını esaret altında tutmakta sakınca görülmemektedir. Gerçekten de kobay olarak seçilen bir tavşan acılı deneylere tabi tutulabilir, deney bitiminde hayatta kalmayı başarsa bile yaratacağı besleme maliyetleri nedeniyle *uyutulabilir*. Bir Ankara tavşanı bağlanıp ayık hâlde tüyleri yolunabilir ve sonra bir kafeste aynı işlem yeniden uygulanabilecek miktarda tüye sahip oluncaya kadar bekletilebilir. Bu üç-dört defa tekrarlandıktan sonra da yine ya uyutulur ya da çöpe atılır. Bazı tavşanlar da yenebilir. Evde beslediğimiz tavşan ve kobay olarak kullandığımız tavşan arasında bu farklı muameleye haklı çıkarabilecek ne tür bir farklılık vardır?

Tutarsızlık ve çifte standart dünyanın her yerinde bulunmaktadır. Ülkemiz kanunlarındaysa hayvanlar henüz hisseden canlılar olarak bile tanımlanmamıştır. 2021’de kabul edilen kanundan önce bir insana ait bir hayvana zarar vererseniz mala zarar vermekten para cezası alıyordunuz. Bir sokak hayvanına zarar verilmesi durumundaysa bu hayvan kimseye ait olmadığı için ceza *alınması* da söz konusu değildi. Son yapılan değişikliklerle hayvanı tanımlamak için kullanılan “süs hayvanı” ibaresi kanundan çıkarıldı. “Sahipli” ve “sahipsiz” hayvanlara işlenen suçlara karşysa suçüstü olmaması durumunda farklı cezalar öngörülüyor. Evcil hayvan dükkânlarında hayvan satışı yasaklansa da üretim çiftlikleri varlıklarını sürdürecektir ve katalogdan seçerek bu canlıları satın almak hâlâ mümkün olabilecek. Hayvanat bahçeleriye yasaklanmadı, sadece isimleri “doğal yaşam parkı” olarak değiştirildi. *Denilebilir* ki tahakküm üreten tutarsızlık burada da mevcuttur.

Buna bir başka örnek 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'ndan verilebilir. Kanun metninin ilk maddesi kanunun amacını "hayvanların rahat yaşamasını, hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek; hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmesine karşı en iyi şekilde korunmasını, her türlü mağduriyetin önlenmesini sağlamak" şeklinde açıklar.¹¹⁷ Dolayısıyla metnin devamında tüm hayvanları şiddetten koruyacak bir söylemin ifade bulacağı düşünülür. 4. madde ise bu konuda bir soru işareti doğurur: "Bütün hayvanlar eşit doğar ve bu Kanun hükümleri çerçevesinde yaşama hakkına sahiptir." Bu ifadenin çok can alıcı olduğunu belirtmek gerekir. Bütün hayvanların, yani bir ineğin, bir köpeğin, bir koyunun, bir balinanın, bir kedinin, bir kuşun ya da bir farenin eşit doğduğunu söyler. Ne var ki yaşama hakkı bu kanunda belirtilen sınırlara göre tanınacak ya da tanınmayacaktır. Hayata gelişinde diğerleriyle eşit olan hayvan ancak insanın belirlediği ölçülere göre yaşamına devam etme hakkına sahip olacaktır. Nitekim kanun metninin başında bazı terimler ve bunların tanımlamalarına yer verilir ve tutarsız bakış giderek *normalleştirilir*: "evcil hayvan", "sahipsiz hayvan", "güçten düşmüş hayvan", "yabani hayvan", "deney hayvanı", "kesim hayvanı" gibi adlandırmalarla karşılaşırız. Kanunda 2021'de yapılan değişiklikten önce bu tanımlamaların içinde "süs hayvanı" ibaresi de bulunmaktaydı. Belirtilen "deney" teriminin tanımından da anlarız ki her hayvan eşit doğsa da yasada yazılı olduğu şekliyle ifade edersek "herhangi bir hayvanın acı, eziyet, üzüntü veya uzun süreli hasara neden olacak deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması" mümkün görülür. Çünkü hayvanın doğuştan getirdiği eşitlik hakkı insanın çizdiği sınırlarda sona erer. Doğal olarak bu bakış ilk maddede belirtilen, hayvanın yaşayabileceği ıstırapın önüne geçme ilkesine de ters düşer. Kısacası hayvanlar deneylerde kullanılmaları ya da kesilmeleri gerekmediği, güçten düşmüş olup artık iş göremez hâle gelmedikleri sürece yaşama hakkına eşit şekilde sahiptir.

Bu durum evrensel değerlerimizin o kadar da evrensel olmadığını gösterir. Akıl dışı olansa evrensel ilkeleri benimsediğimizi

117 Hayvanları Koruma Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf> [09.10.2020].

söylerken ve benimsemiş gibi yaparken açık açık bunların tersini savunabiliyor oluşumuzdur. Ardına “ama” eklenen, belli gruplara özgü kılınan haklar imtiyazdır; onların evrensel olduğunu iddia etmemiz, tüm kurumlarımızı ve toplumsal organizasyonlarımızı bu iddiaya göre şekillendirmemiz onları ancak evrensel olduğu iddia edilen imtiyazlar hâline getirir. Gerçeği değiştiremeyiz ama hakikatimizi *miş* gibi yapmak üzerine inşa edebiliriz. Antroposen bu parçalı bakışın sonucudur. Kayıp göndergeleştirilen hayvan, diğer deyişle etrafına cehalet duvarı örülen canlı; kendini iklim krizi, hastalıklar, şiddete eğilim, savaşlarla dolu bir dünya olarak hatırlatır.

Her ülkenin hayvan hakları bağlamında kendine özgü sorunları olduğunu ve hiçbir ülkenin tam anlamda negatif hakları (negatif hakları temel olarak zarar görmeme olarak adlandırabiliriz) dahi tanıyacak bir sistem kuramadığını söyleyebiliriz. Ayrıca coğrafi olarak farklılaşan sorunlara farklı çözümler bulma gereği de göz ardı edilemez. Kimi ülkede sokak hayvanlarına uygulanan şiddet en önemli sorunken bir diğer ülkede bu, bir tür için verilen av izni ya da hayvan deneyleri konusundaki uygulamalar olabilir. Fakat öne çıkan sorunlar değişse ve bazı ülkelerde hayvanların durumunu iyileştirmek üzere önemli adımlar atılmış olsa da hayvan meselesi hiçbir yerde ideale yakın düzeyde iyileştirilebilmiş değildir.

3.4.4 Hayvan Hakları Örgütleri Açısından Hayvan

Dünya genelinde ve ülkemizde hayvan hakları için çalışan pek çok kuruluş bulunmaktadır. Kanada’dan Bolivya’ya, Mısır’dan Tayland’a ve Pakistan’a dünyanın her yerinde hayvanların durumunun iyileştirilmesi için çok sayıda insan çaba göstermekte. Ancak bu konuda da tutarsızlık var gibi görünüyor. Bu duruma pek çok örnek verilebilir. Bir prototip oluşturmaları bakımından hayvan hakları konusunda çalışan iki kuruluşun manifestolarından birer bölümü karşılaştıralım. World Society for the Protection of Animals’ın (WSPA) resmî web sitesinde yer alan, kuruluşun amaçlarına dair metinden bir bölüm şöyledir:¹¹⁸

118 “About Us”, World Animal Protection, <https://www.worldanimalprotection>.

“Misyonumuz hayvanlar için daha iyi bir dünya yaratmaktır. Hayvanların gereksiz acılarına son veriyoruz. Karar vericileri hayvanları küresel bir gündem maddesi yapmak için yönlendiriyoruz. Dünyanın hayvanların hepimiz için ne kadar önemli olduğunu görmesine yardımcı oluyoruz (...).”

Dünya genelinde hayvan meselesiyle ilgilenen organizasyonların en önemlilerinden biri 6,5 milyon üyesiyle PETA’dır (People for the Ethical Treatment of Animals). Bir de PETA’nın resmî web sitesinde paylaştığı amaçlarına göz atalım:¹¹⁹

“PETA, insan üstünlüğü yanlısı bir dünya görüşü olan türcülüğe karşı çıkar ve en fazla sayıda hayvanın en uzun süre boyunca ve en yoğun şekilde acı çektiği dört alana odaklanır: laboratuvarlarda, gıda endüstrisinde, giyim ticareti sektöründe ve eğlence endüstrisinde bulunan hayvanlar. Ayrıca kemirgenlerin, kuşların ve genellikle “zararlı” olarak kabul edilen diğer hayvanların acımasızca öldürülmesi ve evcilleştirilmiş hayvanlara zulüm de dâhil olmak üzere çeşitli başka sorunlar üzerinde de çalışmalarımız sürmektedir.”

Hayvan meselesi üzerine çalışan bu iki büyük organizasyonun amaçlarını tanımlarken gösterdikleri farklılık dikkat çekicidir. İlk metinde “gereksiz acılarına son vermek”, “hayvanların hepimiz için ne kadar önemli olduğu”, “hayvanlar için daha iyi bir dünya” gibi muğlak ve insanı merkeze koyan ifadeler kullanılıyor. Bu durumda hangi acıların gerekli olduğu sorusunu sormak gerekir. Diğer yandan savımızı hayvanların bizim için taşıdıkları önem mi sağlamlaştıracaktır? Çünkü durum buysa hayvan, karar vericiler için bir nedenle daha az önem taşıdığında (hayvan deneylerini hatırlayalım) bu iddiamız anlamını yitirecektir. İkinci metindeki amaçların niteliği ise hayvanlara yönelik etik bir tutumu ve saygıyı merkeze koyar. Türcülüğe karşı tavır

org/about-us [15.08.2020].

119 “Our Mission Statement”, About Peta, <https://www.peta.org/about-peta/> [20.08.2020].

alır. Böcek ve kuşları da doğal olarak şefkat sınırlarının içine almış olur ve bu açıdan ayırım yapmadığını bu konudaki çalışmalarından da bahsederek dolaylı olarak aktarır.

Araştırmam boyunca bu kuruluşların uygulamaları ve aktivizm yöntemleriyle ilgili bir inceleme yapmadım. Buradaki amacım örneklerde ismi geçen örgütlenmeleri iyi ya da kötü olarak nitelemek değil. Hayvanın şartlarını iyileştirmek ve hayvana yönelik demokratik bir bakış geliştirmek arasındaki farkı bu grupların kendi beyanlarından yola çıkarak ortaya koymaya çalışıyorum.

Hayvan hakları için çalışan grupların sayısı oldukça fazladır ve etki alanları ve aktivizm yöntemleri gibi hayvana yönelik bakışları da farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar hayvan meselesi söz konusu olduğunda ortaya çıkan yaklaşım farklılıklarının en dikkat çekici yansımalarındandır. En önemli ayırım hayvan refahı ve hayvan özgürlüğü olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda yaratılan kafa karışıklığı öyle büyük tutarsızlıklara yol açar ki pek çok mezbaha sistemi üreticisi firmanın web sayfalarında hayvan haklarına saygı duyduklarını ve hayvan refahına önem verdiklerini beyan ettiklerini gözlemleyebiliriz.

Hayvan etiğinin üzerine çokça söz söylediği başlıca kavram hayvan refahıdır. Hayvan refahı yanlıları türçülük karşıtı yani hayvan özgürlüğünü savunan bakıştan farklı olarak hayvanların koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini düşünürler. Bu düşünceye göre hayvanları tüketmekte sakınca yoktur. Önemli olan hayvanların yaşamlarını iyi koşullarda sürdürmeleridir.

Hayvan konusuyla ilişkilendirilebilecek örgütlere baktığımızda isimlerinin bile bu farklılığı yansıttığını görürüz: Australia for Dolphins (Yunuslar için Avustralya), BirdLife International (Uluslararası Kuş Yaşamı) ve Compassion in World Farming (Hayvancılık Dünyasında Şefkat), vb. Bir grubun özel olarak yunusların tutulduğu akvaryumlarla ya da fok avcılığıyla mücadele etmesinde bir sakınca olduğu söylenemez ve hayvanların maruz kaldığı muamele konusunda atılan her adım çok değerlidir. Ne var ki bu farklılıkları görmek hayvan meselesinin, bölümlere ayrılan bilgimizi bütüncül bir yaklaşıma

dönüştüremediğimiz bir konu olduğunu göstermesi açısından önem taşır.

Hayvan hakları savunuculuğu genel anlamda hayvanların durumunda bir iyileşme yaratma, hayvanın negatif haklar olarak sınıflandırabileceğimiz vücut bütünlüğü hakkı, işkence görmeme ve doğal alanından koparılmama hakkı gibi temel haklara sahip olmasını hedefler. Özel olarak dile getirilmese de bahsedilen bazı hayvanlardır çünkü bir tavuğa ancak yaşam hakkı elinden alındıktan sonra gıda şekli verilebilir. Hayvan refahı ilk olarak Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü tarafından 2002’de ortaya atılmıştır. Hayvan haklarını daha fazla hayvan türünü kapsayacak şekilde genişletir. Fakat hâlâ hayvanı ilişkili gördüğümüz alanlara göre değerlendirir; hayvanı ona tayin ettiğimiz bağlam içinde konumlandırır. Bu noktada hayvan refahı kavramının içi- nin boşaltıldığını, kimi alanlarda hayvana yönelik şiddeti meşrulaştırma aracına dönüştürüldüğünü anlarız. Bu da hem hayvan haklarını savunup hem de onu kesmek üzere mezbaha sistemleri kurmayı mümkün kılar. Hatta hayvan refahı üzerine çalışan Humane Slaughter Association (İnsani Kesim Derneği) adlı bir örgüt bulunmaktadır ve 3-4 Kasım 2020’de şöyle bir sempozyum düzenlemiştir: Online Symposium – Humanely Ending the Life of Animals (Hayvanların Hayatına İnsani Şekilde Son Vermek-Çevirim içi Sempozyum).¹²⁰ “İnsani kesim” bir oksimorondur ve mantıkla açıklanamaz bir garabettir. Hayvana tayin ettiğimiz bağlamı değil de hayvanın varoluşunu merkeze koyduğumuzdaysa türcülük karşıtlığını benimsemiş oluruz.

Ülkemizde hayvan hakları konusunda çalışan yüzlerce sivil inisiyatif bulunmaktadır. Dünyada sivil toplum kuruluşları bağlamında yaşanan çelişki burada da aynı şekilde devam eder. Ülkemizdeki hayvan hakları savunucularının bir kısmı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde sadece hayvan refahına ve bazı hayvanların yaşam hakkına odaklanırlar. Bu gruplar hayvan haklarının iyileştirilmesi için çalışan, doğal olarak tüm hayvanlara karşı duyarlı olduğu tahmin edilebilecek fakat türcülük karşıtı olarak

120 Humane Slaughter Association, “Symposium”, <https://www.hsa.org.uk/news-events/fsvo-ufaw-hsa-online-symposium-a-humanely-ending-the-life-of-animals> [10.10.2020].

tanımlanamayacak gruplardır. Ülkemizde bu konudaki yayınların kısıtlı olduğu ve terimsel ve kavramsal bir uzlaş bütünlüğü olmadığı düşünülürse hayvanlar için çalışan pek çok kimsenin türçülük karşıtlığı hakkında bilgi sahibi olmadığı tahmin edilebilir. Dolayısıyla bu iyi niyetli ve değerli çabalar genellikle köpek ve kedi gibi daha ziyade evcil hayvan olarak algıladığımız hayvanların durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak gerçekleşir.

Hayvan hakları için çalışanların bazılarıysa türçülüğe karşı hareket ettiğini bilinçli şekilde dile getirir. Yaptığımız çalışmada ilk olarak dikkat çeken bu kimselerin ve bu tür kolektif yapıların kendilerini genelde vegan olarak tanımlamasıdır. Burada kastedilen etik veganlıktır ya da diğer bir deyişle veganlığın asıl anlamıdır.

Ülkemizdeki çok sayıda bireysel ve kolektif inisiyatif, sivil toplum kuruluşlarından öğrenci kulüplerine, mahalle gruplarından sosyal medya tanınmışlarına kadar çeşitlilik gösteren bir ağ oluşturur. Gözlemlerimize göre oldukça fazla sayıdaki bu gruplar ve insanlar ister hayvan refahı anlayışına sahip olsunlar ister türçülük karşıtı olsunlar tek bir çatı altında toplanmamışlardır. Toplumsal bilincin henüz hayvan refahı ya da türçülük karşıtlığı arasındaki ayrıma aşına olmadığını belirtsek de tüm bu çabaları hayvan haklarını kapsayan bir çerçevede ele aldığımızda, bu konuda yükselen bir hassasiyetin oldukça dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz. Kendini etik vegan ya da türçülük karşıtı olarak niteleyen bireylerin ve hayvan hakları kuruluşlarının sayısı da her gün artmaktadır.

Etik veganlık anlamında bireysel ve dijital aktivist inisiyatiflerin öne çıktığını görüyoruz. Sadece Instagram üzerinde bugün itibarıyla 1.000'in üzerinde bireysel Türkçe hesap, etik veganlık/türçülük karşıtlığı üzerine sistematik şekilde paylaşımlarda bulunuyor. Uluslararası İstanbul Vegfest, bu sene 5. defa düzenlendi ve bu festivalin önceki yıllarda konukları arasında alanında uzman pek çok ismin yanı sıra Ömer Madra ve Carol J. Adams da bulunuyordu. Türkiye'nin ilk vegan aktivistlerinden Zülâl Kalkandelen ülkemizin en önemli gazetelerinden *Cumhuriyet* gazetesinde konuyla ilgili yazılar yazıyor. Ayrıca Işıl Karaelmas

ve Melike Dirikoç tarafından hazırlanan *Türlerin Yaşam Hakkı* adında bir radyo programı da Açık Radyo'da dinleyicilerle buluşmakta. Hayvan Çalışmaları pek çok bilim alanında disiplinlerarası ve disiplinler ötesi olarak çalışılmaya başlandı. Etik veganlıkla ilgili pek çok alışveriş sitesinin, çeşitli sosyal medya mecralarında çok sayıda hesabın bulunduğunu gözlemliyoruz. Bu veriler bize, hayvan meselesi hakkında yaşanan tüm kafa karışıklığına rağmen konuyu evrensel değerler ve adalet bağlamında ele aldığı söylenebilecek türcülük karşıtlığı etrafında bir bilinçlenme hareketinin giderek hızlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak çeşitli alanlarda hayvanın nasıl algılandığına örnekler verirken amacım bu alanların her birinde hayvanı kendi gerçeklik çerçevesi içinde göremediğimizi ve ona yönelik bütüncül bir bakışa sahip olmadığımızı tespit etmektir. Bu parçalı bakışın varlığını -ister bilimsel araştırmalar ister hukuk ister hayvan hakları açısından bakalım- istikrarlı şekilde sürdürdüğünü görüyoruz. Yaşama bakarak inşa ettiğimiz dünya, yani kültürel yapılarımız buna olanak sağlar çünkü hem cehaletin kültürel üretimi hem de ortak tahakkümün işe koşulmasıyla yüksek hakikatlerimizin bu kültürel inşalarla uyumlu olduğuna inandırırız.

3.4.5 Kobay Doğulmaz Kobay Olunur

Wageningen Üniversitesinde hayvanların politik eylemleri üzerine çalışmalarını yürüten Eva Meijer "(...) insan olarak ne yaparsak yapalım insani bir bakışa sahibiz. Boşluktaki bir görüş açısından her şeyi gözlemleyebildiğimiz tarafsız bir gerçekliğe erişimimiz yok." diyor.¹²¹ Çalışmamızın başında belirttiğimiz gibi insan, anlamak için yorumlar, bölümlere ayırır, sınıflandırır ve adlandırır. Bunları pek çok değişik şekilde yapmak da mümkündür çünkü bu sınıflandırmalar ve bölümlemeler doğaya ilişkin değil; insanın dünya yorumunun bir sonucudur ve yaşamın insan tarafından yapılan çevirisidir. Cronin, insan ve canlı yaşam arasında çeviri bağlamında inşa edilen ilişkiselliği şöyle ifade eder:¹²²

121 Eva Meijer, **Hayvanlar Konuşa Konuşa: Hayvan Dilleri Üzerine Yeni Bir Tez**, çev. Gül Özlen (İstanbul: Kaplumbaa Yayınları 2019).

122 Michael Cronin, *age*, 70.

“(…) insan / insan-olmayan arasındaki bağlantılılık ile ilgili bir hikâyeyle karşı karşıyayız. İnsan, insan olmayan ötekinin yokluğunda düşünülemez. Bu bağlantılılık her halükârda çeviri pratiği temellidir. Dünyamızı anladığımızı ve üstünde yaşamakta olan varlıklara erişimimiz olduğunu iddia ediyoruz. Bu varlıklar ilettikleri bilgiyi bir dile çevirebilme kapasitemiz yoluyla dünyayı oluşturan ve onun üzerinde yaşam süren varlıklardır. Yaşamı anlamamızı sağlayan bu dil matematiğin, kozmik fiziğin, moleküler kimyanın ya da deniz biyolojisinin dili olabilir.”

Anlamadığımızı fakat anlamak istediğimizi kendi dilimize çeviririz. Yaşadığımız hayat ve kültür bu çevirinin sonuçları üstüne kurulmuştur. Hem bireysel hem de kolektif düzeyde dünyayı yorumlar, onun çevirisini yapar ve buna göre onu yeniden yaratırız. Örneğin Cronin’in belirttiği gibi -Morin’in daha önce bahsettiğimiz hayatı dille ve dilde yeniden yaratmak sözlerini de hatırlayalım- kullandığımız özne-fiil-nesne kalıbı bile dünyayı nasıl bir egemen ve boyun eğen hiyerarşisinde yeniden ve yeniden yarattığımıza bir örnektir.¹²³ Öyle ya da böyle yaşamı anlamak için onu çevirmeye mahkûmuz, ne var ki onu nasıl çevireceğimizi seçebiliriz.

Bu bakışla hayvan meselesini düşündüğümüzde hayvana attığımız rolün giderek daha fazla insan tarafından sorgulandığı ortada. Bununla birlikte bu bilinçlenme sürecinin henüz büyük dönüşümler yaratmadığı da açıktır. Bu yargının oluşmasında problemin oldukça büyük ve çetrefilli oluşunun atılan ciddi adımların bile ideale yaklaşmakta yetersiz kalmasına neden olduğu gerçeği de etkilidir. Hayvanın durumunu rakamlarla ele aldığımızda bu daha iyi anlaşılacaktır. Dünya Gıda ve Tarım Örgütünün verilerine göre saniyede 2.000 hayvan öldürülmektedir. Bu, yılda yaklaşık olarak 65 milyar hayvanın et endüstrisi için öldürüldüğünü gösterir. Balıklar ve kuşlar da bu hesaba dâhil edildiğinde yılda tahminen 150 milyar hayvanın hayatını kaybettiği sonucuna ulaşılır. Bir yılda yalnızca 56 milyon hayvan kürkleri için öldürülür. Bunlardan %5’i tüm yaşamlarını 60 cm ve 1 metre arasında değişen kafeslerde geçirir. Yaşadıkları stres dolayısıyla

123 age, 70-71.

çoğu kendine zarar verir. Hayvanların bir kısmı ise avlanarak insanlar tarafından öldürölür. Kullanılan avlama yöntemleriyse korkunç ve canice olarak nitelenebilir çünkü çoğu düzenek hayvanı hemen öldürmez, hayvan genellikle yavaş yavaş boğularak ölür. Bu tuzaklar kimi zaman da evcil hayvanları ya da nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan hayvanları da *yanlışlıkla avlar*. Hayvanlar ekonomik çıkar amacıyla yasal olarak kullanılmalarının dışında bir de zaman zaman ayıp kapsamında zaman zaman da suç kapsamında görölün insan şiddetine maruz kalırlar. Bu şiddet sokak hayvanları ya da evcil hayvanlar söz konusu olduğunda gündemde belki yer bulabilir.

Hayvanları evcilleştirdiğimiz günden bugüne hayvana dair algımızı düşönelim. Hayvanın koşullarının ve toplumsal rolünün zamanın ve mekânın oluşturunucularına göre şaşırtıcı şekilde değışkenlik gösterdiğini göröyoruz. Bu oluşturunucular yani inançlar, felsefe, bilim, sanat, ekonomik, teknik, toplumsal yenilikler hayvan- insan ilişkisini yeniden tanımlamaya zemin hazırlamıştır. Böylelikle denilebilir ki insan költürüne sıkışıp kalmış bu canlıların ne olduklarını değilse de ne olarak adlandırılacaklarına karar veren insandır. İnsanın dünya vizyonu her değıştiğinde bu rol ve tanım da değışir.

Bizi çevreleyen dünyayı anlamak için giriştiğimiz sınıflandırma ve tanımlama çabası insan filtresinden geçmiş bir dünya yorumu ortaya çıkarır. İnsan kendi ilişki türlerini, kendi özelliklerini ve varoluş şeklini, yorumladığı yaşama dayatır. Bu alışkanlığımızın en büyük mağduru inşa ettiğimiz dünya algısına sıkışmış olan hayvandır. Hayatı anlamak için onun dilini kendimiz için anlaşılır kılmak zorunda olduğumuzu söylemiştik; bundan kaçışımız yok fakat bunun insani bir bakış olduğunu anlayabilir ve hayvana biçilen rolün yarattığı mağduriyeti telafi etmeye çalışabiliriz. Av hayvanı, denek hayvanı, sokak hayvanı gibi tanımlamalar dünya yorumumuzu hayvanlara nasıl dayattığımızı gösterir. Bir hayvan dünyaya hayvan olarak gelir, onu deney hayvanı olarak gören bizim çarpık bakışımızdır. Hayvana yönelik bugünkü normlara uyan tutumumuzun yarın nasıl değlendirileceğini bilmiyoruz. Bununla birlikte bu rol ve tutumu

şekillendirme gücüne sahibiz. Onlara dair hakikatimizi ve anlamlandırma olanaklarımızı nesnel verileri temel alarak oluşturmakla işe başlayabiliriz. Ancak bu yolla hayvan meselesi etrafında üretilen cehaletten ve onunla özdeş gördüğümüz örtüşen tahakkümlerden özgürleşebiliriz.

Hiçbir hayvan; sahihsiz hayvan, ev hayvanı, süs hayvanı, deney hayvanı, kesim hayvanı gibi etiketlerle dünyaya gelmez. Bizim ona yönelik bakışımız, ona dayattığımız dünya, onu bu olmaya zorlar.

4. ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA MÜDAHİL ÇEVİRİ

4.1 Çeviri ve Hayvanlar

Günümüzde gerek bilimsel gelişmelerin hayvanların bilinç sahibi canlılar olduğunu doğrulaması gerek beklenen çevresel yıkımı önleme kaygısı nedeniyle ekolojik anlamda bir bilinçlenme sürecine girildiği gözleniyor. Gerçekten de son 50 yılda felsefe, tarih, ekonomi, antropoloji, edebiyat ve hukuk gibi alanlarda yapılan ve insan-hayvan ilişkilerini konu alan çalışma sayısının tek haneli rakamlardan binlere ulaştığı görülmektedir. Çeviri bilimin en önemli isimlerinden Cronin, Antroposen Çağı çerçevesinde çevirinin bir misyona sahip olduğunu zaten işaret etti. Baskı ve sindirme kültürüyle semiren ortak tahakküm ve çıkar kaygısıyla mekanizmaları durmadan işletilen cehaletin kültürel üretimi artık sürdürülebilir değil. Bu noktada bir bilimsel çalışma alanı olarak çeviri ne yapabilir?

Yaşanan anlam krizi ve etik-empatik bakışımızı hayvanları da kapsayacak şekilde yeniden kurgulama gerekliliği çerçevesinde cehaletbilim ve türcülük karşıtlığıyla iş birliği yapacak bir çeviri mümkün müdür? Kayıp göndergeleştirme ve cehaletin kültürel üretimi süreçlerini geriye çevirebilir miyiz?

Şüphesiz ki hayvan meselesi ekseninde gerçekleşecek bir çeviri Morin'in bahsettiği gibi disiplinlerarası hatta disiplinlerin ötesine geçen bir bakış açısından yararlanmalıdır. Çeviri alanında çalışmalarını yürüten Cronin, Antroposen Çağı'nda çeviriyi

ele aldığı çalışmasında ekoçeviriyi “İnsani nedenlerle gerçekleşen çevresel değişimden kaynaklanan çetin zorlukları bilinçli bir şekilde ele alan her tür düşünce ve çeviri eylemi” olarak tanımlamıştı.¹²⁴ Bu durumda yabancı dilde yayımlanan ekoloji ile ilgili bir raporu çevirmek doğal olarak bir ekoçeviri ürünü olarak görülecektir. Ne var ki Cronin, çevirinin ufkunu olabildiğince genişletir ve Antroposen Çağı’nda çeviri pratiklerinin katkı sunabileceği üç önemli alanı işaret eder: Hayvan Öznenin İyileştirilmesi, Farklılıkları Anlamak, Türlerarası Aracılık.

Çeviri orijinal bilgiye erişim sağlama amacı taşır ve onun gerçekte bir sorununun olmaması gerekir, Morin’in bütünlüklü bilginin önemini dile getiren bakışıyla Proctor’ın önerdiği unutturulmuş ve kayıp olanın bilgisini hatırlama amacıyla özdeş bir yönlenmeye sahiptir. Ayrıca, iki benzemez (olduğu düşünülen) arasında iletişimi sağlama işleviyle de Adams’ın teorisinin ısrarla altını çizdiği, birbirlerinden ayrı olduğu düşünülen gruplar arasında bağlantıları yeniden kurma niyetiyle aynı amaca hizmet eder. İnsan biçimcilik yapmadan hayvan öznenin iyileştirilmesi ancak ona dair gerçekleri ortaya çıkarmak ve yanlış bilinenleri ifşa etmek ile türlerarası aracılık da kendi acılarını hayvanlarından ayrı zanneden gruplarla bu gerçekleri paylaşarak mümkün olur. İşte bu nedenle çeviri, gezegen üzerindeki herkes için hayati, yeni paradigmayı üretecek hak temelli yaklaşımlar için tarafsız bir yöntem sunar. Şimdi, Cronin’in bahsettiği üç ana sorumluluk bağlamında, çevirinin cehalet ve tahakküm üreten toplumsal ve dilsel mekanizmaların ortaya konulmasına ve yeni bir hayat yorumunun inşa edilmesine nasıl müdahil olabileceğini inceleyelim.

4.1.1 Dillerarası Çeviri: Uzlaşımsal Bir Dil Oluşturma

Hayvan konusunu türçülük karşıtı bir bakışla ele alan, bu felsefenin temelini oluşturan ve okuyucuyla ilk olarak Türkçeden farklı dillerde buluşan pek çok önemli temel eser bulunmaktadır. Türçülük karşıtlığının temeli sayılabilecek kimi kitaplar da dilimize çevrilmiştir. Bunun dışında hayvan davranışları üze-

124 Michael Cronin, *age*, 2.

rine çalışan araştırmacıların da çalışmalarının bir kısmı popüler bilim kapsamında yine Türkçeleştirilmiştir. Bu kitabın kaynakçasında yer alan bazı eserler buna örnek verilebilir. Bununla birlikte büyük bir kitapçı da bile hayvanlarla ilgili çalışmalara ve eserlere ayrılmış özel bir bölüm bulmak hâlâ mümkün değil. Yine de bu alanda zayıf olan Türkçe literatürünün her geçen gün zenginleştiğini görüyoruz. Farklı açılardan türcülük karşıtlığını ve etik veganlığı ele alan kitaplar da yavaş yavaş literatüre eklenmekte.

Referans kaynaklarının henüz yaygınlaşmaya başlamamasından kaynaklanan eksikliğin sosyal medyadaki bilgi paylaşımlarıyla giderilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu bilgi alışverişi vegan tariflerden evdeki böcekleri öldürmeksizin evden uzaklaştırma yöntemlerine, hangi besinlerin tüketilerek hangi vitamin ve minerallerin alınabileceğine uzanan bir paylaşım yelpazesinde gerçekleşiyor. Amaç etik veganların gündelik yaşamda karşılaşılabilecekleri problemleri kolaylıkla aşmalarını sağlamak. Buna ek olarak konunun felsefi yanına değinen ve hem tartışma ortamı yaratan hem de bilgilendirme işlevi gören web sayfaları, sosyal medya hesapları, katılımcı gazeteler ve bloglar da bulunmakta. Bu tartışma platformlarının -zayıf külliyat hesaba katılacak olursa- kavramsal ve terimsel anlamda uzlaşım bir dilin yaratılması için tek araç oldukları söylenebilir.

Konunun felsefi, akademik ve toplumsal yönlerinin sağlıklı bir zeminde tartışılabilmesi için ortak terimler ve kavramlar bütününden yola çıkmak son derece önemli. Özellikle kavramların tutarlı bir çevirisinin yapılması konuyla ilgili tartışmaları daha verimli kılacak, ekoloji ve hayvan meselesi söz konusu olduğunda kaçınılmaz olan farklı çalışma alanlarının iş birliğini kolaylaştıracaktır. Aksi takdirde özellikle hissedilebilirlik, duygulanım ve bilinçlilik gibi bazı özelliklerin örneğin kanunda yer alırken eksik ya da hatalı aktarımı amaçlanandan farklı uygulamalar doğmasına neden olabilir. (Bkz. Hayvan Refahı kavramının eğilip bükülmesi ve içinin boşaltılması.)

Hayvan meselesi etrafında üretilen cehalet ve tahakküme karşı çevirinin dillerarası bağlamda rolünü düşünürken kav-

ramların dilimize nasıl aktarıldığı ya da aktarılmadığı üzerinde durmak istiyorum.

Bu kavramlardan ilki “türcülük”tür. Türcülük kavramının hayvan haklarıyla ilgili pek çok web sayfasında açıklandığını görüyoruz. Ayrıca bu konuda Türkçe bir Vikipedi sayfası da bulunmaktadır.¹²⁵ Ne var ki “türcü” sözcüğünün TDK’de yer bulmadığını görüyoruz. Bunun dışında Google arama motorunda türcülükle ilgili herhangi bir konuda yapılan aramalarda türcü sözcüğü bir yazım yanlışı olarak kabul edilerek asıl yazmak istediğimizin “türkü” olup olmadığı sorulmakta. Arama motoruna “dilimizdeki türcü ifadeler” yazıldığında ilk 100 sonuçtan sadece üçünün gerçekten türcülükle ilgili olduğu görülmekte.¹²⁶ Buna karşın sosyal medyada türcülük etiketiyle yapılan pek çok paylaşım bulunuyor. Gördüğümüz gibi türcülük düşün dünyamıza yeni yeni giriyor ve özellikle sosyal medya uluslararası dolaşıma girmiş bu kavramı bize sunuyor.

“Veganlık” ve “vegan” sözcüklerine gelirse... TDK’nin bu sözcükleri de sözlüğüne eklememiş olduğunu, TDK’de yer alan tek sözcüğün “vejetaryenlik” olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte araştırmam sonucunda TDK’nin 2018’de veganlık sözcüğünü sözlüğe dâhil ettiğini, Türkçesi için “vejanizm” sözcüğünü önerdiğini öğrendim. “Vejanizm” şu şekilde tanımlanmış: “Et, süt, yumurta, bal gibi tüm hayvansal kökenli gıdaların; deri, yün, tüy, inci, mercan ve sünger gibi her türlü hayvan maddesinin ve hatta hayvanlar üzerinde denemeler yapılarak üretilmiş tüm ürünlerin tüketimine ve kullanımına karşı olan görüş, katı vejetaryenizm”. Fakat şu anda bu sözcüğe TDK web sitesinden ulaşmak mümkün değil. Bu anlamda kullanımının kabul görmediği düşünülebilir. Son cümlede veganların son derece tutarlı olarak hayvanlar üzerinde denenmiş ürünleri reddetmesine atfen kullanılan “hatta” sözcüğü de dikkat çekici. Nesnel şekilde

125 Türcülük, Vikipedi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Türcülük#:~:text=Türcülük%2C%20kısaca%2C%20canlı%20bireylere%20sadece,da%20ayrımçılığa%20uğrattılması"%20şeklinde%20tanımlamaktadır.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Türcülük#:~:text=Türcülük%2C%20kısaca%2C%20canlı%20bireylere%20sadece,da%20ayrımçılığa%20uğrattılması) [05.09.2020].

126 “Dilimizdeki Türcü İfadeler”, https://www.google.com/search?q=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BC+ifadeler&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&oq=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BC+ifadeler&aqs=chrome.0.69i59j69i60l2.4321j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 [22.08.2020].

yapılması gereken tanımlara öznel vurgularla katkı sağlanmak istenmiş belli ki. Unutulansa veganların “üstelik” sirk ve hayvanat bahçelerine de karşı oldukları.

Fransızcada hayvansal kökenli ürünlerden kaçınmanın safhalarını ifade etmeye yarayan ve sıkça kullanılan üç tanım bulunur. Bunlar “végétarien”, “végétalien” ve “végan” sözcükleridir. “Végétarien” Türkçede kendine yer bulmuş ve aynı anlamıyla dilimize geçmiştir: vejetaryen; et yemeyen kimse. “Végétalien” ise beslenme listesinde hiçbir hayvansal ürün bulunmayan kimseye verilen addır. Bu sözcüğün dilimize çevrilmediği görülür. “Végétalien” “bitki temelli beslenme” olarak düşünülebilse de aslında bitki temelli beslenme Fransızcada bulunan “alimentation à base de plantes” (İng. “plant based diet”) ifadesinin Türkçeleştirilmesidir ve söz konusu olan daha fazla bitkisel gıda tüketmektir. Bu tür bir beslenme hayvansal kökenli gıdayı nadiren de olsa içerebilir. “Végan” sözcüğü ise beslenmenin ötesine geçen bir yaşam tarzını ifade eder. Bu yaşam felsefesi -ister gıda ister kozmetik ister eğlence sektörü söz konusu olsun- hayvan sömürüsüne dayalı her türden tüketimi reddeder. Türkçede sadece “vegan” ve “vejetaryen” sözcükleri dolaşımdadır. “Vegan” sözcüğünün anlam karmaşası nedeniyle bir beslenme şekli gibi de görülebildiğinden bahsetmiştik.

Konuyla ilgili bazı sözcük ve kavramlar dilimize Türkçeleşmeden geçmiştir. “Cruelty free” için giderek daha fazla “eziyetsiz ürün” ifadesinin tercih edildiğini gözlemlemekle birlikte bu terimin çoğu zaman dilimize ödünç terim olarak yani İngilizce olarak geçtiğini belirtmek isterim. Bu ifade hayvanlar üzerinde test edilmemiş ürünleri tanımlamak için kullanılır. Gündelik hayattaki kullanım şekillerine baktığımızdaysa bir bilgi karmaşası yaşandığını görüyoruz. Zihinlerde bu ifadenin ne anlama geldiğiyle ilgili bir fikir vermesi açısından Ekşi Sözlük’te “cruelty-free” tanımı için yapılmış şu yorumu paylaşmak isterim: “(...) uygun şartlarda, uygun ürünlerle (mesela hayvanlardan elde edilen ham madde kullanılmadan) üretilmiş ürünlerin üzerinde bu ibare yer alıyor.”¹²⁷ Oysaki “cruelty free” sanılanın aksine

127 “Cruelty free”, <https://eksisozluk.com/cruelty-free-1039681> [20.08.2020].

tüketim nesnesinin hayvansal ürün içermediğini garanti etmez. Burada sözü geçen eziyet, hayvan deneylerinden kaynaklanan eziyettir. Bahsi geçen ürün hayvansal kökenli bir madde içerebilir. Kavramsal ve terimsel anlamda bütünlüklü bir bakış yakalayabilirsek bu tutarsızlıklar netleşecek, bir ürünün hem navegan hem de eziyetsiz ürün olamayacağı açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Dilimize yapılan çevirilerde çok başarılı şekilde kabul gören kimi çeviriler bulunmakta. Bunlara örnek olarak “accidentally vegan” teriminin dilimize “kazara vegan” olarak çevrilmesini gösterebiliriz. Yaptığım araştırmada bu ifadenin mucidini bulmasam da internet ortamında ilk defa 2014’te kullanıldığı bilgisine erişebildim.¹²⁸ Bu kullanımın oldukça benimsendiği, vegan grupların gündelik hayata dair konuşmalarında sıklıkla kullanıldığı söylenebilir.

Bunlar dışında üzerinde durmak istediğim dilsel kullanımlardan diğer ikisi de Fransızca kaynaklarda oldukça sık tekrarlanan “cause animale” ve “condition animale” ifadeleri. Ben ilkini “hayvan meselesi” diğerini ise “hayvanın yaşam koşulları” olarak çeviriyorum. Bunun dışında Fransızcada “animaux non-humains” olarak yer alan ifade için “insan dışı hayvanlar” çevirisinin kullanılabildiğini gözlemledim. Bu çalışmanın amacı bağlantılılığın altını çizmek olduğu için farklılıklara değil ortaklıklara dayalı bir dil kullanımı benimsemeye çalışmak daha doğru olacaktır. Bu nedenle de “insan olmayan hayvanlar” ifadesini gerçeği daha iyi yansıtan bir ifade olarak görüyorum.

Hayvan hakları açısından yaşanan gelişmeler hayvanda üç temel özelliğin kabulüyle yaşanmıştır. Bilimlerin de bu üç özellik üzerine çalıştığından daha önce bahsetmiştim. Bunlar sırasıyla Fransızca “sensibilité” (duyarlılık), “émotion” (duygu) ve “conscience” (bilinç) olarak sayabileceğimiz kavramlardır. Hayvanın birey olarak tanınması da aynı sıralamayı takip eder: his/duyum, duygu ve bilinç. Hayvanlar ilk aşamada duyarlı canlılar olarak tanımlanmıştır. Ne var ki hayvanların bazı yasalar tara-

128 “Kazara vegan”, https://www.google.com/search?q=kazara+vegan&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&biw=1280&bih=648&sxsrf=ALeKk02OCj-tbO9230oRJy-lSWpa_SxNVHw%3A1598700398886&source=Int&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F1%2F2000%2Ccd_max%3A12%2F31%2F2020&tbm= [16.08.2020].

fından duyarlı canlılar olarak tanınmaları hayvan sömürsünün önüne geçmemiştir. Hayvanların çeşitli duygulara sahip olduklarının kanıtlanmasıysa neredeyse görmezden gelinmiş ve kimi hayvanların yaşam şartlarında son derece sınırlı bir iyileşme yaratmıştır. Ayrıca bu iyileşme yine insanın çıkar kaygısı merkeze alınarak gerçekleştirilir. Örneğin Moskova'daki bir çiftlikte ineklerin sanal gerçeklik gözlükleri kullanılarak daha çok süt vermesinin sağlanması buna bir örnektir. Hayvanlara tanınması tartışılan haklar bağlamında farklı görüşler belirtenler hâlâ hayvanlarda bilincin varlığı konusunda şüphelerini dile getirirler. Bilimsel verilerin güvenilirliği ve bu araştırmaları yapan bilim dallarının saygınlığı açısından tartışmalar kesinlikle yapılmalıdır. Üzerinde düşünülmesi gerekense bu tartışmanın sürdüğü uzun yıllar boyunca milyarlarca canlıyı ilgilendiren ve onlar için hayati önem taşıyan bir konuda acil önlemler alınması gerekliliğinin bir tarafa atılmasıdır.

Hayvanlar için kullanılan sıfatlardan duyarlılık (Fr. sensibilité) bir organizmanın dış ya da iç uyaranlara karşı tepki verme yeteneği olarak açıklanabilir.¹²⁹ Bu kavram, hayvan meselesinin merkezinde yer alır. Çünkü kabulü hayvanlarda duygu ve bilinç araştırmalarını mümkün kılmıştır. Bilinç ve duygularla ilgili kesin bir fikir vermez fakat hayvanın dış ve iç uyaranlara tepki verme kapasitesini ortaya koyarak onu nesneler dünyasından ayrı bir yere koyar.

Bugün, yapılan çalışmalarla hayvanların duygusal dünyalarının bulunduğunu biliyoruz. Bu da bizi diğer önemli kavrama yönlendiriyor: Hayvanlarda duygu olgusunun varlığı. Hayvanlarda öfke, neşe, korku, keder gibi basit duyguların ya da *şefkat*, kıskançlık ve pişmanlık gibi daha karmaşık olanların varlığı kanıtlanmıştır. Bu konuya değinen metinlerde hayvanlardan “duygusal varlıklar” ve “duygulu varlıklar” olarak bahsedildiğini gözlemliyoruz.

Hayvanların bireyliğini tanıma yönündeki diğer önemli kavramsa “conscience” yani bilinç kavramıdır. Bu durumu nitele-

129 “Sensibilité”, Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/sensibilite/c3%a9/72107?q=sensibilite#71304> [29.08.2020].

mek için de zaman zaman “bilinçli canlılar” zaman zaman da “bilinç sahibi canlılar” ifadelerinin kullanıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda denilebilir ki hayvanların birey olarak tanınmasını savunan Türkçe metinlerde ve hukuki temelli girişimlerde hayvanların nesnelerden farklı olduklarını ifade etmek üzere kullanılacak olan bazı sıfatların seçimi oldukça önem taşımaktadır. Bilimsel çalışmalar “duyarlılık” kavramını aşır hayvanları his ve duygulara sahip canlılar olarak niteliyorlarsa bu konuda yapılan bir çeviride ya da kaleme alınan bir metinde hayvanları “duyarlı” olarak nitelemek bir geri adım olacaktır. Seçilen sıfatlar dikey hiyerarşi ile düşünmeye alışık zihinlerimizde hayvanı nereye konumlandıracağımızı belirler. Duyarlı bir canlı ve duygu sahibi bir canlı arasında etik sınırlara dâhil etme anlamında bir sınır olduğu fikri dayatılabilir ve bu anlamsal boşluk “hayvan refahı” kavramına benzer bir şekilde Truva atına dönüşebilir.

Hayvanın statüsünü bu kavramsal karmaşadan kurtarmak için üzerinde durmamız gereken önemli bir kavram bulunmaktadır. İngilizcede sıkça kullanılmaktayken hayvan hakları bağlamında Fransızca gibi çeşitli dillere de geçen “sentience” kavramı hayvanın hem hisseden hem duyguları olan hem de bilinç sahibi bir varlık olarak algılanmasını sağlıyor.

Hayvanlara dair yürütölen bilimsel çalışmalar artık hayvanı “sentient” sıfatı ile tanımlama aşamasına gelmiştir. Çünkü “sentience” duyarlılık, duygular ve bilinç gibi farklı aşamaları kapsar niteliktedir. Kendinde ve çevresinde olup biteni öznel olarak algılayabilmeyi, yaşam deneyimlerine sahip olabilmeyi kasteder.¹³⁰

Çeşitli okumalardan ve sosyal medyayı takibimden elde ettiğim verilere göre hayvan hakları bağlamında hayvanları “hisli”, “hassas”, “hisseden”, “duyum sahibi”, “duyarlı” gibi ifadelerle tanımlıyoruz. Fakat bu kavramların hangisinin duyarlılık, hangisinin duygular, hangisinin bilinç için kullanıldığı net değil. Kimi zaman bu sıfatların yabancı dillere aşına olanlar tarafından “sentient” anlamında kullanıldıkları da tahmin edilebilir.

130 Free Dictionary, “Sentient”, <https://www.thefreedictionary.com/sentient> [10.10.2020].

CIRET (Le Centre International de Recherches et études Transdisciplinaires) Genel Sekreteri, Sorbonne University Press Koleksiyon Direktörü, LFDA (La Fondation Droit Animal, Éthique et Sciences) Bilimsel Komitesi Üyeliği gibi pek çok unvana sahip ve Fransız Hayvan Göstergibilimi Topluluğunun kurucusu Astrid Guillaume'a göre "sentient" sözcüğünün tanımı çok geniş bir yelpazeyi ifade eder ve en az beş duygusal seviye içerir. "Sentient" sıfatı başkalarının eylemlerini kendisiyle ve başkalarıyla ilişkili olarak değerlendirebilen, eylemlerini ve bunların sonuçlarını hatırlayan, riskleri ve faydaları değerlendirebilen hisleri olan, değişen derecede bilince sahip varlıklara özgüdür.¹³¹ Guillaume "sentience" sözcüğünün Fransa'da bir süre duyarlılık anlamına gelen "sensibilité" sözcüğüne karşılık olarak kullanıldığını fakat bu sözcüğün duyarlılık anlamına gelmediğinin anlaşılmasının çok önemli olduğunu söylüyor. Yukarıda da paylaştığım gibi, aynı eğilim dilimize yapılan çevirilerde ve Türkçe metinlerde de bulunmakta.

Dünyada vegan aktivizmle ilgili yaşanan gelişmelere dair çevirilerin paylaşıldığı "Hayvan Özgürlüğü Çevirileri" adlı blog sayfasıyla ilgili olarak görüşlerine başvurduğum sayfanın moderatörü Cem Çobanoğlu, "sentient" sıfatını "his ve duyguları olan canlılar" şeklinde çevirdiğini belirtti. Ben de bu tanımın "duyarlı", "duygulanım sahibi", "hisli", "hissedebilir" vb. şeklindeki kullanımlarıyla "sentient" sözcüğünün anlamını daha iyi karşıladığını düşünüyorum ve çalışmalarımnda hayvanları bu şekilde niteliyorum.

Duyarlılık, his sahibi olma ve bilinçliliği bir arada toplayabilecek "sentience" sözcüğünün bir çevirisinin uzlaşımalsı olarak belirlenmesinin ve ısrarla kullanılmasının önemini anlamak çok önemli. Bu gereklilik terimsel ve kavramsal bir bütünlük oluşturma açısından da aynı derecede mevcuttur. Hayvanlarda duyarlılığın kabulü yasalarda ve uzlaşımalsı metinlerde hayvan refahı -her ne kadar burada "refah" özsel niteliğini yitirmiş olsa da- olarak somutlaşmıştı. Politik doğruculuk için olsa bile hayvan refahı ilkelerinin itirazsız kabul gördüğü söylenebilir. Hay-

131 Astrid Guillaume, "Les animaux, ces êtres doués de sentience", <https://the-conversation.com/les-animaux-ces-etres-doues-de-sentience-82777> [29.08.2020].

vanın bilişsel ve duygusal kapasitesiyle ilgili bilimsel verilere sahip olduğumuza göre bunu ifade edecek kavramın dilimizde sıkça kullanılması “hayvan refahı”nın ötesine geçmek için şarttır.

Toplumsal düzenlemelerimizde, uzlaşî metinlerimizde esas alınması gereken son bilimsel veriler ışığında diğer dillerde somutlaşmış kavramlar olmalıdır. Bu nedenle “sentience” dilimize anlaşılır şekilde çevrilmeli ve tekrar tekrar kullanıma sokulmalıdır.

Bahsettiklerimiz dışında hayvan meselesi etrafında giderek zenginleşen bir sözcük hazinesinin, terim ve kavramlar bütünü’nün şekillenmekte olduğu söylenebilir. France de Waal’in ortaya attığı “anthropodéni” bunlardan biridir. “Anthropodéni” hayvanlardaki duygusal ve bilişsel kapasitenin insan tarafından inkârı anlamında kullanılır. Etoloji alanında çalışan saygın isimlerden Waal’in çalışmaları ilk başlarda insan biçimci olmakla eleştirilmişti. Daha sonra çalışmalarının saygınlığı kanıtlanınca çalışma sonuçlarının hayvanda olan bir davranışı insan biçimci şekilde yorumlamak olmadığı anlaşıldı. Hayvanlarda etik davranışlar üzerine çalışan Waal de ortaya “insani inkâr” olarak çevirebileceğimiz bu kavramı attı. Konuyla ilgili üretilen yeni sözcüklerden bir diğeri de “Végaphobia”dır. Etik veganlara yönelik ayrımcı bakışı ifade eder. Bu çalışma için incelediğim katılımcı sözlüklerden biri olan Vegan Sözlük’te¹³² bu kavramın tartışıldığını ve “vegafobi” olarak çevrilmesinin önerildiğini görüyoruz.

Dilin düşüncelerimiz ve dünyaya bakışımızla ilgili önemli bir belirleyiciliği vardır. Kayıp gönderge görmezden gelerek de ortaya çıkabilir. Bu açıdan bu kavramların anlamlarının bilinerek sıkça kullanılması konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edecek ve dillerarası bağlamda gerçekleşen çeviri etkinlikleri hayvan meselesinin içselleştirilmesine ve Antroposen Çağı’nda hayvanlara yönelik ortaya konması zorunlu olan etik-empatik bakışın gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bu amaçla dillerarası çeviri bağlamında atılacak en önemli adımlardan biri disiplinlerarası çalışmalar gerçekleştirerek ve çalışma grupları oluşturarak burada kısıtlı örneklerini tartışabil-

132 Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/> [03.08.2020].

diğimiz tüm kavramlar ve terimler konusunda açık ve net tanımlı, kaynakları belirtilen bir bütüncü oluşturulmasıdır.

4.1.2 Diliçi Çeviri: Çevirinin Yeniden Söyleme Gücü

Carol J. Adams dili nasıl kullandığımızın önemine dair şöyle yazmıştı:

“Dil güçlü bir araçtır. Seçtiğimiz kelimeler bir şeyleri adlandırmak ya da tarif etmekten fazlasını yapar; statü ve değer atfeder. Dolayısıyla insan olmayan hayvanlardan bahsederken seçtiğiniz ifadelere dikkat edin; zira onlar hakkındaki önyargıları muhafaza eden ifadeler kullanıyor olabilirsiniz.”¹³³

Cehalet ve tahakküm dille birlikte onu çevreleyen söylemde yaratılır. Protein eksikliği, acı çeken insanlara öncelik verme gerekliliği, vegan beslenmenin pahalı oluşu, hayvanların acı çekmediği, asıl problemin endüstriyel hayvancılık olduğu, bitkilerin de canlı olduğu gibi cümleler hayvana ait olanı almamaya karar vermiş insanların çevresinde bir toz bulutu gibi onları takip eder.

Bildiğimiz gibi bir dilde söyleneni aynı dilde yeni işaretlerle söylemeye diliçi çeviri denir. Eski Türkçe yazılmış bir metni günümüz Türkçesinde yeniden yazmak bir diliçi çeviri örneğidir. Öte yandan cinsiyetçi ifadeleri de cinsiyetçilik karşıtı bir şekilde diliçi çeviri yoluyla yeniden söylemek mümkündür; üstelik buna verebileceğimiz bazı örnekler gündelik hayatta oldukça sık karşımıza çıkar. “Bayan” değil “kadın” ya da “iş adamı” ve “bilim adamı” yerine “iş insanı” ve “bilim insanı” demek gibi dili cinsiyetçi ifadelerden ayırma çabasıyla ortaya çıkan yeniden söyleme biçimleri oldukça kabul gören kullanımlar hâline gelmiştir. Bu da bir diliçi çeviridir. Biz de Adams’ın bahsettiği tercihlerin önemini farkında olarak diliçi çevirinin sağladığı olanakları hayvanlar bağlamında düşünelim. Bunun için türcü ifadeleri içeren, çoğunlukla farkında olmadan kullandığımız dil yapılarına bakalım.

133 Noreen Mola ve Blacker Ailesi, *Animals’ Agenda*, c. 6, s. 8 (1986): 18’den aktaran Carol J. Adams, *Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram*, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013) 141.

Bu bölümde türcü ifadelerin tespit edilip farklı şekilde söylenip söylenemeyeceğini, diğer bir deyişle türcülük karşıtı bir dile çevrilip çevrilemeyeceğini değerlendirmeye çalıştım. Bu süreç aynı zamanda cehaletin kültürel üretiminin ve örtüşen tahakkümün yaratımı süreçlerinin tersine çevrilmesini ifade eder.

Dil yoluyla üretilen ve bizim kaçınmaya çalışabileceğimiz tahakküm ve cehalet üretiminin 6 başlıkta incelenebileceğini düşünüyorum. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Deyimler ve Atasözleri
- 2- Argo ve Hakaret
- 3- Kamufraj Sözcükler
- 4- Teknokratik Dil
- 5- Oksimoronlar
- 6- Tamlamalar

Bu başlıklarla ilgili örnekler vermek üzere, birazdan detaylı şekilde bahsedeceğim çeşitli katılımcı sözlüklerden, kimi kitap bölümlerinden ve gündelik hayatımızda hepimizin sıkça karşılaştığı ve benim de bilgi haznemde yer alan dilsel ifadelerden örnekler seçtim.

İlk olarak **deyimler ve atasözleriyle** başlayalım. Deyimler ve atasözlerinin eğretilmelerle anlatması ve bu eğretilmelerin insan hayvan ilişkisinde bulunduğu varsayılan üstünlük sanrısının yaygın olarak somutlaştığı kullanımlar olması türcü ifadelerin ortaya çıkması için oldukça uygun bir zemin hazırlar. Kimi zaman ne söylediğimizi bile fark etmeden bu çemberin içine gireriz. Örneğin “yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek” çoğu zaman denizde yüzmek gibi düşünülür. Oysaki bahsedilen hayvanın derisidir.

Diliçi çeviri bağlamında ele aldığım cehalet ve tahakküm üretilimiyle ilgili olarak deyim ve atasözlerini incelerken Kirpi Sözlük, Vegan Sözlük ve Türcü Sözlük gibi katılımcı sözlükler üzerine çalıştım. Örnekleri aktarmaya geçmeden önce bir not düşmek isterim. Çevirim içi platformların çoğunda görüldüğü gibi etkileşime dayalı sözlükler olan Kirpi Sözlük’te ve Vegan Sözlük’te kimi zaman yazım yanlışları görülebilmekte. Yapılan yorumu

olabildiğince değıştirmeden aktarmak için yazım kurallarına uymasa da yorumu yazıldığı şekliyle çalışmaya dâhil ettim.

Format itibarıyla “Ekşi Sözlük”ün türcülük karşıtı hâli olarak düşünölebilecek ve hedefinin, dili türcü ifadelerden arındırmak olduğunu net şekilde ifade eden Kirpi Sözlük’te¹³⁴ deyim ve atasözü kullanımı açısından pek çok örnekle karşılaşmak mümkün.

Türkiye Vegan Derneğı inisiyatifinde kurulmuş bir platform olma özelliğı taşıyan Kirpi Sözlük’ün ismi konusunda resmî bir bilgilendirmeye erişemedim. Fakat sanıyorum ki sözlüğün eleştirel yapısı düşünüldüğünde saldırı anında kendini dikenler atarak savunan bu hayvanın neden tercih edildiğı anlaşılabilecektir. Sözlüğün kurucusu olan Türkiye Vegan Derneğinin resmî web sayfasında Kirpi Sözlük’ün hakkını savunamayan hayvanların hak etmedikleri aşağılayıcı ifadelere yeni öneriler getirme amacı taşıdığı aktarılıyor.¹³⁵ Yani sözlüğün gönüllü yazarları fark etmeden diliçi çeviri yaparak türcü ifadeleri türcülük karşıtı bir şekilde yeniden yazıyor. Sözlükte yer alan kimi deyim ve atasözlerini ve bunlara yapılan dikkat çekici ve oldukça yaratıcı önerileri bir tabloyla sizlerle paylaşıyorum.

Tablo 2: Kirpi Sözlük -Türcü Deyimler ile Atasözleri ve Diliçi Çeviri Örnekleri

Türcü Deyimi İçeren Başlık	Yorum Sayısı	Diliçi Çeviri Yoluyla Yeniden Söylenen Türcülük Karşıtı İfade
“Bir taşla iki kuş vurmak.”	9	“Bir taşla iki şişe devirmek.”
“Köpek giren eve melek girmez.”	7	“Kötek giren eve melek girmez.”
“Tavşan kanı (çay)”	6	“Demli çay!” “Çay gibi çay veya animalistlerin dediğı yakut (gibi) çay.”

¹³⁴ Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/> [20.08.2020].

¹³⁵ “Sözlük Hakkında”, Kirpi Sözlük, <https://tvd.org.tr/2017/12/kirpi-sozluk-hakkinda/> [26.08.2020].

"Dananın kuyruğu kopacak."	5	"Pandora'nın kutusu açılacak." "Büyük olaylar baş gösterecek"
"Köpeğe atsan yemez."	4	"Aça versen yemez." "Toprağa gömsen kabul etmez"
"Aç ayı oynamaz."	3	"Aç dayı oynamaz" "Boş bidon çabuk yuvarlanır"
"Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer, kürkçü dükkânıdır."	3	"Her şey özüne döner."
"Geçmişe mazi yenmişe kuzu (demek)."	3	"Geçmişe mazi yenmişe pazı (demek)."
"Eşek sudan gelinceye kadar"	3 3	"Manasız sözlerden biri daha! Hayvanları böylesine özenli teşbihlerinize malzeme yapmamanız için ben de ayaküstü bir söz uydurayım: Şubat 29 çekene dek" "Bu deyimin fiziksel şiddetin miktarını belirtmek dışında bir kullanım alanı yok sanırım; aynı anlamda alternatif oluşturmaya gerek yok, onun yerine farklı anlamda alternatif yapalım, mesela kediyi mırlatana kadar ya da köpeklerin kuyruklarını sallatana kadar..."
"Deveyi havuduyla yutmak." (havut: semer)	3	"Karpuzu kabuğuyla yutmak."
"Köpek gibi geleceksin." (aşağılama)	3	"Tıpış tıpış geleceksin!"
"Attan inip eşeğe binmek"	2	"Mercedes'ten inip Tofaş'a binmek"
"Eşeğe altın semer vursalar eşek yine eşektir."	2	"Zontaya smokin giydirsen, zonta yine zontadır."

“Kulu köpeği olmak”	2	“Paspası kilimi olmak”
“Yılan dilli (aşağılama yolu)”	1	“Sivri dilli”

Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/> [15.08.2020].

En ilginç önerilerden birinin “eşek sudan gelinceye kadar” ifadesi için yapılan öneri olduğunu düşünüyorum. Bu deyim genelde şiddet içeren bir durumu çağrıştırdığından, aynı anlamı taşıyacak yeni bir öneri yapmak yerine bir işi son raddesine kadar ilerletmek, yapmaya devam etmek anlamına gelecek şekilde “kediye mırlatana kadar” ya da “köpeklerin kuyruklarını sallatana kadar” çevirilerinin önerildiğini görüyoruz.¹³⁶ Böylelikle ifade yalnızca türçülükten değil, şiddet içeriğinden de arındırılmış olur.

Türçülük üreten ve başka türlü söylenebilecek türçü deyim ve atasözlerine, “TÜRCÜ SÖZLÜK – Hayvanları Aşağılamakta Kullanılan Kelimeler, Deyimler, Atasözleri”¹³⁷ başlıklı, Abdullah Onay tarafından hazırlanan bir blogda yer alan kimi örneklerle devam etmek istiyorum. İncelediğim diğer katılımcı sözlüklerden farklı olarak etkileşimli bir görünüm sergilemeyen bu sözlüğün maddelerine geçilmeden önce cinsiyetçi ve ırkçı söylemle türçü dil arasında bir bağlantı kurulduğu bir giriş yazısıyla paylaşılmış. Yazıda ayrıca türçülüğe karşı bir bilincin henüz oluşmadığı, maalesef hayvan haklarını önemseyenlerin bile zaman zaman bu dilsel kullanımlara yöneldikleri belirtilmiş. Ayrıca bu sözlükte türçü ifadelere yeni bir söyleme şekli önerilmiyor, bahsi geçen türçü ifadeye dair düşünceler ifade edilmiş.

¹³⁶ “Kirpi Sözlük Yorum”, <http://sozluk.tvd.org.tr/baslik/esek-sudan-gelinceye-kadar> [15.08.2020].

¹³⁷ “Türçü Sözlük”, Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

Tablo 3: Türcü Sözlük

Türcü İfade	Yorumu
“Ata et ite ot vermek”	“Kişilere işlerine yaramayan şeyleri vermek. Danalara etlerden yapılan yemler vermenin sonucunda deli dana hastalığının çıktığını hatırlayalım yeri gelmişken!”
“Derisini yüzmek”	“Bir kimsenin elindekini zorla almak, işkence ile öldürmek. Kürk endüstrisinde hayvanlara yapılan!”
“Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etme!”	“Cinsiyetçilikle türcülük el ele, hep beraber tribüne.”

“Türcü Sözlük”, Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

Peki hayvanlar **argo ve hakaret** etme aracına nasıl dönüşür? Konuyla ilgili biraz düşündüğümüzde insanda gördüğümüz tüm eksiklikleri onlara attığımızı görürüz. Örneğin “kuş beyinli” ifadesi ancak insanın gerek duyduğu türden bir düşünme yeteneğini kuşta aradığımızda mümkündür. Kuş kendi yaşam şekli için gerekli kapasiteye sahiptir. Onu eksik gören bizim her şeyi insani ölçütlerle değerlendiren sorunlu bakışımızdır.

Aşağıdaki örneklerde Kirpi Sözlük’te geçen örnekler ve bunlara yapılan yeni önerilerden kimilerini bulabilirsiniz:

Tablo 4: Kirpi Sözlük – Hakaret ve Argo İçerikli Türcü Dil ve Diliçi Çeviri Örnekleri

“Hayvanlık etmek”	5	“Halt etmek” “İnsanlıktan çıkmak veya insan gibi davranmamak”
“Kuş beyinli”	5	“Boş beyinli” “Akıl yoksunu”
“Öküz gibi bakmak”	4	“Yapış yapış bakmak”
“Hayvan oğlu hayvan benzeri tüm ikilemeler”	4	“İnsan dölü”
“Kedi nankördür.”	3	“İnsan bakan kördür.”

Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/> [15.08.2020].

Sayın Abdullah Onay'sa blogunda bu kullanımlara çeşitli açıklamalarla örnekler vermiş. Yaptığı yorumlarda kötü olan insani özelliklerimizi hayvanlara attığımız gerçeğinin altını çizmiş.

Tablo 5: Türcü Sözlük –Hakaret ve Argo İçerikli Türcü Dil ve Diliçi Çeviri Örnekleri

"Deve Yapmak"	"Almak, ortadan kaybetmek, çalmak. İnsan marifetleri."
"Havlamak"	"Kimi hoş gitmeyen konuşmalar için söylenir. Havlamak köpeklerin dili, malum."
"Hayvanlık"	"İnsanın her tür işlediği suç için kullanılan sıfat."
"Köpek"	"İnsana en yakın hayvan, binlerce yıldır evcilleştirilmiş, insana hizmet etmiş. Ama insanlar arasında kullanıldığında hakaret içeriyor. Her tür şiddeti doğallaştırıyor."
"Kuşbaşı"	"Küçük bir kuşun başı büyüklüğünde doğranmış et. Vahşete ad ver demişler..."
"Öküz"	"Kaba ve aptal. İnsanın bu derece ağır yükünü çekmiş bir hayvan, eski dönemlerde tarımın temel gücüydü. Ama insanın nankörlüğü sınır tanımıyor. Heykelini dikeceği hayvanlara hakaret ediyor."

"Türcü Sözlük", Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

Kamufraj sözcükler başlığı altında inceleyeceğimiz dilsel kullanımlar kimi zaman aynı eylemi insan ve hayvan için hayvanların zararına olarak farklı şekillerde adlandırmak, kimi zaman hayvanlara gerçek temelli olmayan statüler icat edip buna uygun sıfatlarla onları çağırmak, kimi zaman da tüketildiklerinde onları farklı şekilde adlandırmak ya da haklar bağlamında ele alınan kavramların içini boşaltmak yoluyla gerçekleştirilir. Temel işlevleri gerçeği perdelemektir.

Örneğin "itlaf etmek" aslında bir malı yok etmek anlamına

gelir. Bu sözcüğün sıklıkla “hayvanların ölmesi anlamında” kullanıldığına tanıklık ediyoruz. “Telef olmak” da hayvanı nesneleştirmeye hizmet eden ve hayvanın ölmesi anlamına gelen başka bir dilsel kullanım örneğidir. İnsana ve hayvana olan şey aynıdır fakat hayvanı bir sermaye olarak gören bakış açısına göre mal yok edilmiş ya da kullanılamaz hâle gelmiştir.

“Uyutmak” sözcüğü de benzer şekilde bir işlev görür. Bazı ülkelerin yasalarına göre “sahipsiz” bir hayvanın barınakta kalma süresi kısıtlıdır. Bu süre içinde herhangi bir aile bulamazsa hayvan “uyutulur”! Bu durum için “hayvan öldürülür” demek kulağa canice gelir. Biz de eylemin ismini değiştirmek kendisini değiştirmekten daha kolay olduğu için yaptığımızı değil yaptığımızın adını değiştiriveririz.

Haklar bağlamında ele alınan bazı kavramların içleri boşaltılarak kullanılmalarını da bu başlık altında ele alabiliriz. Brigitte Bulard-Cordeau tarafından yazılan *Kedilerin Gizli Yaşamı, Psişik Rehber* adlı kitapta şu cümleyi okuyalım:

“Böylelikle (kısırlaştırma yoluyla), kedi türleri içinde kontrol-süz birleşmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve tek düzenleme aracı ötanazi olan aşırı nüfus artışı önlenir.”¹³⁸

Burada hem nüfus artışının kontrolüyle ilgili yanlış bir bilgi verilmekte hem de ötanazi, yalnızca gerçekte neler olup bittiğini gizlemeye yarayan bir kelimeye dönüştürülmektedir. Kısırlaştırmanın herkesin ortak yararına olacak oranda gerçekleştirilmediği durumlarda yapılacak tek şey hayvanları öldürerek bir nüfus kontrolü sağlamak değildir. Burada insanların konuyla ilgili bilgilendirilmesi ve yasal yükümlülükler sağlanarak durumun orta vadede fakat kalıcı şekilde iyileştirilmesi gerçekleştirilmelidir. Hayvanları öldürmekten ne kadar kolay bahsediyoruz! Diğer yandan bir hayvanın yaşamının sona erdirilmesi uygunsuz bir şekilde “ötanazi” olarak adlandırılmıştır. Bilindiği gibi ötanazi insanlar için pek çok ülkede yasaktır; kaldıramayacakları kadar acı çekseler ve kendi istekleriyle bunun gerçekleşmesi için çalışsalar bile... Hayvanlar söz konusu olduğunda fazla sayıda olma-

138 Brigitte Bulard-Codeau, *La vie secrète des chats - Le guide psy*, (Fransa: Larousse; Illustrated édition 2021), 35.

ları o hayvan için katlanamayacağı ve bitmeyecek bir acıya mı yol açar? Durum bu değilse yapılan yine hayvanı öldürmektir.

Gerçeği perdelemek için kavramların içini boşaltmak söz konusu olduğunda karşımıza çok sık çıkan başka bir kullanım da “hayvan refahı” olur. Mezbaha sistemi üreticilerinin web sitelerinde hayvan haklarına ne kadar önem verdiklerini belirttikleri misyon ve vizyon beyanlarını görürüz. Oysaki hayvan refahı kavramı hayvanları korumaktansa onları öldürmek üzere alınan bir toplumsal onayın aracı haline gelmiştir. Bu sözcük âdeta hayvan sömürüsünün bir işaretçisi halindedir. Hayvan refahı bir göz boyamanın, gerçeği örtbas etmenin enstrümanı olmuştur.

Biraz da hayvanlar için icat ettiğimiz statülere bakalım: “süs hayvanı”, “av hayvanı”, “deney hayvanı”, “kürk hayvanı”, “damızlık” vb. Hayvan bunlardan hiçbirisi olarak doğmaz. Onu bu kültürel tanıma sıkıştıran insandır. Bir defa bu normalleştiğinde hayvana yapılan tüm akıl almaz işkence onaylanabilir hâle gelir.

Çalışmamda, diliçi çeviri olarak ele alınabilecek dilsel kullanımların diğer ayağını Michael Cronin tarafından önerilen **teknokratik dil** oluşturdu.¹³⁹ Hayvanların kullanıldığı her sektöre ait sözcük dağarcığı teknokratik dil bağlamında incelenebilir. Örneğin Fransızca hayvancılık terimlerinden “soins aux porcelets” (Domuz yavrusu bakımı) hayvanın kuyruğunun kesilmesinin sektörel ismidir ve bu sektörü tanımayanlar açısından şiddetten oldukça farklı bir işlemi çağırıştırır.

Bu dil, hayvanı bir makine gibi gören ve buna göre tarif eden dildir. Tercih edilen sözcükler öylesine tekniktir ki zihinlerde hayvana empati yapmamızı sağlayacak tüm referans noktalarının üzeri örtülür, empati imkânsızlaşır. Cronin teknokratik dil ve çeviri ilişkisini şu şekilde tanımlamıştı:¹⁴⁰

“Elbette, çevirinin hayvanlara ses olmak için değil onları susturmak üzere zaten kullanılmakta olan bir yönü de var. Bu, özellikle hayvanlara yapılan muamelenin gerçekliğinin oldukça soyut, araçsallaştırılmış, teknokratik bir dil aracılığıyla aktarıldığı bir diliçi çeviri biçimidir”.

¹³⁹ Michael Cronin, *age*, 84.

¹⁴⁰ Michael Cronin, *Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene* (Abingdon ve New York: Routledge, 2017) 84.

Teknokratik dili anlamak için hayvan deneylerinde kullanılmak üzere hayvan ticareti yapan firmaların benimsediği dile bakmak yeterlidir. Ellerinde tuttukları hayvanlar “ürünlerimiz” başlığı altında *pazarlanır*. Firmaların arz ettiği ürünlerden bazıları şöyle sıralanabilir: “Laboratuvar Hayvanı Modelleri, Laboratuvar Hayvanı Yemleri, Deney Hayvanı Laboratuvarı Ekipmanları, Diğer Ekipmanlar”¹⁴¹ “Hayvan modeli” ifadesi duyguları tamamen bertaraf eder. Görüldüğü gibi hayvanlar ürün kategorisinde yer almıştır ve nesnelerle aynı kategoriye aittir. Ayrıca “Laboratuvar Hayvanı Modelleri” kısmına tıklandığında karşımıza sıçan, hamster, tavşan gibi hayvan türleri çıkar. “Hayvan modeli” araba modelleri gibi yenisi piyasaya sürülebilen bir nesne muamelesi görür. Bu sektörde faaliyet gösterenlere ise “Deney hayvanı üreticisi ve tedarikçisi” denmektedir. Canlıya karşı hissedebileceğimiz tüm etik-empatik sorumluluk hissi bu teknokratik dille budanır. Nesneleştirme birebir dil yoluyla yaşanır.

Adams’ın bahsettiği, hayvanın kesildikten sonra parçalara ayrıldığı bölüm olan “Demontaj hattı” ismi verilen mezbaha bölümü de bu işlemin uygulandığı şeyin canlı mı cansız mı olduğunu muğlaklaştırmasıyla teknokratik dile başka bir örnektir.

Diliçi çeviri bağlamında ele alınabilecek, cehalet ve tahakküm üreten başka bir örnek de dilsel ifadelerde **oksimoronlara** başvurmaktır. Dilsel kullanımlarda oksimoronları yaygınlaştırmak sağduyuyu hipnotize etme işlevi görür ve türcülük karşıtlığı bağlamında tahakküm ve cehaletin yaratılmasına iyi bir örnek teşkil eder. Bu konuda avcılık ile ilgili örnekler konuyu netleştirebilir. Bu konuda ilk akla gelen örnek avcılık derneklerinin isimlerinde karşımıza çıkar. Avcılık derneklerinin “... Avcılık Derneği” şeklinde biten isimlerinin başına kimi zaman “Yaban Hayatı ve Doğayı Koruma” ibaresini ekledikleri görülmekte. Hangi tür bir koruma zevk için öldürmeyi normal görebilir? Hangi tür bir koruma herhangi bir nedenle öldürmeyi içerebilir? Ne var ki oksimoronları bu derece fütursuzca yan yana getirmek açıklanamaz olanı açıklamadan, onun zihinsel süreçte sorgulanmasının

¹⁴¹ “Kobay Hayvanları”, <https://www.kobay.com.tr/#> [01.09.2020].

önüne geçerek kabul edilebilir hâle gelmesini sağlar.

Ayrıca “avcılık sporu” da sık kullanılan oksimoronlardandır. Fark edileceği gibi tüm spor dallarında müsabakalara katılanların karşılıklı rızası gerekir ve beklenir. Kendi yaşam alanında hayatta kalmaya çalışan bir canlıyı öldürmeye çalışmak, kimi zaman başka bir hayvanı manipüle ederek ona saldırtmak bu tanımlamanın dışında kalmaktadır. Bu gerçeği örtmek için gerekli oksimoron sadece dilsel birimlerde değil söylemde de ifade bulur. Nitekim yerel bir haber sitesinde bir avcılık derneği başkanının şu sözleri yer almıştır:

“Belki çok garip gelecek ama avcılar dünyanın en merhametli insanlarıdır. Bizler doğanın dengesini koruyan bir koluz. Bizimki öldürmekten çok spor yapmaktır. Bana deseler ‘Gezmeye çıkalım!’ bir adım yürümem. Ama tüfeğimi omuzuma taktığımda tek mermi atmadan kilometrelerce yürürüm. Bizler her zaman doğada sürdürülebilir bir avcılık yapıyoruz. Doğaya karşı çok saygı duyar ve sahip çıkarız. Vurduğumuz hayvana çok kibar ve nazik davranırız.”¹⁴²

Çok sevgiden öldürmek bu olsa gerek. Bu ifadede avcı ve merhamet, öldürmek ve spor gibi oksimoron niteliğinde pek çok sözcük yan yana gelmiştir. Bunlar dışında dengesini korumak, saygı duymak, sahip çıkmak eylemleri de öldürmenin olduğu yerde bulunamaz. Bir insanın vurduğu bir canlıya kibar ve nazik davranmasının nasıl mümkün olabileceğiye izaha muhtaçtır fakat en olmadık sözleri söyleyerek inandırıcılık sağlamanın mümkün olduğunu pek çok tarihsel örnek zaten göstermektedir. Unutmayalım ki cehalet kayıtsızlıktan ve aptallıktan istifade edilmesi, bilgi kirliliği oluşturulması, demagoji yapılması yoluyla inşa edilir.

Adams’dan yola çıkarak örtüşen tahakkümlerin altını çizmiştik. Tahakküm görünürde tek bir grup üstünde kurulmuş izlenimi yaratabilir. Bununla birlikte diğer tahakküm şekilleri de aynı kaynaktan beslenir. Avcılıkla ilgili pek çok dijital platform bulunmaktadır. Bunlardan birinde av yasaklarıyla ilgili aşağıda okuya-

142 <https://www.haberler.com/avcilar-dernegi-baskani-vurdugumuz-hayvana-nazik-3426384-haber/> [27.08.2020].

çağınız tepki (yorumu bilinçli olarak yazım hatalarını değiştirmeden paylaşıyorum) örtüşen tahakkümlerin âdeta bir refleks gibi dilde ifade bulduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir:

“belgeli belgesiz avbis siz kaçak maçak her türlü hakkım olanı avlarım, onların saçma kurallarını köçek bile takmaz. hodri meydan ben meralardayım av zamanı, avımda avlağımda doğamı da habitatımda onlardan daha iyi tanıyor ve kendimce daha çok seviyor ve dahada koruyorum en azından. saygılarımla,..”

Eril dilin türcü dille keşişimi ve bunun cehaletin kültürel üretimi olmaksızın mümkün olmayacağı net olarak bu örnekle anlaşılabilir.

Oksimoron kullanımı hayvanlar üzerinde deney yapan kuruluşların kullandığı dilde de dikkat çeker. Laboratuvar Hayvanı Koruma ve Deneysel Araştırma Merkezi ve bunun çeşitlemelerine sahip isimler taşırlar. Deney hayvanlarını kullanma sertifikası veren kurumların kurslarının ders içeriğine bakmanızı öneririm. Mutlaka hayvanları ve doğayı koruma gibi derslere sahiptir. “İnsani kesim” ifadesi de başka bir oksimoron örneğidir. Tahakküm kurmak cehalet üretmeden mümkün değildir çünkü insan tüm zayıflıklarına rağmen merhamet ve vicdan gibi melekelerle sahip bir canlıdır.

Son olarak **tamlamaları** ele alalım. Hayvandan elde edilen ürünler çoğu zaman o hayvan türünün ismi geçirilerek dile yerleşir. Adams “tavuk kanadı” ya da “tavuk suyu” gibi bizim dilimize çevrildiğinde isim tamlaması halini alan dilsel kullanımları işaret eder. Adams’a göre hayvanı kişi olarak kabul ettiğimiz bir konumlanma, bu beden parçalarını ya da beden kalıntılarını “tavuğun kanadı” ve “tavuğun suyu” olarak adlandırmamızı gerektirirdi. Yani belirtisiz isim tamlaması belirtili isim tamlamasına dönüşmeliydi. Ancak bizim nesneleştiren bakışımızda bir nesnenin sahip olma kabiliyeti olmayacağı için, Adams’ın “gönderge noktaları” olarak adlandırdığı bu gibi bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ortadan kaldırılmış dilsel süreçlerle gerçek gizlenir.¹⁴³ Bu konuyla ilgili örnekler her an karşı-

143 Carol J. Adams, *age*, 111.

mıza çıkar: balık yağı, güvercin yumurtası, dana kaburga, vb.

Dilin yönlendirici kullanımıyla ortaya çıkan nesneleştirme ve kayıp göndergeleştirme kişiyi âdeta bildiğini bilemez hale getirir. Diliçi çeviriyle bu süreç tersine işletilebilir. Türcü ifadeler atasözlerinden, deyimlerden, sıfatlardan, argo yakıştırmalardan ya da bir sözcük takısının yarattığı anlam eksikliğinden kaynaklanabilmektedir. Bunlara yenilerini eklemek mümkündür.

4.1.3 Türlerarası Çeviri: Bildiklerinizi Hatırlayın!

Cronin, Fransız gazeteci ve yazar Caron'un "Türcülük karşıtları hayvanların çevirmenleridir." sözünü anımsatır şekilde türlerarası aracılıktan bahseder.¹⁴⁴ Antroposen Çağı'nda insanın devrimsel anlamda yaşayacağı bir değişimin bizi çevreleyen yaşamın başlıca oluşturucusu olan hayvanların anlaşılabilir kılınmasıyla mümkün olacağı söylenebilir. Cronin bu anlamda dünyayı işaret ederek çevirmezsek dönmez diyen çevirinin önüne iddiasına yakışır bir meydan okuma koyar.

Cronin'in bahsettiği üç sorumluluk alanını hatırlayalım: Hayvan Öznenin İyileştirilmesi, Farklılıkların Tanınması ve Türlerarası Aracılık. Şu Afrika atasözü bu üç keşif alanının sınırlarını çizer gibidir: "Sahici bir diyalog ötekine hem benzerliğini hem de ötekiliğini teslim etmeyi gerektirir."¹⁴⁵ Hayvanlarla kuracağımız sahici bir iletişim için bu anlayışı gerektiren hassas dengeyi sağlayacak bakışı kolektif bilinçte yaygın kılmak şüphesiz ki zaman alacaktır. Bundan kastımız her hayvan davranışını insan biçimci bir anlamlandırma sürecinden geçirmemek ya da insani bir inkârla bizim için şimdilik belli oranda anlaşılmaz olanı mutlak anlaşılmaz ilan etmemektir. Bunu yapabilmek için elimizde yeterli kanıtımız bulunuyor.

Meijer, Cronin'in belirlediği etik sorumluluğu hatırlatırcasına şu sözleri ediyör:

144 Aymeric Caron, *Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature* (Paris: Don Quichotte Editions, 2016) 252.

145 Anonim.

“Hayvan dili ise henüz pek gün ışığına çıkmamış bir alan; biyoloji ve etoloji dışında hayvanlar ve dilleri ile ilgili araştırma yapılmıyor. Bu üzücü bir durum; zira dil hayvanları kavramamıza, hayvanlarda dili ve kendimizi anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca hayvan dillerinin incelenmesi, bizim onlara (hayvanlara) bakışımızı değiştirebilir ve bu yeni tavır onların günümüzde içinde bulundukları berbat siyasi pozisyonlarının değişmesi açısından bazı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.”¹⁴⁶

Hayvanların birbirleriyle ve bizlerle iletişim kurması ve bunların deşifre edilebileceği fikri pek çok kişi için hâlâ tuhaf bulunan bir iddiadır. Bunda insanmerkezci bakışın etkili olduğu da söylenebilir. Bilinçli iletişim deyince buna yetkin olan tek canlının insan olduğu yanılması ağır basar. Ne var ki pek çok dilde, hayvanların iletişim kurduklarına dair kolektif kanının bir sonucu olarak yansımalarla (Fr. onomatopée) karşılaşırız. Her ne kadar hayvan iletişimini yansımalarla indirgemiş olsak da bunları hayvan iletişiminin varlığını anladığımıza dair nadir işaretler olarak görmek de mümkündür. Örneğin, ötmek ve şakımak, algımızda farklı olayları temsil ediyor. Bir anlamda farklı türlerin kendi doğalarına uygun olarak farklı iletişim şekillerine sahip olduklarını geleneksel seviyede kabul ediyoruz: kükremek, ötmek, tıslamak, miyavlamak, havlamak, vızıldamak, melemek, kişnemek, anırmak. Peki, bu konuda yapılmış deneyler bize ne diyor?

Türlerarası iletişim söz konusu olunca, yapılan çalışmalarda iki türlü bir sorgulama tespit ediliyor. İlk soru “Hayvanlar insan dilini öğrenebilirler mi?”, ikinci soru da “Hayvanların kendi dilleri olabilir mi?” şeklinde soruluyor. Bunlar genel bir başlık altında şöyle de formüle edilebilir: Hayvanların anlam oluşturacak şekilde bir iletişim kurduğu tespit edilebilir mi ve edilirse bu iletişimin prensipleri ortaya konulabilir mi?

Hayvanların iletişim yeteneklerine dair çalışmaları incelediğimizde karşımıza şaşırtıcı örnekler çıkar. İnsan dilinin hayvan-

146 Eva Meijer, *age*, 10.

lara öğretilmeye çalışıldığı pek çok deney yapılmıştır. Bunlardan biri de Harvard Üniversitesine bağlı olarak çalışmalarını yürüten Irene Pepperberg'in Alex adlı papağanla gerçekleştirdiği deneydir.¹⁴⁷ Bu deneye kadar papağanların sadece duydukları sesleri taklit ettikleri düşünülüyordu. Sürecin sonunda Alex 150 sözcükle konuşup 50 nesneyi de tanıır hâle gelmişti. Konuşmak ifadesini özellikle kullanıyorum çünkü bu basit şekilde sesleri taklit etmekten öte bir eylemdi. Alex ne söylediğinin farkındaydı. Büyük ve küçük, aynı ve farklı gibi kavramları tanıyor ve bazı nesnelerin işlevlerini anlıyordu. Kurduğu iletişim basit bir ödül için gösterilen davranışsal tepkinin ötesindeydi. Örneğin aynı büyüklükte iki cisimden hangisinin daha büyük olduğu sorulduğunda "hiçbiri" cevabını verebiliyordu.

İnsan dışındaki memelilere insan dilinin öğretilip öğretilemeyeceği 20. yüzyılın ilk yarısında araştırılmaya başlandı. Araştırmacılar şempanzeleri kendi evlerine aldılar ve onlara insan gibi davranmaya başladılar. Gua, Viki, Washoe, Kermit, Darrel, Sarah, Keeli, Ivy, Harper, Emma, Sheba, Bobby bu şempanzelerden bazılarıdır. Gua insan dilini öğrenemedi. Viki ise dört sözcük telaffuz etmeyi başardı. Washoe'nın hikâyesi ise farklı ilerledi. Allen ve Beatrice Gardner adlı araştırmacılar Washoe'ya Amerikan İşaret Dili'ni öğretmeyi denediler.¹⁴⁸ Onu bir insan gibi yetiştirdiler. Onunla ilgilenenler yabancılık hissetmemesi için kendi aralarında da sadece işaret diliyle konuştular. Giysiler giydi, yemeği aileyle aynı masada yedi, oyuncakları oldu, çiftin çocuklarıyla oyun vaktinde bahçeye çıktı. Washoe işaret dilini kullanmayı oldukça iyi öğrendi. Kullandığı dil muhakeme yeteneğiyle ilgili de fikir veriyordu. Örneğin su ve kuş sözcüklerini kuğu sözcüğünü ifade eden işaretleri öğrenmediği için kuğu demek üzere kullanabildi. Basit şekilde cümleler de kurabiliyordu. Acıktığında "yemek zamanı" diyor, dışarı çıkma teklif edildiğinde "tamam ama ilk önce giysiler" olarak karşılık veriyordu. Bir nesneyi isimle biliyor ve rengi sorulduğunda doğru cevabı veriyordu.¹⁴⁹

147 Iren Pepperbeg, <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674008069&content=reviews> [11.10.2020].

148 Eva Meijer, *age*, 21.eg,

¹⁴⁹ <https://medium.com/age-of-awareness/the-fascinating-washoe-project-da>

2007’de 42 yaşındayken bir üniversitenin kampüsünde kendine ayrılan “evinde” hayata veda etti.

Goriller insan dilinin öğretilmeye çalışıldığı diğer memeliler oldu. Koko ve Michael bu deneylerde yer alan en bilinen gorilerdir. Koko 1.000’den fazla goril işareti biliyor, 2.000 insan sözcüğünü anlıyordu. Şüpheli araştırmacılar onun hareketlerinin anlamak istenildiği şekilde yorumlandığını söylemekle birlikte kedisi arabanın altında kalan Koko buna tepki vermiş, işaretlerle de bunu ifade etmişti: “üzücü, kötü, üzücü”¹⁵⁰

Michael ise 600 goril işareti öğrenebildi. Deneydeki en ilginç an Kamerun’da avcılar tarafından öldürülen annesinden bahsetmesiyle yaşandı. Yani iletişim bellek ile destekleniyordu. Geçmişe dair bir anlatım gerçekleştirebiliyordu.¹⁵¹ Diğer bir deyişle hislere ve duygulara sahip bir canlı olarak biyografiye sahipti.

İnsan dilini öğrenmesi için üzerlerinde çalışılan diğer tür yunuslar oldu. Yunus Peter araştırmacı Margaret Lovatt ile her gün insan dili üzerine çalıştı. Lovatt ve Peter hazırlanan su altı evinde tüm zamanlarını birlikte geçirdiler. Fakat Peter anatomik yapısı nedeniyle sesleri çıkaramıyordu. Örneğin “M” harfi için suyun altında baloncuklar çıkarıyordu. Anlam üreten bir şekilde iletişim kurduğu ise anlaşılmıştı. Deneyin diğer yürütücüsü kanuna aykırı şekilde yunusların uyarıcı maddelere verdiği tepkiyi ölçmek isteyince deneye son verildi. Bir süre sonra Peter intihar etti.¹⁵²

Bizim burada sınırlı sayıda örneğine değindiğimiz, hayvanların insan dilini ya da insan tarafından hayvanların öğrenmesi için oluşturulan bir dili öğrenip öğrenemeyeceğine dair gerçekleştirilen çalışmaların dışında, hayvanların kendi aralarında konuşup konuşmadığına dair de yürütülen pek çok araştırma bulunuyor.

Bugün yunusların işaret dili öğrenebildiklerini, insan dilini konuşmasalar da kendi aralarında oldukça karmaşık bir dil

76cb7b3126 [15.09.2021].

150 age, 21-47.

151 Eva Meijer, age, 28.

152 “The Dolphin Who Loved Me: The Nasa-Funded Project That Went Wrong”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jun/08/the-dolphin-who-loved-me> [10.09.2020].

kullandıklarını biliyoruz. Denise L. Herzing de yunusların iletişim yetenekleri konusunda çalışan araştırmacılardan biri ve dijital teknoloji yardımıyla yunusların dilini insan diline çevirmeyi deniyor. 28 yıl boyunca Bahamalar’da yunuslarla çalışan Herzing ve ekibi ilk olarak bir tür yosunu ifade eden “sargassum” sözcüğünü insan diline çevirmeyi başardı.¹⁵³

Hayvan iletişimi ile ilgili diğer bir önemli araştırmaysa 1999’dan bu yana yürütülen *Elephant Listening Project* adlı projedir. Bu proje kapsamında fillerin sadece bilgi paylaşımı yapmadıkları, aynı zamanda duygularını ve niyetlerini de ifade ettikleri ortaya konmuştur. Yani iletişim sadece pratik nedenlerle değil sosyal etkileşim için de gerçekleşmektedir.¹⁵⁴

Balinaların şarkıları bağlı oldukları topluluğa göre değişir. Papağan gruplarının diyalektleri farklılık gösterebilir ve bir papağan birden fazla grubun diyalektiğini konuşabilir.¹⁵⁵

Tüm bu veriler özellikle teknolojinin yardımıyla zorluğu azaltılabilecek türlerarası aracılığın mümkünlüğüne dair umut vericidir.

Bu noktaya kadar örneklerini gördüğümüz araştırmalar genelde hayvan davranışları üzerine çalışan araştırmacıların yürüttükleri araştırmalara dair veriler. Peki dil üzerine çalışan bilimler ve çeviri bu konuda ne yapmakta ve neler vadedebilir?

Bu konudaki en önemli araştırmacılardan biri Astrid Guillaume’dur. Bu nedenle çalışma konularına karşı büyük merak ve saygı duyduğum bu araştırmacıdan türlerarası çeviri bağlamında bahsetmek isterim.¹⁵⁶

Hayvan Göstergebilimi üzerine çalışan Guillaume, benim de yola çıkış nedenlerimden olan bir bakışla, canlı zekâsını ve dillerini insanmerkezcilikten arındırma anlayışıyla çalışmalarını

153 “The Wild Dolphin Project”, <http://www.wilddolphinproject.org/> [20.08.2020].

154 “The Elephant Listening Project”, <https://www.birds.cornell.edu/ccb/elephant-listening-project/> [15.08.2020].

155 Eva Meijer, *age*, 115-131.

156 Astrid Guillaume ve çalışmasıyla ilgili bilgilerin kaynağı için: <http://societefrancaisedezeosemiotique.fr/astrid-guillaume/> adresinde bulunan çeşitli konferanslarıdır. [15.08.2020].

gerçekleştirmekte. Hayvan sözlükleri, hayvan dilleri ve lehçeleri çalışma alanlarından bazıları olarak sayılabilir. Kurucusu olduğu Fransız Hayvan Göstergebilimi Topluluğunun üyeleri arasında gösterge bilim, sınır bilim, veterinerlik, etoloji, çeviri bilim, dil bilim, bilişsel psikoloji gibi farklı alanlardan uzmanlar bulunur. Hayvanlar konusunda bütüncül bir bilgi oluşturmak üzere inisiyatif alındığı ortadadır.

Akademik disiplinlerde bir yenilenme yaşanmasından yana olduğunu ve dil üstüne çalışan bilimlerin yenilikçi bir şekilde bilimsel, sanatsal ve etik-politik alanlara yönelmesi gerektiğini dile getiren Guillaume, tüm hayvanların gerek ses gerek hareketler ya da sadece sessizlik aracılığıyla çoklu bir iletişim modeliyle iletişim kurduklarını belirtiyor. Guillaume’a göre zoobiyo­loji ve etoloji teknolojik ilerlemelerden istifade edebilmiştir. Sosyal bilim­ler ise dezavantajlı grupların haklarını savunma konusunda her zaman öncü olmuşsa da hayvanlar konusundaki tutumu bu gelenekle çelişmektedir. Gauillaume bu durumu bilimsel türcülük olarak adlandırır. Gerçekten de teknolojik gelişmelerin önceden göremediğimiz ve duyamadıklarımızı görmemizi ve duymamızı diğer bir deyişle hayvan dünyasıyla ilgili daha isabetli gözlemler yapabilmemizi sağlayabilir.

Guillaume türlerarası çeviriyi Tayland’da şebekler üzerinde yapılmış bir çalışmayla örneklendirir. Bu şebekler arasında boom: yırtıcı yok; hok: dikkat, kartal; krak: dikkat, leopar; hok-oo: yukarıda bir şeyler var; krak-oo: dikkat, tehlike anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Araştırmacı hem hayvanlar arasında gerçekleşen iletişimin prensiplerini anlamaya hem de bu alandaki kavramsal boşlukları doldurmaya çalışmaktadır.

Yüzünü sadece insana dönmüş türcü bir terminoloji anlayışının değiştirilmesi ve hayvan dil bilimi, hayvan gösterge bilimi ve hayvan sözlük bilimi üzerine çalışan bir terminoloji komisyonu kurulması gerekliliklerini dile getirir. Hayvan meselesi 27 dilde Avrupa Komisyonu’nda tartışılmakta olduğundan denilebilir ki bu, en azından Avrupa Birliği’nde yer alan

157 Astrid Guillaume, “Les dictionnaires des animaux: langages, langues, dialectes animaliers” <https://www.youtube.com/watch?v=w4b9m0y9Fyc> [15.05.2020].

Ülkelerin dillerinin üzerinde durulması gereken bir konudur.

Her ne kadar dili “iletişimi sağlayan göstergeler toplamı” olarak kabul eden Guillaume’un belirttiği gibi, alanın önemli isimleri “dil” terimini hayvanlar için kullanmanın bu terimi suistimal etmek olduğunu söyleseler de pek çok araştırmacının çalışmaları belli sonuçlara ulaşmaktadır. Üstelik bu sonuçlar saygın yayınlarda karşılık bulmaktadır. Örneğin, “sentience” (his ve duygu sahibi olma) ve “langage animal” (hayvan dili) 2020’de Larousse’a eklenmiştir.

En başta sorduğumuz soruya dönersek: Hayvanlar kendi aralarında da bizimle de iletişim kurarlar.

4.2 Ortak Tahakkümün Yeniden Yazımı

Marjorie Spiegel *rkttc Karşılaştırma* adlı eserini kaçak bir köle olan Paul Lawrence Dunbar’ın *Sempati* adlı şiirinin mısralarıyla açar: “Kafesteki kuşun ne hissettiğini bilin.” çünkü nesneleştirme ancak empati olmadığında mümkündür. Bu motif, her ötekileştirme eyleminde en ne çıkan yöntemdir; konuşanı anlaşılamaz ve duyulamaz kılmak. Coğrafi keşiflerin sonrasında yaşanan köleleştirme hareketlerinin de bu nedenle yerli halkları sessizliğe mahkûm etmek üzerine inşa edildiği söylenebilir. Sessizliğe mahkûm ederek nesneleştirmek, köleliği, o dönem için kabul edilebilir kılmıştır. Morin’in de konu ettiği İşpanyol tarihi ve din adamı Bertolom  Las Casas, coğrafi keşiflerin ardından başlayan köleleştirme sistemini ilk eleştirenlerdendir. Las Casas’ın çevresindekileri ikna etmeye çalıştığı düşünce yerlilerin de bir ruha sahip olduğuydu. şüphesiz Las Casas empati uyandırmayı deniyordu. İlginç şekilde insanların hayvanlara yönelik tutumlarını haklı çıkarmak için kullandıkları savların aynularını kle sahipleri köleler için kullanıyordu. Afrikalıların akılsız olduklarını, daha ilkel oldukları için topluluklarından ayrıldıklarında daha az acı çektiklerini, *medeni* insanlara göre fiziksel acıya daha az duyarlı olduklarını, onların beyazlar için yaratıldıklarını iddia ettiler. Kle pazarları kuruldu, bebekler annelerinden alındı, şiddet gördüler, yaşam alanlarında avlandılar, inanılmaz koşullarda taşınırken

bazıları hayatlarını kaybetti, yapamayacakları kadar iş yapmaya zorlandılar ve tecavüze uğradılar.¹⁵⁸ Kölelerin sesi konuşamadıkları için değil, beyaz adam onları dinlemediği için duyulmamıştı.

Yerli halklar üzerinde her türlü sömürünün gerçekleştiği bu süreç en şoke edici noktasına insan hayvanat bahçeleri ile ulaşmıştır. Yüzyılın başında Londra, Paris, Oslo ve Hamburg gibi şehirlerde pek çok insan hayvanat bahçesi kurulmuştur. Örneğin son insan hayvanat bahçesi 1958’de Belçika’da açılmıştı.

Geleneksel tanımıyla köleliğin yasaklanması ise 19. yüzyılda tüm itirazlara rağmen gerçekleşmiştir. Köleliğin yasaklanmasının ardından yüzyıllardır olduğu gibi ileri ve geri adımlar ve bazen de duraklamalarla insanlık etik çemberini en güçlüden zayıfa doğru genişletme mücadelesine devam ediyor. Günümüzde Afrikalıların köleleştirilmesi ve hayvan sömürüsü arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir ve bu bağlantı zincirine dair bize bir fikir verebilir. Örtüşen tahakküm tüm dezavantajlı gruplarda benzer süreçlerden geçmiştir. Kadın, çocuk, eş cinsel, engelli ya da siyahi olması fark etmez.

Peki, saydığımız dezavantajlı gruplar -kimileri sadece söylem boyutunda olsa da- nasıl özgürleşebilmiştir? “Ötekine” dair devrim niteliğinde bir değişimin mümkün olduğunu ABD yerlilerinin, Afrikalıların ya da kadınların zaman içinde değişmiş toplumsal rolleri kanıtlar. Cronin, Roberto A. Vald  on’ın *Translation and the Spanish Empire in the Americas* adlı eserinden yola çıkarak ancak bireysel anlatılarını ifade edebildikleri ölç  de yerlilerin   zg  rleşebildiklerini ve haklarını savunabildiklerini anlatır. Caron da benzer bir hik  ye ile kendini ifade edebilmenin   zg  rle  tirici g  c  n  n altını   izer ve k  leli   konu eder, b  ylelikle   evirinin hayati rol  ne do  rudan i  aret eder. Bu Amistad Gemisi’ndeki Afrikalı k  lelerin hik  yesidir. K  ba sahillерinden hareket eden gemide daha   nceden k  lele  tirilmi   olanlar da bulunmaktadır.   zg  rl  k talep eden yeni k  leler isyan   ıkarırlar. İsyancıların   ıkarıldıkları mahkemede kendilerini savunmaları ancak eski k  lelerin onlar ve beyazlar arasında   eviri yapmasıyla m  mk  n

158 Marjorie Spiegel, *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery* (Londra: Heretic Books, 1988) 30-60.

olur. Böylece uğradıkları vahşeti ifade edebilen köleler serbest kalırlar ve özgürlüklerini elde ederler. Caron, Afrikalı kölelerle aynı kaderi paylaşan hayvanların sözcülüğünü yapmaya çalışan türcülük karşıtlarını hayvanların çevirmeni olarak niteler.¹⁵⁹

Sessizleştirmenin nasıl somutlaşabildiğine bir örnek olarak Guillaume'un söz ettiği "*Dictionnaire des sciences animales*"den örnek verilebilir.¹⁶⁰ Bu tarım, botanik, beslenme, avcılık, zooloji gibi pek çok alandan 32.137 maddeye sahip bir sözlüktür. Sözlükte hayvanların iletişimine dair çok az maddeye yer verildiği anlaşılmıştır. Oysa hayvanların anlam üreterek kurdukları iletişimi kanıtlayan pek çok bilimsel araştırmadan bahsetmiştik. Hayvanları sessizleştirmenin somutlaşması gündelik hayatımızdan kurumlarımıza, dilimizden ticari faaliyetlerimize her alanda tutarlı şekilde devam eder.

Kölelerin, kadınların, engellilerin ve tüm dezavantajlı grupların iletişim kapasitelerini görmezden gelmek onların politik varlıklarını da yok etmektir. Onlara ses vermekse özgürlüğe giden yolu açmıştır ve açacaktır. Bu hemen her zaman çeviri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hatırlanabileceği gibi Cronin da hayvan meselesinin iyileştirilmesini çeviri bilimin sorumluluklarından biri olarak nitelemişti.

Caron bağlantılılığı hayvan meselesi özelinde şu şekilde ortaya koyar: "(...) Her türden şiddet birbiriyle bağlantılıdır, kötülüğe olan eğilimleri aynı kökten beslenir."¹⁶¹ Türcülük karşıtı gazeteci ve yazar, bağlantılılığı geçmişe hızlı bir bakışla ortaya koyar. Homo sapiensleri birbirlerine göre üstün ya da aşağı gören yasalar ancak yakın zamanda ortadan kaldırılmıştır. Yunanlılar ve Romalılarından itibaren var olan köleliğin yasaklanması iki asırdan daha kısa bir süre önce mümkün olmuştur. 1948'de Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile yasaklanmış olsa da şekil değiştirerek devam ettiği de söylenebilir. Ne var ki en azından köleliği (insan köleliğini) açıktan savunmak günümüzde imkânsızdır. Kadınlar oy kullanma hakkını pek çok ülkede 20. yüzyılın

159 Aymeric Caron, *age*, 252.

160 Astrid Guillaume, "Les dictionnaires des animaux: langages, langues, dialectes animaliers" <https://www.youtube.com/watch?v=w4b9m0y9Fyc> [15.05.2020].

161 Aymeric Caron, *age*, 231.

ortalarında elde edebilmiştir. Aile reisi kavramı pek çok yasayla yine 20. yüzyılda ortadan kalkmıştır (en azından bazı ülkelerde). Irkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi uzun yıllar norm olarak yaşamıştır ve bazı ülkelerde hâlâ aşılabilmiş değildir. Önce Yunanlılar sonra da Romalılar için diğerleri barbar olmuştur. Takip eden çağlarda yabancılar etik çembere alındırsa da Afrika kökenliler bundan yararlanamamışlardır. Engelliler sirklerde teşhir edilmiştir. Örtüşen tahakkümün ne kadar geniş bir grubu kapsayabileceğini ve insanın dünya yorumuna göre farklı grupları etkileyebileceğini görüyoruz.

Şimdi, kölelik ve hayvan sömürüsü yanlılarının kullandığı savların aynılığına bakalım.¹⁶²

- Kölelik her zaman var olmuştur. / İnsan her zaman hayvanları yedi.
- Köleler kendilerine bakamazlar. / Hayvancılık olmasa hayvanlar uygun yaşam şartlarına sahip olamazlar.
- Özgür insanların hayatı kölelerden çok daha zor. / Hayvancılık hayvanlara barınak ve yemek sağlar.
- Köleliği yasaklamak bir kan gölüne sebep olacaktır çünkü sahipleri kölelerini serbest bırakmayı asla kabul etmez. / Hayvancılık yasaklanırsa bu birçok insanın işsiz kalmasına neden olur ve kaos çıkar.
- Kölelik yasaklanırsa eski köleler suç işler ve toplumsal düzen bozulur. / Hayvan sömürüsü ortadan kalkarsa sokaklar ve caddeler hayvanlarla dolar, düzen bozulur.
- Köleliğe son vermek gerçek dışı ve ütöpik; tartışmaya değmez. / İdeal bir dünyada yaşamıyoruz bunlar romantik fikirler. O zaman bitki de yemeyelim...
- Köleliği yasaklamak yerine işleyişini denetlemek gerekir. Kölelere iyi davranıldığından, beslendiklerinden emin olmak yeterlidir. / Sorun endüstriyel hayvancılıktır; hayvanın kullanılmasına son vermeden şartlarını iyileştirmek yeterlidir.

Caron şu can alıcı soruyu sorar: “(...) hayvanlar dilimizi ko-

162 age, 253-254.

nuşmuyor ve onların ne dediklerini duymamak üzere kendimizi koşullandırıyoruz. (...) Yaşama arzularını insanların sözcükleriyle açıklayabilselerdi, onlara kötü muamele etmeye ve onları bu şekilde öldürmeye nasıl cüret edeceklik?"¹⁶³

Şekil 5: Kölelik ve Hayvan Sömürüsü

<https://theirturn.net/2016/08/04/modern-day-slavery/> [13.09.2021]

Filozof Florence Burgat ve hukukçu Jean-Pierre Marguénaud ise Le Monde'da yayımlanan bir makalede bağlantılılığı şöyle açıklamaya çalışırlar:

"Hayvan hakları konusunda yaşanan hukuki ilerlemeleri ve hayvanlara haklar tanınması fikrini insanların çektikleri sefaletle bir hakaret olarak görenlere, insan sefaletinin, sömürüden ve en zayıf olanın acılarına karşı gösterilen kayıtsızlıktan kaynaklandığını; bunun insanlara bir hakaret olmasının aksine kendilerinden daha zayıf varlıkların acılarına karşı ortaya çıkan zalim kayıtsızlığı reddetmek olduğunu söylemek gerekir. (...) Hayvanların ve en dezavantajlı gruplarda yer alan insanların korunması, zarar görmeye en açık olanlara yardım etmek üzere gerçekleşen aynı değerli hak mücadelesinin parçasıdır."¹⁶⁴

Örtüşen tahakkümleri, dezavantajlı gruplar arasındaki haksızlık temelli ilişkiselliği pek çok düşünür farklı şekillerde dile getirmiştir. Theodor W. Adorno "Auschwitz, biri bir mezbahaya

163 Aymeric Caron, age, 252.

164 Le Monde, "Les animaux ont-ils des droits?", https://www.lemonde.fr/idees/article/2010/07/15/les-animaux-ont-ils-des-droits_1387965_3232.html [12.06.2019].

bakıp ‘ama onlar sadece hayvan’ dediği an başlar” der.¹⁶⁵ Alphonse de Lamartine ise “Biri hayvan ve biri de insan için çarpan iki kalbimiz yoktur. Kalbimiz ya vardır ya da yoktur.” sözleriyle bunu ifade eder.¹⁶⁶

Bu noktada Luce Irigaray’nin ilham veren sorusunu hatırlamak işimizi kolaylaştırabilir: “İnsan olmak ne demektir? Kendimle ilişkimde olduğu kadar doğayla, dünyayla, başkalarıyla ve insan varoluşuna nispetle muhtemel olan bir aşkınlıkla ilişkimde, insanlığımı nasıl gerçekleştirebilirim?”¹⁶⁷

Dünya ve evrenle birlikte devinen barışçıl bir insanlık yaratmanın ilk koşulu olarak kendi cehaletimizin farkına varmak için, cehaletin hayatlarımızda nasıl tezahür ettiğini gözlemlemekle işe başlayabiliriz. Bu kitap bu yolda bir denemedir. Irigaray’in bahsettiği türden bir insanlık yaratmak için, yaşamın tek yapıcısı olma hırsının en küçük bedeli olarak gerçeği kabullenmeli ve hayat yorumumuzun bizim dışımızdakilere neye mâl olduğunu anlamalıyız. Kafesteki kuşu hatırlamalıyız. Bu sorumluluk bizimdir.

4.3 Yeni Bir Toplum Sözleşmesi Arayışı

ABD’li fütürist Alvin Toffler, “21. yüzyılın cahilleri okuma yazma bilmeyenler değil, öğrenmeyen, öğrendiği yanlışlardan vazgeçmeyen ve yeniden öğrenmeyenler olacak.” demişti.¹⁶⁸ Bizi çevreleyen yaşama bakışımız bireysel başkaldırıları dışında, hayvan- insan ilişkisinde kurduğumuz hiyerarşik düzeni doğal kabul eden ve zayıf olana karşı kurulan tahakkümü onaylayan bir görünüm sergilemekte. Bu onlara dair gözlemlerimizden değil, onlara dair öğrendiklerimizden kaynaklanıyor.

165 Gordon Hodson, Kimberly Costello, “The link between devaluing animals and discrimination”, <https://www.newscientist.com/article/mg21628950-400-the-link-between-devaluing-animals-and-discrimination/> [10.09.2020].

166 Alphonse de Lamartine, “Citations”, <http://www.oiseau-libre.net/Animaux/Droits-des-animaux/Citations.html> [19.10.2020].

167 Luce Irigaray, Yeni Enerji Kültürü, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011) 9.

168 “Alvin Toffler”, <http://libertytree.ca/quotes/Alvin.Toffler.Quote.3872> [19.10.2020].

Artık hayvanlarda duygu ve bilincin varlığı ciddi bilimsel verilerle kabul ediliyor. Özellikle etoloji alanında yapılan araştırmalar, hayvanların uzun zamandır sadece insana atfedilen kimi özellikleri taşıdığını kanıtladı. Bazı hayvan türleri için yapılan deneyler onların epizodik bir belleğe, kendilik farkındalığına, diğerine dair bir kavrayışa sahip olduğunu, hatta etik davranabildiklerini ortaya koydu. Hayvanlar alet kullanabiliyor, kültürel aktarım yapabiliyor, oyun oynuyor ve empatik davranabiliyor.¹⁶⁹ Bunun yanı sıra karakter özellikleri taşıyor, psikolojik bir şekillenmeye, diğer bir deyişle kendi hayat hikâyelerine sahip.¹⁷⁰

Bu bilimsel veriler şu soruları sormamızı gerektiriyor: Şimdiye kadar olageldiği gibi güçlünün haklı olduğu bir sistemle mi devam etmek istiyoruz, yoksa duygusal zekâmız ve etik yanımızla teknolojik gelişmişliğimizi yakalamak mı istiyoruz? Gerçeğe dayalı bir hakikat inşa etmek ve eski bildiklerimizi yenileriyle değiştirmek niyetinde miyiz, yoksa bilişsel obezliklerimizi öznel yargılarla semirtirken farkına varmadan gezegene veda mı edeceğiz? Dünyayı anlamlandırırken bizi yönlendirecek kanıları nesnel verilerden yola çıkarak oluşturabilecek miyiz?

Hayvanların birey olarak tanınmasının sonuçları olacaktır. Hayvanlara bugünkü gibi içi boşaltılmış kavramların ötesine geçerek temel haklar tanımak gerekecektir. Bu anlamda da saygı temelli bir hayvan-insan etkileşimine dayalı yeni uzlaşımsal metinler üretilmelidir. Bu metin türlerinden bazıları toplum sözleşmeleri, manifestolar ve hak temelli bildireler olabilir.

Bu konuda bizi yönlendirebilecek bazı önemli metinler dünyaya kamuoyuyla paylaşılmış durumda. Bunlardan ilki hayvanları korumak üzere imzalanmış, Türkiye'nin de imza attığı 15 Ekim 1978'de, Paris'te UNESCO tarafından ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. Pek çok gelişmiş ülke tarafından

169 Claude Béata, "L'attachement, un lien unique", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/courseware/a8f655af3143476a-a4cc1c2c72438481/a62229910de244348a35e0078eae4a5c/> [18.08.2020].

170 Florence Burgat, "Nous et les autres animaux demain: approche philosophique", https://www.fun-mooc.fr/assetv1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Burgat.pdf [03.08.2020].

tanınan ve uluslararası düzeyde hayvan hakları konusunda yazılmış en önemli metinlerden biri olan bu beyannamenin bazı önemli maddeleri şöyledir:¹⁷¹

“(…) insanın hayvanlara yönelik duyduğu saygının insanın bir diğer insana gösterdiği saygıdan ayrı tutulamayacağı göz önünde bulundurularak, ilan edilir ki:

Madde 1: Tüm hayvanlar biyolojik denge kavramı çerçevesinde var olma açısından eşit haklara sahiptir.

Madde 2: Tüm hayvanlar saygı duyulma hakkına sahiptir.

Madde 3: 1. Hayvanlara kötü muamele yapılamaz, zalimce davranışlarda bulunulamaz.

(…)”.

Bu bildirge ayrıca vahşi hayvanları da etik çembere dâhil eder ve avlanmalarını, tutsak edilmelerini reddeder. Pek çok açıdan henüz erişilememiş bir seviyeyi işaret etmekle birlikte bu maddelerin yasalara yansımaları olarak görülebilecek hayvanların duyarlı canlılar olarak tanınması hayvanların yaşam şartlarında oldukça kısıtlı bir değişim yaratmıştır.

Kronolojik sırayı takip ettiğimizde geleceğin dünyasını belirleyeceği söylenebilecek önemli metinlerden diğeri ise 2012’de yazılan Cambridge Bilinç Bildirgesi’dir. Türcülük karşıtlığı bağlamında paylaştığım gibi, bu metinle saygın bilim insanları hayvanda bilincin varlığını onaylamışlardır.

Değirmek istediğim diğer metinse 29 Mart 2019’da hayvanlara yasal statü tanınması gerekliliğine dair Toulon Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocaları tarafından ilan edilen bildirgedir. Bu metnin dilimize resmi çevirisi henüz gerçekleşmediği için kendi yaptığım çeviriyi paylaşıyorum:¹⁷²

“Toulon Bildirgesi

İlan Edilme Tarihi 29 Mart 2019- TOULON - FRANSA

171 “Universal Declaration of Animal Rights”, UNESCO, <http://www.la.utexas.edu/users/bump/Universal%20Declaration%20of%20Animal%20Rights.htm> [09.09.2020].

172 “Déclaration de Toulon”, Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].

(Hayvanların tüzel kişiliği konusu ile ilgili düzenlenen sempozyum üçlemesi sonucunda ortaya çıkan Toulon Bildirgesi, hukukçu bilim insanları tarafından 7 Temmuz 2012 tarihli Cambridge Bilinç Bildirgesi'ne bir yanıt olarak tasarlanmıştır).

GİRİŞ

Hukuk alanında çalışan bilim insanları olarak Toulon Üniversitesinde hayvanların tüzel kişiliği üzerine düzenlenen sempozyum üçlemesine katılmış bulunmaktayız.

Diğer disiplinlerde, özellikle sinir bilim alanındaki araştırmacılar tarafından yapılan araştırmaları dikkate almaktayız.

Araştırmacıların “insanların bilinci oluşturan nörolojik yapıları sahip olma konusunda benzersiz olmadığı” sonucuna vardıkları 7 Temmuz 2012 tarihli Cambridge Bildirgesi dikkate alındığında, bu özellikleri “insan olmayan hayvanlar” ile paylaştığımız anlaşılmıştır.

Yasaların hayvanlarla ilgili yasal bütüncede köklü değişiklikler meydana getirmek için bu gelişmelerden yararlanmamasını üzüntüyle karşılıyoruz.

Çoğu yasal sistemde, hayvanlar hâlâ mal olarak kabul edilmektedir ve onlara canlı varlıklar olmalarından kaynaklanan haklarını verebilecek tüzel kişilikten yoksundur.

Bugün, hukukun, hayvanlara yönelik tutumu iyileştirebilecek olan bilimsel gelişmeleri ve şimdiye kadar gerektiği ölçüde kullanılmamış olan bilgi bütününe görmezden gelemeyeceğini düşünmekteyiz.

Son olarak, ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinin mevcut tutarsızlığının, eylemsizliği hoş göremeyeceğinin ve insan olmayan hayvanların duyarlılığını ve zekâsını hesaba katmak üzere değişimi başlatmanın önemli olduğunun altını çiziyoruz.

Burada beyan ederiz ki;

Hayvanlar evrensel anlamda nesne değil, kişi olarak tanınmalıdır.

Egemen nesneleştirme eğilimine acilen son verilmelidir.

Mevcut bilgi, hayvanlarla ilgili yeni bir yasal bakış açısı gerektirmektedir.

Sonuç olarak, hayvanlar, terimin hukuki anlamıyla kişiler olarak tanınmalıdır.

Böylelikle insanlara yüklenen sorumlulukların ötesinde, hayvanlara kendi hakları tanınacak ve çıkarlarının dikkate alınması sağlanacaktır.

Hayvanlar, insan olmayan tüzel kişiler olarak düşünülmelidir.

İnsan olmayan tüzel kişilerin hakları, insan olan tüzel kişilerin haklarından farklıdır.

Hayvanların tüzel kişiliğini tanımak, hukuk sistemlerinin tutarlılığını sağlamaya yönelik önemli bir adımdır.

Bu hareket, sadece ulusal değil, uluslararası hukuksal mutabakatın bir parçasıdır.

Yalnızca tüzel kişileştirme yolu herkes için tatmin edici ve uygun çözümler sunabilir.

Biyolojik çeşitlilik ve gezegenin geleceği üzerine düşünceler insan olmayan kişileri de içermelidir.

Bu şekilde, canlılar topluluğu ile bağlantının altı çizilir, hukuki bir yorum oluşturulabilir ve oluşturulmalıdır.

Hayvanların Kanun önündeki hukuki durumu, statülerini tüzel kişiliğe yükseltmekle değişecektir.

SON

Toulon Bildirgesi, 29 Mart 2019'da Louis Balmond, Caroline Regad ve Cédric Riot tarafından Toulon Üniversitesi (Fransa) Hukuk Fakültesinde düzenlenen Hayvanların Yasal Kişiliği (II) konulu sempozyumda resmen ilan edildi".

Bunun yanında henüz dünyanın hiçbir yerinde kanunlara yansımada tüm canlıların yaşam bünyesine dâhil edildiği yeni toplum sözleşmeleri önerilmektedir. Bunlardan biri siyasal bilimlerin alanında çalışan Sue Donaldson ve Will Kymlicka tarafından yazılmış *Zoopolis, Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı* adlı eserdir. Bu çalışma hayvan haklarına yeni bir bakış açısıyla yaklaşır, negatif

ve pozitif haklardan bahseder. Negatif haklar birine ait olmama, öldürülmeme, hapsedilmeme, işkence görmeme veya ailesinden/ topluluğundan ayrılmama hakkı olarak sayılabilir. İnsan ve hayvan ilişkisini etik bir düzleme oturtan politik bir teori öneren bu eser bazı pozitif hakların ne olabileceğine dair de akıl yürütür. Örneğin hayvanların yaşam alanlarına saygı duyma, binalarımızı, yollarımızı ve mahallelerimizi hayvanların ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde tasarlama, insan faaliyetlerinden kasıtsız olarak zarar gören hayvanları kurtarma, kültürel süreç içinde bize bağımlı hâle gelmiş hayvanların bakımını gerçekleştirme bizlere düşen yükümlülükler ve hayvanlara tanınabilecek pozitif haklar olarak önerilir. Bahsedilen bir çeşit “Yeni Dünya Toplum Sözleşmesi”dir. Bu defa toplum his ve duyguları olan tüm canlıların paydaşlığında tanımlanır.

Bu bağlamda dikkat çekeceğimiz diğer bir konuya hem Morin hem Caron ve hem de Guillaume’un çalışmalarında karşılaştığımız yeni bir hümanizma arayışıdır. Guillaume bunu “humanimalisme” olarak formüle etmiştir. Guillaume’a göre “humanimalisme” hümanizma ve animalizmin birleşimidir ve bu birleşim insan ve hayvan toplulukları biri diğerini dışlayarak var olamayacağından hayati önem taşır.

“Humanimalisme” kavramının “antitürcü hümanizma”,¹⁷³ “çoğulcu hümanizma” ya da “hümanimalizm” olarak Türkçeleştirilebileceğini düşünmekteyiz. Bu yeni düşünce biçimi türcülük karşıtları müzisyen Res Turner, eğitmen Hippolyte Varlin, akademisyen Astrid Guillaume, akademisyen yazar Renan Larue ve L214 aktivistlerinin katkı sunduğu bir bildirgeyle ifade bulmuştur. İngilizce, Almanca, İspanyolca, Arapça, İbranice, İtalyanca çevirilerinin yayımlanması planlanmaktadır.

Ben de metnin Türkçeye çevirisini gerçekleştirerek hem bu uluslararası çabaya ülkemizden ses vermek hem de geleceğe dair yeni ütopya arayışlarında muhtemel perspektiflerden birini sizlerle paylaşmak istedim.

173 Bu öneri Prof. Dr. Emine Bogenç tarafından önerilmiştir.

His ve Duyguları Olan Varlıkların Hakları Bildirgesi¹⁷⁴

Giriş:

His ve duyguların olduğu gibi yaşanan ve anlatılan, acıların da önemini saygıyla kabul ederek ve bunların insan ve insan olmayan hayvanları bir his ve duygu sahibi varlıklar topluluğunda birleştirdiğini düşünerek; İnsanların etik seçimler yapma ve dolayısıyla şiddeti reddetme kapasitelelerini göz önünde bulundurarak;

İnsanların birbirlerine his ve duyguları olan diğer türlere karşı uygulama kapasitesine sahip olduğu sınırsız şiddeti dikkate alarak;

Denetime tabi şiddetin, duvarların ardına gizlenerek gelenek, din veya damak tadıyla maskelenmiş bile olsa, şiddet olduğunu ve katlanarak artan zorbalıklara bir etmen oluşturduğunu düşünerek;

Gezegенimizin biyolojik çeşitliliğine yönelik tehditleri göz önünde bulundurarak ve her canlıya saygı duyulması gereken bir gezegen paydaşı statüsü tanıyarak;

Et ve süt ürünlerine dayalı üretimin ve beslenmenin inkâr edilemez şekilde taviz verdiği bir hedef olan insanlığı koruma gerekliliğini hesaba katarak;

İnsanlığı tüm his ve duyguları olan varlıklara uyguladığı sömürüden özgürleştirecek bilimsel ilerlemeleri ve hem kaynaklara ortak erişimi hem de çevrenin korunmasını teşvik eden alternatifleri göz önünde bulundurarak;

İnsan ve insan olmayan tüm hayvanları kapsayan hümanizma ve animalizm perspektiflerinin ortak bir akıl ve duyarlılığın inşasına elverişli bir hümanimalizm / çoğulcu hümanizma olarak nitelendirilebileceğine kanaat ederek;

Özellikle İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden (1789), Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan (1945), İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'nden (1948), Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi'nden (1978), Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden (1989) ve Avrupa Birliği Temel Haklar Antlaşması'ndan (2000) esinlenerek;

Ana referans metinlerinin geleneksel olarak ilan ettikleri ideallerin üstünlüğünü ve bu metinlerin pek çok aşamada ilerlemenin koşullarını yaratma yeteneklerini ve yetkinliklerini göz önünde bulundurarak,

Hümanimalist/ Çoğulcu hümanist bir vicdanla harekete geçen ve bir türe

174 <https://www.antispeciste.ch/philo-les-chroniques?fbclid=IwAR0pAFCdzM-dX5ChJEjOTKyOXIGdyQJf53cTxFn1HgkNEhp9nWAEyRfPVe0> [17.09.2021].

ait olmaya dayalı herhangi bir keyfi ayrımcılığı reddeden, özgürlük ve dayanışma gibi büyük idealleri takip eden insanlar, aşağıdaki devredilemez haklara saygı göstermeyi taahhüt ederler.

Madde 1: Haysiyete Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar içkin bir değerle dünyaya gelirler.

İnsanlar ister insan ister hayvan olsun, yaşamın his ve duyguları olan tüm paydaşlarına yaraşır saygı sınırlarını genişletmek için özen göstereceklerdir. His ve duyguları olan varlıklar topluluğuna üyeliği bilimsel olarak belirlenmemiş bir tür söz konusu olduğunda, şüphe bu türün yararına olacak şekilde dikkate alınacaktır.

Madde 2: Eşitliğe Dair

His ve duyguları olan tüm varlıklar, aynı çıkarlar söz konusu olduğunda eşit haklardan yararlanır.

İnsanlar, his ve duyguları olan hiçbir varlığı bir nesnenin statüsüne (yiyecek, giyecek, eğlence, herhangi türden bir sermaye, enstrüman, hatta deney nesnesi) veya başka bir özel statüye (refakatçi, ast, öğrenci veya özellikle hasta) indirgemeyecektir.

His ve duyguları olan hiçbir varlık alım-satım, hediye veya miras nesnesi olamaz ve bu nedenle başkalarının malı olamaz. Bu nedenle his ve duyguları olan bir varlığın mal durumuna ve dolayısıyla köleliğe indirgenmesi ve aynı zamanda gebeliğe zorlanması bu beyanla çelişecektir.

His ve duyguları olan bir varlığa barınma veya birlikte yaşama hakkı verilmesi durumunda, onun devredilemez haklarına saygı duyulması zorunlu olacaktır. İnsan olmayan bir hayvanla olan bağ, insan olmayan hayvana herhangi bir zarar gelmesini önlemek için, insan buna bir son vermeye karar verirse sorumluluğu devam edecek şekilde tanımlanacaktır.

Madde 3: Özgürlüğe Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar özgürlük hakkına sahiptir.

Özgürlükten yoksun bırakma, ancak mutlak gereklilik hâllerinde, sağlık veya cezai nedenlerle yapılabilir. Buna ek olarak, kapatılma, ilgili kişinin manevi ve fiziksel bütünlüğüne herhangi bir saldırıyı içeremez. Her halükârda, kapatılmanın sadece geçici olması amaçlanacak ve bu durumun uygunluğu düzenli aralık-

larla çapraz bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Madde 4: Duygusal Bağlara Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar duygusal bağlarına saygı duyulması hakkına sahiptir.

İster aile ister arkadaşlık bağları olsun, dayatılan herhangi bir ayrılık, yalnızca ilgili varlıklardan en az birinin çıkarı söz konusu olduğunda gerçekleşebilir ve düzenli olarak çapraz incelemelere tabi tutulur.

Aynı türden yetişkinler arasında rızaya dayalı sevgi bağlarına gelince, bu bildirge cinsel yönelimleri ne olursa olsun, onların dokunulmazlıklarını onaylar.

Madde 5: Bütünlüğe Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar ahlaki ve fiziksel bütünlüklerine saygı duyulması hakkına sahiptir.

Ayrımcılık, taciz, aşağılama, işaretleme (sıcak demir veya etiketlemede olduğu gibi), yiyecek ve bakımdan mahrum bırakma, fiziksel ve psikolojik engellemeler, zorla eğitim, sürgün, işkence, avlanma ve öldürme eşit kararlılıkla yasaklanacaktır. Aynı türden varlıklar veya farklı türden varlıklar arasında, özellikle eğlence amaçlı dövüşlerin düzenlenmesi de -tamamen rıza gösteren varlıklar arasındaki yarışmalar haricinde- bu beyannamenin ihlali anlamına gelecektir.

Bir organın başkasının yararına olarak nakledilmesi yalnızca açıkça rıza gözetilerek gerçekleşebilir ve bu nedenle yalnızca insanları dayanışmadan kaynaklanan nedenlerle (özellikle, kan nakli veya böbrek nakli gibi) ilgilendirebilir.

Evccilleştirme, sömürü, köleleştirme veya baskı amacıyla sakatlama ve parça alma bu bildirgenin ihlali anlamına gelir.

Madde 6: Kardeşlik Bağına Dair

His ve duyguları olan bütün varlıklar, kardeşlik bağını ifade etme ve dayanışmaların en yücresi olan bu kardeşlikten yararlanma hakkına sahiptir.

Gerektiğinde yeterli kalitede bakım ve yardım alma hakları vardır.

Bakım ve yardımdan mahrum bırakılmaları için dayatılan gerekçeler hangi nitelikte olursa olsun (ekonomik, siyasi veya özellikle dinî) -tıpkı katkıda bulunmadan dayanışma kavramından istifade ederek menfaat sağlama hâllerinde olduğu gibi- bu bil-

dirgenin ihlali anlamına gelir.

Yaşamın sona erişine ve arda kalan bedenlere eşit, onurlu bir muameleyle yaklaşılacaktır.

Madde 7: Çevreye Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, doğal çevrelerini koruma hakkına sahiptir.

Herhangi bir yerleşim, geliştirme ve kullanma projesinin gerçekleştirilmesi durumunda bu zorunluluğa saygı duyulmalıdır. Doğal bir çevrenin özellikle insanlar tarafından zararlı bir şekilde değiştirilmesi durumunda, süreci tersine çevirmek için her türlü önlem alınacaktır ve bu önlemler doğal çevrede yaşayan varlıkların yararına olacaktır.

Madde 8: Çevrenin ve Kaynakların Paylaşılmasına Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, ortak alanları çerçevesinde saygı duyulma hakkına sahiptir.

Yerleşik veya göçmen olsun, nüfuslar arasındaki kullanıma dair herhangi bir çatışma, makul ve adil bir şekilde çözülecektir. Dengesizliğin nedenleri (özellikle yetersiz kaynaklar, doğal veya anlaşmazlıklara dayalı tehditler gibi) derinlemesine ve farklı açılardan bakan bir çalışmanın konusu olacak ve söz konusu his ve duygu sahibi bireylerin temel haklarına saygı gösterilerek şiddet içermeyen çözümler uygulanacaktır.

Madde 9: Bilime Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar bilimin faydalarından yararlanma hakkına sahiptir. Dolayısıyla araştırmalar ortak ilerleme idealine dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

Özellikle tıbbi veya kozmetik nedenlerle, his ve duyguları olan hiçbir varlık bilimsel deneylere zorlanmayacaktır. Bireyin özgür ve açık onayı zorunlu ve geri alınabilir olacaktır; bu nedenle sadece insanları kapsayabilir ve kişiye tüm korunma imkânları sağlanacaktır.

İlgili kişinin çıkarları aleyhine ve diğer his ve duyguları olan varlıkların zararına olacak herhangi bir genetik manipülasyon bu bildirgenin ihlali anlamına gelecektir.

Madde 10: Hümanizme / Çoğulcu Hümanizmaya Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, eşitler arasında saygı temelli türlerarası ilişkiler geliştirme hakkına sahiptir.

Bu bağlar belirli zekâ, dil ve duyarlılıkların keşfi ve bunların tanınması doğrultusunda kurulacaktır.

Paylaşımın, ortak dillerin, kendini tanımanın ve ötekiliğin oluşturmaları olan bu ilişkiler ortak bir zekâ ve duyarlılık anlayışının inşasına yardımcı olacaktır.

Bu ortak zekâ ve duyarlılık, ortak çıkarlara hizmet edecektir.

Madde 11: İdeallerin Geliştirilmesine Dair

İnsanlar dünya vatandaşı olarak, tüm his ve duyguları olan varlıkların yararına olacak şekilde barışın korunmasını gözetecilerdir. Böylelikle kaynaklara erişimi eşitlik kaygısı güderek sağlayacaklarından özgürlük, eşitlik, dayanışma, demokrasi, adalet ve kalkınma gibi büyük ideallerin kültür yoluyla yayılmasını teşvik edeceklerdir.

Carlinın alıkonulması, zenginliklere el konulması, çevrenin tahrip edilmesi, silahların teşviki ve silahlı çatışmaların tümü bu bildirgenin ihlali anlamına gelecektir.

Antroposen Çağı'nda hayvanlara dair üretilen cehalet süreçlerindeki çeviri unsurlarının farklı katmanlarını ve bu süreçlerin yine çeviri yoluyla geriye çevrilme imkânlarını genel bir bakışla ele aldık. Dillerarası çeviri, diliçi çeviri ve türlerarası çeviri / aracılık bakımından çevirinin süreçlere nasıl müdahale edebileceğine dair bazı öneriler sunduk. Bu müdahale potansiyelini gerçekleştirmiş bir çeviri dünyayı anlama ve yaratma yollarımızı da diğer bir deyişle Morin'in bahsettiği sanatlar, bilimler, kurumlar ve diğer toplumsal organizasyonlarımızı da şekillendirecek önemli etkenlerden biri olabilir. Bu çeviriye *müdahil çeviri* olarak adlandırıyorum.

Dilin cehalet ve ortak tahakküm yaratmak için araçsallaştırıldığı, demokratik bir bakış açısını ve çeşitliliğin estetiğini reddeden, tarihi doğallaştıran, ayrımcı, yaşam ağını görmezden gelen düşünme şeklimize son vermenin önemli araçlarından biri çeviri olabilir. Cronin'in çeviriyle ilişkilendirdiği üç rol olan hayvan öznenin iyileştirilmesi, farklılıkları anlamak ve türlerarası aracılık ancak türcülük karşıtı bir bakışla gerçekleştirilebi-

lır. Türcülük karşıtlığıysa biyodemokratik bir hümanist anlayış olarak düşünülebilir. Bilindiğı gibi çeviri hareketleri Avrupa'nın Orta Çağ'dan çıkışında ve Hümanizma'nın doğuşunda büyük rol oynamıştı. O zamana kadar sadece din adamlarının okuyabildiğı İncil, halkın anlayacağı çeşitli dillere çevrilmiş ve ruhban sınıfının din adına insanlara uyguladığı baskı ve işkenceler son bulmuştu. Çevirinin Orta Çağ Avrupası'nda oynadığına benzer bir rolü Antroposen Çağı'nda yaşanabilecek paradigma değişiminde de oynayabileceğı görölmektedir. Tıpkı Rönesans ve Reform hareketlerinde deneyimlendiğı gibi yaşama yeni bir bakış ile bakabilmek ancak orijinal bilgiye erişmekle mümkün olacaktır. Hayvana dair çıplak gerçeğe erişimi mümkün kılan ve bilimi esas alan türcülük karşıtı çeviri anlayışı da bunun ilk şartıdır ve Antroposen Çağı'ndan kurtuluşumuzu sağlayacak paradigma değişiminin önünü açabilir; bize yeni bir hümanist perspektif sunabilir. Ekolojik felaketle karşı karşıya olan insanın kendini konumlandırmasında yaşayacağı devrimsel bir dönüşüm, canlı yaşama şimdiye değin tayin edilen rollerin sahteliğine ve çürümüşlüğüne dair bilginin derinlemesine içselleştirilmesiyle sağlanabilir. Çeviri bunun için doğru araçları bize sunuyor.

5. YENİ BİR PARADİGMAYA DOĞRU

Bu kitapta Antroposen Çağı'nda hayvanlar hakkında üretilen cehaletin kültürel inşasını ve buna özdeş olarak ortaya çıkan, örtüşen tahakkümleri ele almaya çalıştım. Bunları yaratan süreçlerin çeviri yoluyla tespit edilmesinin ve geri döndürülmesinin imkânlarını irdeledim.

Cehaletbilimin oldukça yeni bir çalışma alanı olmasından dolayı ilk amacım cehalet kavramını ve cehaletbilimi anlatmaktı. Daha sonra cehaletin ve ortak tahakkümün benzer doğalarını keşfettik. İnsanın dünyanın gerçekliğine dolaysız bir erişimi olmadığını söyledik ve yaşamı anlamlandırma süreçlerinde ortaya çıkan çarpık dünya yorumumuzun sonucu olarak hayvana biçtiğimiz sürekli değişen rolü sorguladık. Tarih, hukuk, bilim ve hayvan hakları alanlarından örneklerle başvurarak hayvan hakkında gerçek sandıklarımızın aslında insanın yaşamı yorumlama şeklinin bir parçası olabileceğini gördük.

Tarih boyunca dezavantajlı grupların kendilerini ifade edebilme olanakları ölçüsünde özgürleşebildikleri ve disiplinlerarası gerçekleşecek bir çevirinin de en kalabalık öteki olan hayvanların sesini duyulur kılabilme kapasitesine sahip olduğu ortadadır. Bu anlamda evrensel olduğunu iddia ettiğimiz değerlerimizin gerçekten evrensel olmalarının türcülük karşıtı bir bakışla mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu yeni bakışı oluşturmada çevirinin oynayabileceği hayati rolü ve potansiyeli görme sorumluluğuna sahibiz.

Özellikle diliçi çeviri söz konusu olduğunda cehalet ve tahakküm mekanizması, sadece çevirmenler, araştırmacılar ve akade-

misyenler tarafından değil, bu dilsel süreçlerin farkına varan herkes tarafından işlemez hâle getirilebilir. Diliçi çeviri dili cinsiyetçi ve her türlü ayrımcı ifadeden arındırmayı amaçlayan çalışmalarla bir akrabalık bağına sahiptir. Cehalet ve tahakkümün inşası atasözleri ve deyimlerle argo ve hakaret içeren dilin işe koşulması, teknokratik dile başvurulması, kamuflaj sözcüklerin, tamlamaların ve oksimoronların yönlendirici kullanımı yoluyla gerçekleşir ve yapılacak saha çalışmaları kapsamında bu sınıflandırma genişletilebilir ve detaylandırılabilir.

Örtüşen tahakküm, şiddetin ve sömürünün özel olarak kadına, bir Afrikalıya ya da çocuğa değil söz konusu bağlam içinde güçsüz olana yöneldiğini ifade eder. Değerler sistemimizdeki çatlakların ortaya çıkardığı cehaletimizi ve örtüşen tahakkümleri anlamak, tüm dezavantajlı grupları etik-empatik bakış çemberine biyodemokratik anlayışla dâhil etmek Antroposen Çağı'ndan tek çıkış yoludur.

Bu çalışmanın, hayvanların yaşadıklarını açığa çıkarmak üzere harekete geçen herkese çevirinin sunabileceği katkıyı gösterebilmesini umuyorum. Diğer yandan hayvanların sesini duyulur kılmanın sistemli şekilde ve farklı çalışma alanlarının uzlaşısıyla gerçekleşmesinin öneminin altını çiziyorum. Dilin hayatı yaratan gücünü evrensel değerlerimiz hayvanları da kapsayana kadar tekrar tekrar tutarlı şekilde ve mesaj anlaşılana kadar kullanmalıyız. Tutarlı bir bakış ve gerçeklere dayanarak oluşturulan hakikat karşısında kötücül çıkar sahiplerinin savları ya da cehaleti üretme çabaları etkisiz kalacaktır. Bunun yansımaları tüm kurum ve kuruluşların yapılanmalarında, hukuki metinlerde, gündelik hayatımızda, uzlaşım metinlerimizde, bilimsel bakışımızda görülecektir.

Çeviri sosyolojisi bağlamında ele aldığımız ekoçeviri çerçevesinde dillerarası, diliçi ve türlerarası boyutta verdiğim örnekleri esas alarak türçülük karşıtı bakışla gerçekleşecek, cehaletin kültürel üretiminin ve örtüşen tahakkümlerin farkında olan çeviriyi Carol J. Adams'dan esinlenerek müdahil çeviri olarak adlandırıyorum. Müdahil çeviri, şiddeti ve ayrımcılığı normalleştirdiğimiz süreçleri ortaya çıkarmayı hedefler ve her şeyin birbiriyle bağ-

lantılığını somut şekilde ortaya koyduğu için dikkate değerdir. Türcülük karşıtı yaklaşımla ilgili bilgi kaynaklarının bir dilden diğerine aktarılmasını sağlar, nesneleştirmeye hizmet eden dilden ki ayrımcı ifadeleri açığa çıkarır ve teknokratik dili geri dönüştürür; dilin ardına gizlenmiş gerçek süreci ortaya çıkarır.

Bu bağlamda müdahil çeviri hikâyesinin çok sesliliğini, onun tek anlatıcısının biz olmadığımızı anlatır. Bu, aynı zamanda nesneleştirme sürecini sonlandırmak, zihinlerde kayıp olan göndergeyi yeniden görüş alanına sokmaktır. Ötekine kulak vermek, iletişim kanallarını açarak bağlantılılıkları ve ilişkisellikleri görünür kılmakla gerçekleşebilir.

Sonuç olarak denilebilir ki bilmek de bilmemek de doğaldır. Ne var ki yaşamı yorumlama sürecini ele geçiren insan cehaletin kültürel üretimini aşmakla yükümlüdür. Yeni toplumsal organizasyonlarımızı biyodemokratik bakışla yaratarak, hayatta kalma ve yarış üzerine kurulu bir zihinsel yapının ötesinde yeni bir düşünüş şekli ile dünyayı yeniden inşa etmek zorundayız. Canlı yaşam ve insan arasında kurduğumuz tek yönlü bir yara-ra dayalı ilişkiyi karşılıklı yarar yörüngesine oturtmak için bizi çevreleyen yaşamı duymak üzere harekete geçmeliyiz. Antroposen Çağı'nın barındırdığı tüm engellere rağmen türcülük karşıtı yeniden söyleme şekilleri bağlantılılıkları görmede bize yardım edebilir. Ignorabimus'a direnmemizi sağlayabilir.

Canlı ya da cansızın, güzel ya da çirkinin, hisseden ya da hissetmeyenin ne olduğuna dair kesilen ahkâmların ötesine geçerek, tür ayrımı yapmaksızın tüm dünyadaşlarımızla bir çeşitlilik estetiği¹⁷⁵ yaratabilmek için işe koşulacaklardan biri müdahil çeviri olabilir.

175 Victor Segalen, *Essai sur l'exotisme: une esthétique du divers* (Paris: Le livre de poche, 1999).

SON SÖZ

Antroposen Çağı -insan yeryüzünde yaşamaya devam edebilecekse bile- bildiğimiz anlamda dünyanın sonudur. Şimdikinden farklı olarak anlamlandırma şekillerimizi gözden geçirmeli, toplumsal yaratımlarımızı yeniden kurgulamalıyız. Bireyin anlamlandırmak üzere dışarıdan seyrettiği yaşamla aynı yörüngede ve onun bünyesinde devinen varoluşa saygıyla yaşaması ancak bu şekilde mümkündür.

Ayrımcılığı toplumsal grupların en ötelenmiş parçalarını da kapsayacak şekilde terk ederek tüm dünyadaşlarımızla bir çeşitlilik içinde var olabilmek, benliğimizin evrenle onun evrimi içinde gerçekleşmesi ve yaşamın saygınlığını tanıyarak mümkündür.

Tabaktaki etin varlığına aidiyetlerini geri vermek, silinen hikâyeyi görünür kılmak ve hatırlatmak, hayvanı asıl bağlamına tekrar yerleştirmek -özellikle diliçi çeviri söz konusu olduğunda- hepimizin katkısıyla mümkündür ve sonuçları sanılandan daha geniş bir alanda yankı bulacaktır. Bilişsel ön yargılarımızın farkına varmak hatta onları ortadan kaldırmak için tarihin elverişli bir anındayız.

Cronin; Alman teorisyen Günther Anders'ten yola çıkarak insanın insanmerkezci, kendini, varsaydığı piramidin en tepesine yerleştiren yaklaşımını ve tarihi kendine mâl edişini Kopernik kaynaklı merkezden düşüşle açıklar. Kopernik, Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü ortaya koyarak insanın evrendeki konumuyla ilgili algısını tamamen değiştirmişti. Hayvanların bilinç sahibi olduğunun ilanı da algımızda Kopernik'in yarattı-

ğı devrimsel dönüşüme benzer bir etki yaratacaktır. Gerçekten de bilimsel veriler sadece Dünya'nın Güneş Sistemi'nin merkezinde bulunmadığını değil, insanın da ekosistemin en üstünde olmadığını göstermektedir. Bunu söylerken ekosistemin bir piramide benzemediğini anlamak gerekir. Bir "en tepe" yoktur. Yeryüzü burçlarına çıkıp âdemoğlu adına bayrak dikerek düşman karşısında üstünlüğümüzü ilan edeceğimiz bir ölüm kalım savaşı değildir. Nesnel veriler bu sanımızda ısrarcı davranırsak ekolojik bir felaketle karşı karşıya kalacağımızı göstermektedir. Bu ekolojik yıkımı öngören çalışmaların işaret ettiği üzere, doğanın efendisi olma çabamızla somutlaşan Kopernik kompleksimizi katlayıp cebimize koyma vakti gelmiştir. Bir ölüm kalım savaşında değil, bir ölüm kalım mücadelesi içinde olduğumuzu kavrayacak daha olgun bir düşünme şekline ihtiyacımız olduğu açıktır. Bu mücadelede insanoğlunun zaferi silahlarla ve makinalarla doldurduğu dünyada açgözlülüğünü kontrol altına alarak, ancak kendisi için kendine karşı, ancak çıkarını düşünmeyi bıraktığı oranda çıkarına gerçekleşecek şekilde mümkün görünmektedir. Hubert Reeves'in "Doğayla savaş halindeyiz. Kazanırsak kaybedeceğiz." sözlerini okul duvarlarına asma, dövme olarak yaptırma, bilgi yarışmalarında sorma ve kamu spotlarında gösterme zamanıdır.

Gezegendeki hikâyenin bir kolektif anlatı olduğunu kavramak, yaşamın çoğulcu ve kapsayıcı bir dille gerçekleşecek çevirisi, yaşamın tüm canlı hücrelerinin kendini ifade etmesine olanak tanıma anlayışını norm haline getirmekle mümkün olacaktır. Ekosistem, büyüleyici renkleriyle olağanüstü bir mozaik sunuyor: goriller, karıncalar, köpekbalıkları, solucanlar, biz... Hepimiz burada yaşıyoruz ve bizi birbirimize bağlayan bağlar sadece fiziksel ve görünür olanlar değil. Aynı zamanda mutluluk, üzüntü, korku ve maruz kaldığımız tahakküm gibi görünmez bağlarla da birbirimize bağlıyız. Hikâyemizin kolektif bir anlatı olduğunu anlamak armoninin müziğe, perspektifin resme sağladığına benzer bir katkıyı insanın yaşama attığı anlama sağlayacak; onu derinleştirecek, saflaştıracak ve yoğunlaştıracaktır. Rilke, kuşlar uçuğu için gökyüzünü

algılayabildiğimizi söylemişti. Bu yüzden kafesteki kuşun uçuşmasına izin vermeliyiz.

Önümüzde duran soru şudur: Yaşamın çevirisini nasıl gerçekleştireceğiz? Toplumsal organizasyonlarımız, kurumlarımız, teknolojimiz, gücümüz bizi çevreleyen yaşamda nasıl somutlaşacak? Renklerin içinde deseni bulabilecek miyiz?

*“Arının adına
ve kelebeğin
ve meltemin
- Âmin!”*

Emily Dickinson

KAYNAKÇA

- "About us", World Animal Protection, <https://www.worldanimalprotection.org/about-us> [15.08.2020].
- Adams, Carol J. Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram. çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Andersen, Hans Christian. Andersen Masalları. c.1, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- "angelsfarmsanctuary", Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/angelsfarmsanctuary> [26.08.2020].
- "anthropocentrisme", Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/anthropocentrisme/3885> [12.08.2020].
- Aristoteles. Metafizik. çev. Ahmet Arslan, 3.bs. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2012.
- "Avcılık Derneği Başkanı Beyan", <https://www.haberler.com/avcilar-dernegi-baskani-vurdugumuz-hayvana-nazik-3426384-haberi/> [27.08.2020].
- Aylar, Selçuk. "Hakikat: Ayna Yerine Kırbaç". https://www.academia.edu/33563637/Jean_L%C3%A9on_G%C3%A9r%C3%B4me_hakikat_ayna_yerine_k%C4%B1rba%C3%A7_Sanat_D%C3%BCnyam%C4%B1z_142_2014_pdf. [21.09.2020].
- Bach, Richard. Martı Jonathan Livingston. çev. Kader Ay Demireğen. İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2000.
- Béata, Claude. "L'attachement, un lien unique", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/courseware/a8f655af3143476a-a4cc1c2c72438481/a62229910de244348a35e0078eae4a5c/> [18.08.2020].
- Berger, John. Hayvanlara Niçin Bakarız? çev. Cevat Çapan. İstanbul: Tudem Yayın Grubu, 2017.
- Birleşmiş Milletler, "Five decades of environmental action" <https://www.un.org/en/observances/environment-day/background> [01.08.2020].
- Bonneuil, Christophe, Jean-Baptiste Fressoz. L'Événement Anthropocène: La Terre, l'histoire et nous. Paris: Éditions du Seuil, 2013.
- Burgat, Florence. "Nous et les autres animaux demain: approche philosophique", https://www.fun-mooc.fr/assetv1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Burgat.pdf [03.08.2020].
- Camus, Albert. Yabancı. çev. Semih Tiryakioğlu. İstanbul: Can Yayınları, 1996.
- Caron, Aymeric. Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature. Paris: Don Quichotte Editions, 2016.
- Chamovitz, Daniel. Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak. çev. Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

- "Cinq ans après la Déclaration de Cambridge sur la conscience", *Ethique animale*, <https://www.animal-ethics.org/declaration-de-cambridge-sur-la-conscience/> [19.09.2020].
- Clarke, Paul A. B., Andrew Linzey. "Siyaset Kuramı ve Hayvan Hakları". *Cogito*. s. 32 (2002): 78-90.
- Combis, Hélène. "Truie condamnée à mort, dauphins exorcisés... les étranges procès d'animaux au Moyen Âge", <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [20.08.2020].
- Cornell, Rkia Elaroui. *Rabi'a from Narrative to Myth: The Many Faces of Islam's Most Famous Woman Saint, Rabi'a al-'Adawiyya*. Londra: Oneworld Academic, 2019.
- Cronin, Michael. *Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*. Abingdon ve New York: Routledge, 2017.
- Çakmakçı, Osman. *Konuşmanın İmkânsızlığı Üzerine Bir Diyalog*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- "Déclaration de Toulon", Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].
- "Descartes et l'animal", ENS Lyon, https://www.canal-u.tv/video/ecole_normale_superieure_de_lyon/descartes_et_les_animaux.25667 [19.09.2020].
- Dönümcü Esenli, Hacer. "Kadeş barışı ve Kraliçe Puduhepa'nın mührü" <https://bianet.org/biamag/tarih/236625-kades-barisi-ve-kralice-puduhepa-nin-muhuru> [20.09.2021].
- "Ebul-ala-el-maarri", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-ala-el-maarri> [07.06.2020].
- "En Nouvelle-Zélande, un fleuve reconnu comme une entité vivante", *Le Monde*, https://www.lemonde.fr/planete/article/2017/03/16/en-nouvelle-zelande-un-fleuve-reconnu-comme-une-entite-vivante_5095219_3244.html [02.08.2020].
- Farrelly, Elizabeth. *Mutluluğun Sakıncaları*. çev. Erdem Gökyaran. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Free Dictionary, "Sentient", <https://www.thefreedictionary.com/sentient> [10.10.2020].
- Ghys, Étienne. "Les problèmes de Hilbert", <https://images.math.cnrs.fr/Les-problemes-de-Hilbert.html?lang=fr> [12.09.2020].
- "Greenhouse Gases", *The Role of the Animal Agriculture on Greenhouse Gas Emissions*, <https://www.cowspiracy.com/facts> [12.09.2020].
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre Bütün Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Gross, Matthias. *Ignorance and Surprise: Science, Society and Ecological Design*. Cambridge: The MIT Press, 2010.
- Guillaume, Astrid. "Les animaux, ces êtres doués de sentience", <https://theconversation.com/les-animaux-ces-etres-doues-de-sentience-82777> [29.08.2020].
- Guillaume, Astrid. "Langages, langues, dialectes animaliers: les dictionnaires des animaux", <http://www.cite-sciences.fr/fr/ressources/conferences-en-ligne/saisons/saison-2019-2020/un-animal-des-animots/> [16.03.2020].
- Guillaume, Astrid. "Société française de zoosémiotique" <http://societefrancaise-dezoosemiotique.fr/astrid-guillaume/> adresinde bulunan çeşitli konferanslarıdır. [15.08.2020].

- "Hayvanlar Medyaya Seslenseydi...", <https://www.youtube.com/watch?v=s-7dxFTXycXk&feature=youtu.be> [02.08.2020].
- "Hayvan Özgürlüğü Çevirileri", <https://hayvanozgurlugukutuphanesi.com/hayvan-haklari-ve-ozgurlugu-kitaplari/hayvan-haklari-sozlugu/> [29.08.2020].
- He, Allison. "The Dunning-Kruger Effect: Why Incompetence Begets Confidence", <https://www.nytimes.com/2020/05/07/learning/the-dunning-kruger-effect-why-incompetence-begets-confidence.html> [18.12.2018].
- Helayel, Catherine. "Les animaux ont-ils des droits ?", https://www.ted.com/talks/catherine_helayel_les_animaux_ont_ils_des_droits/transcript?language=fr [15.08.2020].
- Herzog, Hal. Sevdiklerimiz, Tiksindiklerimiz, Yediklerimiz: Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur? çev. Yeşim Seber. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- "homosapiens", Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens> [16.12.2018].
- "Humanimalisme", <https://blogs.mediapart.fr/hippolyte-varlin/blog> [15.10.2020].
- "Ignorance Related Concepts: a Short Lexicon" Sociology of Ignorance, http://www.sociologyofignorance.com/ignorance_concepts.html [31.07.2020].
- İPBES, "2019 Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Küresel Değerlendirme Raporu" <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/user/yaziForm1.pdf?cilt=51&sayi=1026&sayfa=32&yaziid=43051> [10.08.2020].
- İrigaray, Luce. Yeni Enerji Kültürü. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2012.
- ISEE, "Çevre Etiği ve Felsefe", <https://enviroethics.org/2013/10/25/cfp-11th-meeting-on-environmental-philosophy/> [24.07.2020].
- "ignorance", CNRTL, <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ignorance> [12. 06.2017].
- "ignorance", Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ignorance> [12.06.2017].
- "ignorance", Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ignorance> [12.06.2018].
- "İnsan hayvan ilişkisi", https://scholar.google.com/scholar?start=0&q=%22insan-hayvan+ilisi%22&hl=fr&as_sdt=0,5 [19.08.2020].
- "Jeremy Bentham", Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/> [19.09.2020].
- "Kaçma Vururum", Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/kacma-vururum> [26.08.2020].
- "Kadına Sözlü Taciz", Gazete Diken, <http://www.diken.com.tr/ustune-basinda-dikkat-et-milleti-azdiriyorsunuz-eminonunde-bir-kadina-sozlu-taciz-de-bulunan-adam-serbest/> [02.07.2017].
- "kazara vegan", https://www.google.com/search?q=kazara+vegan&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&biw=1280&bih=648&sxsrf=ALeKk02OGj-tbO-9230oRJyISWpa_SxNVHw%3A1598700398886&source=Int&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F1%2F2000%2Ccd_max%3A12%2F31%2F2020&tbm= [16.08.2020].
- King, Barbara J. Hayvanlar Nasıl Yas Tutar? çev. Rengin Arslan. İstanbul: Raskolnikov Kitap 2019.
- Kolbert, Elizabeth. La sixième extinction: Comment l'homme détruit la vie. çev. Marcel Blanc. Quebec: Guy Saint-Jean, 2015.

- Krief, Sabrina. "Préserver la biodiversité demain", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].
- Kundera, Milan. Bilmemek. çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Lafollette, Hugh, Niall Shanks "Türcülüğün Kökeni" Cogito. s. 32 (2002): 110-124.
- "Lanolin", Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/lanolin> [03.08.2020].
- "L'antispécisme, une éthique qui prend au sérieux les intérêts des animaux", L214, <https://www.l214.com/antispecisme> [20.10.2019].
- Las Casas, Bertolomé. A Short Account of the Destruction of the Indies. çev. Nigel Griffen. Londra: Penguin Books, 1992.
- Leclercq, Axel. "La légende raconte qu'un jour la vérité et le mensonge se sont croisés...", <https://positivr.fr/mensonge-verite-sortant-du-puits/> [21.07.2020].
- Livaneli, Zülfü. Sevdalım Hayat. 41.bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.
- Lorius, Claude, Laurent Carpentier. Voyage dans l'Anthropocène. Paris: Actes Sud, 2010.
- Maalouf, Amin. Yüzüncü Ad – Baldassare'nin Yolculuğu. çev. Samih Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Mader, Ron. "World Environment Day", <https://www.planeta.com/world-environment-day/> [01.08.2020].
- Lee. Post-truth. Cambridge: The MIT Press, 2018.
- "Men fear social shame of ordering vegetarian dishes, study finds", The Telegraph, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/26/men-fear-social-shame-ordering-vegetarian-dishes-study-finds/> [20.08.2020].
- Meijer, Eva. Hayvanlar Konuşa Konuşa: Hayvan Dilleri Üzerine Yeni Bir Tez. çev. Gül Özlen. İstanbul: Kaplumbaa Yayınları, 2019.
- Mola, Noreen, Blacker Ailesi, Animals' Agenda, c. 6, s. 8 (1986): 18'den aktaran Carol J. Adams, Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013) 141.
- Morin, Edgar. Connaissance, ignorance, mystère. Paris: Fayard, 2017.
- Morin, Edgar. Écologiser l'homme: la nature du futur et le futur de la nature. Paris: Lemieux éditeur, 2016.
- Morin, Edgar. La voie. Paris: Fayard, 2011.
- Naphy, William. Spicer, Andrew. La Peste noire 1345-1730: Grandes peurs et épidémies. Paris: Éditions Autrement, 2003.
- Nicholson, Reynold Alleyne. Studies in Islamic Poetry. Londra: Cambridge University Press, 1921.
- "Our Mission Statement", About Peta, <https://www.peta.org/about-peta/> [20.08.2020].
- Pascal, Blaise. Pascal's Pensées. New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1958 http://www.gutenberg.org/files/18269/18269-h/18269-h.htm#Footnote_124_128 [13.09.2020].
- Pasha-Robinson, Lucy. "Iraqi male model brutally killed in Baghdad 'because of his good looks'", <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraqi-male-model-karar-nushi-killed-murder-torture-baghdad-good-looks-gay-palestine-street-a7824586.html> [07.07.2017].
- "philosophie", Littré, <https://www.littre.org/definition/philosophie> [19.12. 2018].
- Platon. Sokrates'in Savunması. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

- Popova Maria. "How to Build a Universe", <https://www.brainpickings.org/2013/09/06/how-to-build-a-universe-philip-k-dick/> [10.10.2020].
- "Pluralistic ignorance", Psychology Research and Reference, <http://psychology.iresearchnet.com/social-psychology/decision-making/pluralistic-ignorance/> [18.12.2018].
- Plutarkos. "Sur l'usage des viandes", <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Plutarque/usageviandes.htm> [19.09.2020].
- "post-truth", Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth> [21.05.2019].
- Proctor, Robert N. ve diğ., Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance. California: Stanford University Press, 2008.
- Proctor, Robert N. Golden Holocaust: Origins of the Cigarette Catastrophe and the Case for Abolitionby. California: University of California Press, 2011.
- Rabelais, François. Gargantua et Pantagruel. ed. Henri Clouzot. Paris: Bibliothèque Larousse, 1919.
- "Republicans want to bomb Aladdin's country and love Trump", Survey Results, <https://www.rt.com/usa/326472-republican-poll-results-aladdin-donald-trump-muslims/> [02.07.2017].
- Rousseau, Jean Jacques. Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes. Paris: Gallimard, 1969.
- "screw", Britannica, <https://www.britannica.com/technology/screw> [26.06.2020].
- Segalen, Victor. Essai sur l'exotisme: une esthétique du divers. Paris: Le livre de poche, 1999.
- "sensibilité", Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/sensibilite/c3a9/72107?q=sensibilite#71304> [29.08.2020].
- "Sözlük Hakkında", Kirpi Sözlük, <https://tvd.org.tr/2017/12/kirpi-sozluk-hakkinda/> [26.08.2020].
- Sinclair, Upton. Şikago Mezbahaları. çev. Kıvanç Güney. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Smithson, Michael J. "Social Theories of Ignorance". Agnotology The Making and Unmaking of Ignorance. ed. Robert N. Proctor, Londa Schiebinger. California: Stanford University Press, 2008: 209-230.
- Sueur, Cédric, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about#> [10.08.2020].
- The Dolphin Who Loved Me: The Nasa-Funded Project That Went Wrong", The Guardian, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jun/08/the-dolphin-who-loved-me> [10.09.2020].
- "The Moral Status of Animals", Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/> [07.06.2020].
- "The Truth Coming Out of Her Well to Shame Mankind", The art story, <https://www.theartstory.org/artist/gerome-jean-leon/artworks/> [21.07.2020].
- "Türcü Sözlük", Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].
- "Universal Declaration of Animal Rights", UNESCO, <http://www.la.utexas.edu/users/bump/Universal%20Declaration%20of%20Animal%20Rights.htm> [09.09.2020].
- "Déclaration de Toulon", Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].

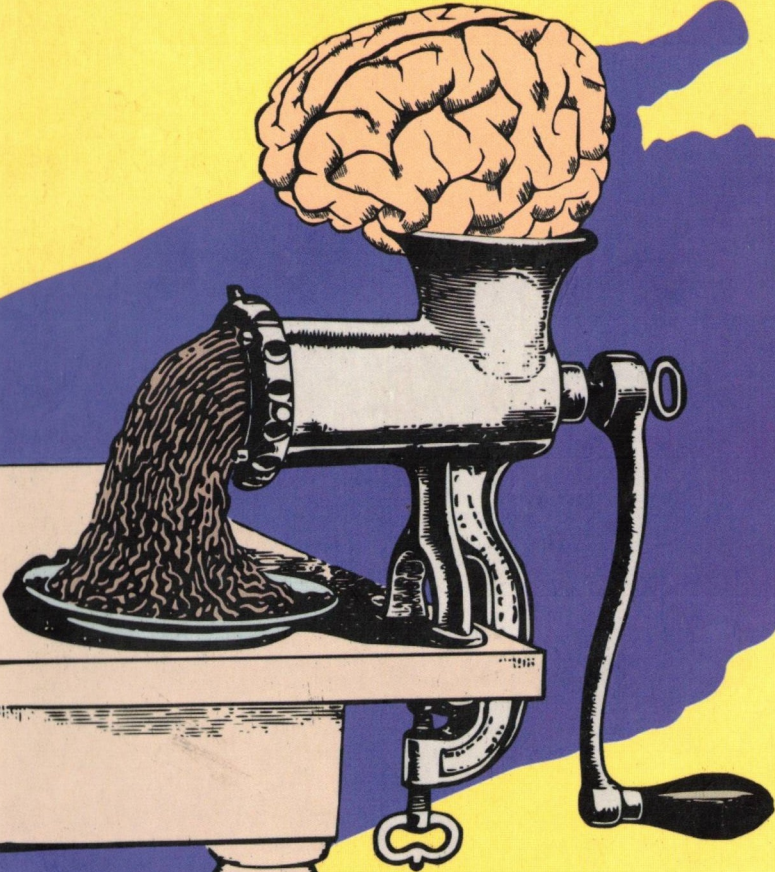
- Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/> [03.08.2020].
- "Veganlıktan Vazgeçmek", Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/veganlik-tan-vazgecmek> [08.08.2020].
- Voltaire, Cahil Filozof, çev. Güzin Aker. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017.
- Voltaire. Dictionnaire philosophique: Bêtes, "<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626129s/f63.image>" [19.09.2020], 49.
- "wilbur et orville Wright", Encyclopédie universalis, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/wright-wilbur-et-orville/> [12.12.2018].
- Wise, Steven M. "Hayvanların Tüzel Kişilikleri". Cogito. s. 32 (2002): 90-110.
- Wynne-Tyson, Jon. The Extended Circle: A Dictionary of Humane Thought. Sussex: Centaur Press, 1985.
- WWF, "Impacts of Global Warming", <https://www.wwf.org.au/what-we-do/climate/impacts-of-global-warming#gs.eb8lb6> [24.08.2020].
- Žižek, Slavoj. Antroposen'e Hoşgeldiniz. çev. Mehmet Budak. İstanbul: Encore Yayınları, 2012.

ekoloji kitablığı

cehaletin kültürel üretimi ve hayvanlar

cehalet ve tahakküm süreçlerini nasıl geri çevirebiliriz?

fulya marmara

YENİİNSAN

cehaletin kültürel üretimi ve hayvanlar

fulya marmara

YENİİNSAN

Günümüzde insanlığın belki de en büyük sorunu, hayatı yorumlama sürecini kendine mal etmesi. İnsanların pek çoğuna göre her şey insan için. Bu sebeple de tüm anlama, anlamlandırma, yaratma eylemleri insan merkezli. Hayata bu bakış açısıyla bakan insan ne yazık ki büyük bir yıkımın eşiğinde olduğunun bilincine varamıyor ve buna devam ettiği takdirde sadece gezegeni paylaştığımız diğer canlıları değil, kendini de yok oluşa sürüklediğini fark edemiyor.

Peki nasıl oluyor da bunca ilerlemeye, teknolojik üstünlüğe sahip insan bu basit gerçekliği göremiyor? İşte bu noktada cehalet kavramı çıkıyor karşımıza. Sahip olduğumuz kültür, bulunduğumuz coğrafya, ekonomik şartlar ve fiziksel sınırlar nedeniyle birçok konuda cahiliz. Ancak burada korkutucu olan bilinçli seçilmiş cehalettir. ABD'li fütürist Alvin Toffler, "21. yüzyılın cahilleri okuma yazma bilmeyenler değil, öğrenmeyen, öğrendiği yanlışlardan vazgeçmeyen ve yeniden öğrenmeyenler olacak." derken işte böyle bir cehaleti anlatır. Böylece cehaletin kültürel inşası; mahremiyet, aptallık, kayıtsızlık, sansür, bilgi kirliliği, inanç, sindirme, bastırma gibi stratejilerle tekrar tekrar üretilmiş olur.

Cehaletin kültürel olarak üretiminden en çok etkilenen canlıların başında ise hayvanlar geliyor. Bu insanın en etkili silahı da dil. Dilin türcü ve yönlendirici kullanımı hayvanlar hakkındaki cehaletimizin en önemli gerekçelerinden biri.

Fulya Marmara, bu kitabında okuru zihinsel bir yolculuğa çıkarıyor. Cehaletin yani bilmediklerimizle bildiğimizi sandıklarımızın ve tahakkümü ortaya çıkaran mekanizmaların peşine düşüyor ve diyor ki "İnsanın kurtuluşu; hayatın çoklu yorumuna ve yaratımına saygılı bir bakışın içselleştirilmesiyle mümkündür."

YENİİNSAN

www.yeniinsanyayinevi.com

cehaletin kültürel üretimi ve hayvanlar
ekoloji serisi
fulya marmara

[yeniinsanyayinevi](https://www.facebook.com/yeniinsanyayinevi)

[yeniinsanyayinevi](https://www.instagram.com/yeniinsanyayinevi)

[yeniinsanyayin](https://twitter.com/yeniinsanyayin)